

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ФАКУЛТЕТ ЗА ФИЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ, СПОРТ И ЗДРАВЈЕ

СОЦИОЛОГИЈА

НА

ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И СПОРТОТ

Проф. д-р Иван Анастасовски

Скопје, Република Македонија, 2018

Издавач:

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Бул. Гоце Делчев бр. 9, 1000 Скопје
www.ukim@ukim.edu.mk

Уредник за издавачка дејност на УКИМ:

Проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор

Уредник на публикацијата:

Проф. д-р Иван Анастасовски, Факултет за физичко образование, спорт и здравје
(вашето име и презиме, назив на факултетот)

Рецензенти

1. Проф. д-р Ленче Алексовска Величковска
2. Проф. д-р Татјана Стојаноска Иванова

Техничка обработка

Проф. д-р Иван Анастасовски

Лектура на македонски јазик:

Дарко Темелковски

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

796.01:316(035)

796:316.613.5(035)

АНАСТАСОВСКИ, Иван

Социологија на физичкото образование и спортот : [учебно помагало] / Иван Анастасовски. - Скопје : Универзитет "Св. Кирил и Методиј" - Скопје, Факултет за физичко образование, спорт и здравје, 2018. - 168 стр. : илустр. ; 22 см

Библиографија кон поглавјата

ISBN 978-9989-43-398-6

а) Социологија на физичкото образование и спортот - Прирачници б) Спорт - Агресивно онесување - Прирачници

COBISS.MK-ID 106091786

ПРЕДГОВОР

СОДРЖИНА

Глава 1

**ДЕФИНИЦИИ, ТЕРМИНИ И ПОИМИ ВО
СОЦИОЛОГИЈАТА НА ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ
И СПОРТОТ**

стр. 9

Подглавје 1:

А. Вовед

стр. 9

1. Општество (ПО)

стр. 10

2. Социологија (ПС)

стр. 11

3. Социологија на физичкото образование (ПСфо)

стр. 12

а) Физичко и спортското образование (ПФСo)

стр. 13

б) Физичко и спортското воспитување (ПФСв)

стр. 13

4. Социологија на спортот (ПСс)

стр. 14

5. Дипломатија (ПД)

стр. 15

6. Спортската дипломатија (ПСд)

стр. 15

7. Игри (ПИг)

стр. 16

8. Традиционалните спортски игри; (ПТси)

стр. 17

9. Интеграција; (ПИн)

стр. 18

а) Социјална интеграција; (ПСи)

стр. 18

10. Спорт (ПС),

стр. 18

11. Толеранција, (ПТо)

стр. 19

12. Традиција (ПТр)

стр. 19

Библиографија:

стр. 21

Глава 2

**ПОСТАНОК И ДОСЕГАШЕН РАЗВИТОК НА
СОЦИОЛОГИЈАТА НА ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ
И СПОРТОТ**

стр. 22

Подглавје 2:

А. Вовед

стр. 22

**1. Историски осврт на социологијата
на физичкото образование и спортот**

стр. 23

2. Суштина и значење на физичкото образование и спортот	стр. 27
3. Поимно-терминолошки основи на физичкото образование и спортот	стр. 29
4. Односот на социологијата на физичкото образование и спортот кон другите општествени области и сегменти	стр. 33
<i>Библиографија:</i>	<i>стр. 36</i>

Глава 3

ДЕВИЈАНТНОТО ОДНЕСУВАЊЕ ВО ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И СПОРТОТ	стр. 38
---	----------------

Подглавје 3:

А. Вовед	стр. 38
1. Теории за насилство	стр. 41
2. Форми и видови на насилство	стр. 45
3. Појава на насилство во физичкото образование и спортот	стр. 48
<i>Заклучни согледувања</i>	<i>стр. 50</i>
4. Спортско обложување нов социјален феномен	стр. 52
<i>Заклучни согледувања</i>	<i>стр. 54</i>
5. Интернетот и социјалните мрежи можност за ширење на говор на омраза и дискриминација во физичкото образование и спортот	стр. 56
<i>Заклучни согледувања</i>	<i>стр. 59</i>
<i>Библиографија:</i>	<i>стр. 60</i>

Глава 4

СПОРТСКАТА КУЛТУРА, СПОРТСКИОТ БОНТОН И СПОРТСКА ДИПЛОМАТИЈА	стр. 62
---	----------------

Подглавје 4:

А. Вовед	стр. 62
-----------------	----------------

1. Етика во физичкото образование и спортот	
спортска етика	стр. 64
2. Правила, морални кодекси и морални вредности во физичкото образование и спортот	стр. 68
3. Фер плеј (Fair- Play) во физичкото образование и спортот	стр. 72
<i>а) Фер плеј (Fair-play) – како почит кон играта</i>	стр. 72
<i>Заклучни согледувања</i>	стр. 74
4. Кежаул (<i>casual</i>) спортска култура	стр. 77
<i>а) Кежуал (<i>casual</i>) спортска култура, култура на еден навивач</i>	стр. 77
<i>Заклучни согледувања</i>	стр. 80
5. Спортска култура, спортскиот бонтон	стр. 81
6. Спортската дипломатија како нов општествен феномен	стр. 84
7. Специјални иницијативи на спортско-дипломатска активност	стр. 88
<i>Заклучни согледувања</i>	стр. 95
Библиографија:	стр. 97

Глава 5

СПОРТОТ ВО ОПШТЕСТВОТО, ОПШТЕСТВЕНАТА ФУНКЦИЈА НА ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И СПОРТОТ	стр. 99
--	---------

Подглавје 5:

А. Вовед	стр. 99
1. Општествената улога на спортот	стр. 103
2. Социјализацијата како општествена функција	стр. 108
<i>а) Степени на социјализацијата</i>	стр. 111
3. Фази на социјализацијата преку физичкото образование и спортот и нивната општествена улога	стр. 112
<i>Заклучни согледувања</i>	стр. 116
4. Поврзаноста на физичкото образование и спортот со семејство и физичкото воспитување на младите	стр. 118

5. Важноста од користење на физичкото образование и спортот кај младите	стр. 121
<i>а) Не само физичкото образование и спортот, туку и спортското воспитување</i>	<i>стр. 124</i>
<i>Заклучни согледувања</i>	<i>стр. 126</i>
6. Политиката и спорт	стр. 128
7. Улогата на спортот во превенција на малолетничка деликвенција и криминалитет	стр. 136
<i>а) Дизајнирањето на спортот како превентивен фактор за спречување на малолетничка деликвенција и криминалот</i>	<i>стр. 141</i>
<i>Заклучни согледувања</i>	<i>стр. 143</i>
8. Улогата на волонтеризмот во физичкото образование и спортот	стр. 145
9. Вредностите и границите на спортот, базирани на социјални интервенции во постконфликтни општества	стр. 148
<i>а) Социјалната кохезија, социјалната интеграција и социјалната инклузија и спортот</i>	<i>стр. 149</i>
<i>б) Општествена вредност на спортот во постконфликтните општества</i>	<i>стр. 151</i>
<i>Заклучни согледувања</i>	<i>стр. 152</i>
10. Улогата на спортските и училишните манифестации како дел од образованиот и спортскиот систем	стр. 153
<i>а) Видови и поделби на спортските манифестации</i>	<i>стр. 155</i>
<i>б) Видови и поделби на училишните манифестации</i>	<i>стр. 160</i>
11. Социокултурните ефекти од спортските и училишните манифестации	стр. 162
<i>а) Причини за појавување на девијантното однесување на спортските и училишните манифестации</i>	<i>стр. 163</i>
Библиографија:	стр. 167

ПРЕДГОВОР

Спорт – Образование – Воспитување – Култура – Етика – Девијација

Суштината на овој учебник е да им се дадат нов импулс, нови знаења и нови погледи за тоа што претставува социологијата на физичкото образование и спортот, пред сè на студентите од Факултетот за физичко образование, спорт и здравје, особено во областите: физичко образование, спорт, рекреација, фитнес, здравје, воспитување, култура и менаџмент, а воедно и на целокупната општествена јавност. Дваесет и првиот век е век на прогрес и развој, период кога информатичката технологија доживува своевиден бум, се случуваат енормно високи достигнувања во науката, техниката и технологијата, односно, кажано со еден збор, времето во кое денес живееме е време на напредок и просперитет во секој сегмент од општественото живеење. Но, и покрај високите развојни стадиуми на општествените сфери и општествените институции, сепак одредени негативни појави, кои го влечат општеството надолу и придонесуваат за негова стагнација или регрес, денес сè уште се присутни и тешко се искоренуваат. Меѓу нив, како еклатантни примери на негативни општествени појави поврзани со физичкото образование и спорт се: насилство и агресија, спортско обложување, говор на омраза преку социјалните мрежи, допинг итн. кои не само што не подлегнаа на современието и не се задушија во позитивните промени, напротив, не го губат здивот со денешните развојни фази, истите сè уште се длабоко вкоренети и присутни во секојдневното општествено живеење. Од друга страна, младите во рамките на своето слободно време, онолку колку што можностите им дозволуваат, се рекреираат и сè повеќе се присутни како активни или пасивни чинители во физичкото образование и спортот. Дел од нив се активни учесници и се членови на некој спортски клуб, а друг дел се љубители на спортот, пасионирани гледачи и редовни посетители на спортските активности. За сите нив заедничка е љубовта кон спортот, спортските натпревари и спортските манифестации и секој од нив на себе својствен начин настојува својата пасија и страст кон спортот да ја изрази и покаже. Во согласност со општествено посакуваните, пожелни и правилни вредности, секој активен или пасивен спортски работник или поддржувач би требало да настојува да ги поттикнува и развива оние вредности, норми и стандарди со помош на кои индивидуата ќе напредува, со што и самиот спорт ќе оди напред. Но, за жал, денес во

нашата држава не секогаш се поддржува правилното и посакуваното во физичкото образование и спорт и не секогаш вистинските спортски вредности испливуваат на површина. Често тие се занемаруваат, деградираат и маргинализираат, а во преден план се поставуваат некои скриени страсти, потреби, интереси и емоции кои се далеку од доброто, посакуваното и правилното.

Овој учебник се обидува пред сè да ги разјасни и дефинира поимите кои се дел од спортскиот жаргон, и тоа:

- ✓ Спортски тренер;
- ✓ Физичко и спортско образование;
- ✓ Физичко и спортско воспитување;
- ✓ Спортска рекреација, фитнес и здравје,
- ✓ Спортско натпреварување;
- ✓ Спортски тренинг;
- ✓ Спортска едукација; и
- ✓ Спортски менаџмент,

Учебникот „Социологија на физичкото образование и спортот“ претставува помагало пред сè за студентите од факултетот за физичко образование, спорт и здравје, но како дополнителна литература исиотот ќе го користат студентите од останатите факултети како државни, така и приватни. Така учебникот ќе претставува значајна литература за сите професори, педагози, спортисти, просветни и спортски работници. Се надевам дека овој учебник ќе даде свој посебен придонес во ширење на позитивните вредности, за разбирањето на социологијата воопшто, па и отука на социологијата на физичко образование и спорт. Доколку дел од зацртаните цели се остварат, ќе бидам особено задоволен и поттикнат за понатамошно третирање на оваа проблематика, и продолжување на сопственото научно и стручно творење и развивање.

На крајот, особено задоволство за овој учебник да ја види својата светлината на денот го споделуваме со рецензентите проф. д-р Ленче Алексовска-Величковска и проф. д-р Татјана Стојноска-Иванова, кои несебично своите позитивни сознанија ги споделија со мене и го збогатија со квалитет учебникот, на што сум особено благодарен.

Од авторот,
Проф. д-р Иван Анастасовски

Глава 1

ДЕФИНИЦИИ, ТЕРМИНИ И ПОИМИ ВО СОЦИОЛОГИЈАТА НА ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И СПОРТОТ

Подглавје 1:

А. Вовед

Терминолошко-поимните прашања и проблематиката на разрешување на термините и поимите во секоја наука, па и во социологијата на физичкото образование и спортот, имаат големо значење. Дефинирањето на поимите и термините со кои се соочува една научна дисциплина е од стратегиско значење за нејзин понатамошен развој. Со оглед на тоа дека науката во структурален поглед се состои од одреден број сродни поими и категории, се наметнува потреба тие да бидат јасно дефинирани и прецизно објаснети, како и јасно искажани и на компатибилен начин формулирани. Од нивото на развиеноста на поимно категоризирани механизми зависи не само можноста на успешна анализа и обработка на сродна проблематика и наставна научна дисциплина, туку и квалитетот и нивото на теоретското воопштување.

Посебно значење за прашања на јасната поставеност на термините, поимите и категориите во дисциплината социологија на физичкото образование и спортот се согледува и во неможноста на нејзиното продлабочување на размислувањата од различни аспекти на природата, положбата и улогата на физичко образование и спортот во општеството, кои до ден-денес сè уште ја немаат утврдено својата општествена улога. Со прецизирање и сестраност на тие прашања се создаваат соодветни, и врз база на научни анализи, општествени претпоставки и решенија за многубројни прашања на статусот на физичкото образование и спортот во општеството. Притоа би се изградил концепциски современ и регулиран однос на општеството и општествените фактори според физичко образование и спортот, како составен дел на тие општествени процеси. Во тој случај како резултат би било и порастот на нивниот углед во општеството, т.е. побрзо приклучување на физичкото образование и спортот кон тенденциите и движењата на современиот свет.

Доколку се работи за општества со развиени демократски традиции, со културни стандарди, со стабилни и развиени механизми на економско размислување и општествени институции и политички систем што го стимулира и поддржува физичкото образование и спортот, и самата положба на научното дејствување во таквите општествени системи е појасна, а со самото тоа постои поголема можност во слободата на реализирање на научното и стручно дејствување и етаблирање.

Дефинициите, термините и поимите што се употребуваат во овој академски учебник би сакал да ги класифицирам во домен на општествено/спортските науки, кои воедно значат можност за определување понатамошни политика на нашиот општествен систем во делот на едукацијата и спортското образување, спортското воспитување, дипломатијата и спортската дипломатија, спортската интеграција и толеранцијата итн., а тие поими се:

1. Општество (ПО),
2. Социологија (ПС),
3. Социологија на физичкото образование (ПСфо),
 - a. Физичко и спортско образование (ПФСo),
 - b. Физичко и спортско воспитување (ПФСв),
4. Социологија на спорт (ПСС),
5. Дипломатија (ПД),
6. Спортска дипломатија (ПСд),
7. Игри (ПИг)
8. Традиционални спортски игри (ПТСи),
9. Интеграција (ПИн),
 - a. Социјална интеграција; (ПСи),
10. Спорт (ПС),
11. Толеранција (ПТо), и
12. Традиција (ПТр).

1. Поим за општество (ПО)

Општество е група луѓе кои живеат и работат заедно во полузатворен (полуотворен) систем на меѓусебни врски и односи. Освен луѓето, во општество со прецизно определени улоги се организираат и одредени животински видови. Најкарактеристични примери за тоа се општествата на пчелите, мравките, термитите.

Поимот општество е една од најраспространети категории, која има своја употреба во секојдневниот живот и во науката. Авторот Супек истакнува:

„Општеството¹ денес се дефинира како организиран состав на луѓе кои имаат свое природно и историско потекло, свесна контрола и учество во заеднички вредности“
(*Супек, Р. 1984:196-215*).

Општество² е група луѓе кои живеат и работат заедно во полузатворен (полуотворен) систем на меѓусебни врски и односи (*Fiamingo. A. 1974:164*).

Општество³ не е прост збир на поединци. Тоа претставува систем формиран врз основа на нивната асоцијација и претставува една реалност која има свои карактеристики (*Dirkem, E. 1963:97*).

„Општество⁴, кое по конвенцијата и по природното право претставува агрегат, треба да се сфати како мноштво од природни и вештачки поединци, чија волја и сфери се наоѓаат во многу односи едни спрема други и едни со други“ (*Tönnis, F. 1969:192*).

„Општеството⁵ е повеќе или помалку организирана заедница на луѓе каде што истите, под одредени природни околности, извршуваат различни активности (улоги)“
(*Popović, M. 1967:19-20*).

Во современата литература постојат одредени елементи на дефиницијата за општеството, и тоа:

- 1) Посебна димензија на стварноста;
- 2) Последица на заемното дејствување на луѓето врз природата;
- 3) Посредник помеѓу човекот и природата;
- 4) Заедничка производна дејност, и
- 5) Самостојна (автархична појава) доволна сама на себе.

2. Поим за Социологија (ПС)

Социологија е наука за општеството⁶ (*Comte Auguste, 2005:3thEd*). Таа е општествена наука, која користи разновидни методи, како и емпириско истражување и критичка анализа за развивање и обработување тело на знаење и

¹ Супек, Р. (1984). *Шта је друштво*, Београд: Социолошки преглед, 3-4, стр. 196-215.

² Фиаменго, А., (1974). *Основе опће социологије*, Загреб: Народне новине, стр.164.

³ Dirkem, E. (1963). *Pravila sociološke metode*, str. 97.

⁴ Tönnis, F. (1969). *Theory of society*, Academic Book, pp. 192.

⁵ Popović, M. (1967) *Problemi društvene strukture*, Beograd: BIG, str. 19–20

⁶ Comte Auguste, (2005). *A Dictionary of Sociology* (3rd Ed), John Scott & Gordon Marshall (eds), Oxford University Press, 2005, [ISBN 0-19-860986-8](#), [ISBN 978-0-19-860986-5](#).

теорија за човечката општествена дејност, често со цел да се примени таквото знаење за проследување на општествената благосостојба.

За основач на социологијата се смета францускиот филозоф Огист Конт (*Isidore Auguste Marie François Xavier Comte (19 January 1798 – 5 September 1857)*), кој и го дал името од латинскиот збор: *socius* (другар) и грчкиот збор *logos* (наука, идеја).

Социологијата е општа и теоретска, додека историјата е поединечна. И двете го проучуваат целокупниот општествен живот, но социологијата создава поими земајќи ги заедничките особини од поединечните случаи.

Социологија⁷ (*Фиаменго, А. 1974:150-151*) е најопшта општествена наука која се занимава со проучување на општеството во севкупноста и утврдување на законитостите во манифестирање на општествените и природните појави како интеракција меѓу нив.

Социологијата го проучува целото општество, но постојат посебни општествени науки кои проучуваат само дел од општеството: правни науки, политички, економски науки, образовни науки, спортски науки. Покрај тоа што социологијата е теоретска, таа е и применета бидејќи истражува различни општествени појави, со цел да објасни различни општествени проблеми за да помогне во нивното решавање.

3. Поим социологија на физичкото образование (ПСфо)

Социологија на физичкото образование⁸ е релативно нова научна дисциплина која исклучиво е врзана за системот образование, со тоа што дава акцент на физичкото образование.

Социологија на физичкото образование⁹ (*Анастасовски, А. 1989:31*) е емпирска и теориска наука, која ги истражува општествените појави поврзани со активноста во физичко образование, како и неговата општествена функција.

⁷ Фиаменго, А. (1974). Основе опће социологије, Загреб: Народне новине, стр.150-151.

⁸ Максимата првпат се употребува во овој учебник од страна на авторот

⁹ Анастасовски, А. (1989). Социологија на физичка култура, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, Народна и универзитетска библиотека Климент Охридски – Скопје, YU ISBN 86-7027-009-9, стр. 31.

а) Физичкото и спортско образование (Фсо)

Физичкото и спортско образование е педагошко-спортски процес на градење и обликување на современа развиена личност, која има за цел да се служи за потребите на општеството, со примена на адекватни активности од спортски елементи.

Физичкото и спортско образование е резултат на социјалното и општественото развивање и се одредува со конкретни општествени односи и норми, кои во физичко и спортско образование дејствуваат заемно, како и физичко развивање (кое постојано се усовршува) и педагошката дејност која насочува кон постигнување одредена општествена цел и општествени стандарди.

б) Физичкото и спортско воспитување (Фсв)

Физичкото и спортско воспитување¹⁰ е педагошки процес на градење на личноста со примена на адекватни моторни активности. Тоа е педагошки процес насочен кон морфолошко и функционално усовршување на човековиот организам, формирање и подобрување на основните динамички способности, вештини, знаења и навики (*Анастасовски, А. 1994:35*).

Целта на физичкото и спортско воспитување е да се придонесе за правилен развој на позитивна личност, односно развој на физичките, функционалните и моторичките способности, зачувување и унапредување на здравјето, а со тоа раст и развој на позитивните особини на личноста. Најопшта цел на целокупниот систем на физичкото и спортско воспитување е всушност подготовката на децата за живот, работа и слободно време, а со тоа и интензивен развој на сите органи и системи на човековиот организам: срце, бели дробови, крвни садови. Од сето ова произлегува дека физичкото и спортско воспитување е неопходно за децата од сите возрасти.

Задачите на физичкото и спортско воспитување всушност претставуваат конкретизирање и постигнување на целта преку:

- ✓ *Создавање и зацврстување на хигиенските навики;*
- ✓ *Поволно влијание врз растот, развојот и јакнењето на здравјето;*
- ✓ *Подготвување на организмот за вежбање;*

¹⁰ Анастасовски, А. (1994). Теорија и методика на физичкото воспитување и спортот, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, ПП Маринг - Скопје, стр. 35.

- ✓ *Правилно движење на мускулите, зглобовите и зглобните врски;*
- ✓ *Развој на активноста;*
- ✓ *Усовершување на функцијата на слушните органи;*
- ✓ *Развој на интелектуалните способности, и*
- ✓ *Формирање и поттикнување на чувството за естетика.*

4. Поим за Социологијата на спорт (ПСс)

Социологијата на спортот е релативно млада научна дисциплина чија младост е условена од два фактора, и тоа:

- 1) Од развитокот на општата социологија и другите социолошки дисциплини кон крајот на 19 и почетокот на 20 век. Со тоа од нивната условеност на напластените општествени проблеми во тоа време кои барале адекватна општествена анализа и прецизно објаснување за разрешување на тие проблеми, со примена на адекватни научни методи.
- 2) Од развитокот на сегментот спорт како дел од тогашната физичката култура кој претставувал општествен феномен. И поради обемната масовност на учесниците и партиципиентите, како и на посетителите, отвора нови нерешени противречни прашања и проблеми навлегувајќи сè подлабоко во егзистенцијата и животот на поединецот и групите, нивните односи и начинот на живеење, понатаму односите помеѓу народите, државите и нациите, со тоа што и самиот спорт стана присутен во виталните процеси, движењата и проблемите на секое современо општество.

Социологијата на спортот¹¹ е оној дел од социологија што се занимава со феноменот спорт и ги истражува и проучува законитостите на општествените односи и движења внатре во самиот сегмент спорт (*Анастасовски, А. 1988:33*).

Поради тоа што преку спортот може да се прекршуваат разни општествени проблеми, па оттаму и социологијата на спортот¹² добива на важност во поглед на проучување на спортот како специфичен општествен феномен (*Божовиќ, Р. 2009:15*).

¹¹ Анастасовски, А. (1995). Социологија на спорт, Скопје: Факултет за физичка култура, Графопринт - Куманово, стр. 33.

¹² Божовиќ, Р. (2009). Социологија и спорт, Подгорица: Универзитет Црне Горе, Побједа - Подгорица, стр. 15.

5. Поим за дипломатија (ПД)

Дипломатија потекнува од грчкиот збор диплома. Во Античка Грција дипломата била државен документ кој се давал на определено лице како препорака или уверение за неговите официјални овластувања да ја претставува државата во други земји. Носителот на диплома почнал да се нарекува „дипломат“, а оттаму и дејноста поврзана со тие лица го добила името дипломатија.

Во меѓународната доктрина постојат различни определби за поимот дипломатија. Така некои автори сметаат дека дипломатијата е уметност, *таа е уметност и пракса на водење на преговори помеѓу овластени личности, кои претставуваат групи или нации.*

Некои од авторите сметаат дека најчесто терминот се однесува на *меѓународна дипломатија*, водење меѓународни односи преку посредувањето на професионалните *дипломати* во врска со прашања поврзани со постигнувањето мир, култура, економија, трговија и војна. Додека други автори сметаат дека дипломатијата е наука со определени задачи, методи, правила и норми.

Денес, Европејците настојуваат да развијат еден нов систем на постмодерна Европа која проблемите ќе ги решава без употреба на сила. Но дали таквиот европски универсализам не е наивен и тешко применлив дури и на самата европска почва? Европските методи со охрабрувањето и наградувањето на малечките балкански фирери се покажаа контрапродуктивни (*Нано Ружин, 2015*).¹³

6. Поим за спортската дипломатија (ПСд)

Спортската дипломатија има за цел да помага при надминување на културните разлики, и при тоа има активна улога во зближувањето на луѓето. Како активност во преден план дипломатијата во спортоот значи стекнување вештини, како што се лидерство, тимска работа, почитување на правилата, како и почитување еден кон друг, односно почитување на различностите.

¹³ Прочитано на интернет-страница на ден 6.2.2016, сабота: <http://ldp.mk/kolumna-nano-ruzin-juli/>

Со развојот и афирмацијата на професионалниот (квалитетен) спорт во меѓународната спортска соработка, борбата за престиж и угледот на сопствената држава во меѓународните односи по пат на спортот и големите спортски достигнувања, како и потребата за организирано водење на политиката и оперативните активности на тоа поле, во услови на глобалните општествени движења, се отвораат нови прашања за спортските дипломатски активности во областа на спортот, а особено проблемот околу квалификувани и квалитетни спортски работници и кадри за извршување на оваа престижна работа (*Štakić. Đ. 2000:122*)¹⁴.

Така е во последно време препознатлив термин, *спортска дипломатија*, со својата цврста емпирска втемеленост, но и со многу ретки (стручни и научни) толкувања и определби (*Štakić. Đ. 2000:122*)¹⁵.

Со оглед на природата на меѓународниот спорт, на карактерот и начинот на функционирањето на меѓународните спортски асоцијации, институции, органи и тела, како и улогата и влијанието на спортските функционери во меѓународните спортски и други односи, и самиот термин *спортската дипломатија* (цврсто поврзан со вкупните односи на независните меѓународни правни односи на признаените држави), во голема мера подразбира специфична ситуација и голем степен на одговорност во одредена смисла на автономијата и суверенитетот на тие асоцијации, институции, тела и органи, кои инаку имаат огромен меѓународен углед и авторитет и со потврден статус на членство.

7. Поим за игрите (ПИГ)

Игрите, се рекреативни активности што вклучуваат еден или повеќе играчи.

Една игра може да се дефинира според:

- ✓ *целта што играчите се обидуваат да ја постигнат, и*
- ✓ *одреден сет правила кои одлучуваат што играчите можат, а што не можат да прават.*

Игрите постојат главно за забава и уживање, но исто така тие можат да имаат и образовна или стимулативна улога. Игрите можат да вклучуваат еден играч што дејствува сам или два и повеќе играчи што дејствуваат соработнички. Повеќето

¹⁴ Štakić, Đ. (2000). Sociologija sporta, Beograd: Univerzitet u Beogradu, str.122.

¹⁵ Štakić, Đ. (2000). Sociologija sporta, Beograd: Univerzitet u Beogradu, str.122.

вклучуваат натпревар меѓу два или повеќе играчи. Преземајќи дејство што спаѓа надвор од правилата, општо земено, претставува фаул или мамење во самите игри.

8. Поим за традиционалните спортски игри (ПТси)

Традиционалните спортски игри¹⁶ во себе не вклучуваат комерцијални производи, како што се на пример „board games“, наједноставно кажано тие во себе вклучуваат игри што бараат едноставни реквизити, како што на пример „дама“ или „дамлии“, или ако сакате „предај царе војска“, која се игра без реквизити. „Традиционални игри“ не само што не исчезнале со текот на времето, туку тие успеале многу вешто да еволуираат со текот на времето во нови модифицирани верзии, т.е. истите биле модернизирани и се приспособувале на општествените промени.

Традиционалните игри за деца се дефинирани како неформални игри за кои е потребна минимална опрема, преку кои игри децата учат едни од други, а тоа се игри каде што нема пишани правила, едноставно децата сами си ги креираат правилата. Овие игри обично се играат од страна на деца што се на возраст помеѓу 6 до 12 години, а се опфатени децата од двата пола (машки и девојчиња). Детските традиционални игри {исто така наречени „народни игри (анг. *people games*, или „старомодни игри“ (анг. *old fashion games*)}, се оние игри што се пренесуваат од дете на дете, од генерација на генерација, неформално преку зборот или од уста на уста, а основна цел им е другарувањето, социјализацијата, интеграцијата и инклузија, како и развивање физички вештини, стратегија, креативност кај децата од школска возраст.

9. Поим за интеграција (ПИн)

Интеграција е чин на спојување на помали компоненти во еден систем што функционира како еден. Дефинирајќи ја интеграција, се доаѓа до констатација дека чинот или процесот на интегрирање во себе вклучува:

- 1) Инкорпорирање на еднаквост во општеството или организирање на поединците од различни групи, и
- 2) Координација на менталните процеси во нормална ефективна личност или со животната средина.

¹⁶ <https://wikipedia.org/>

a) Социјална интеграција (Си)

Социјална интеграција е процес на меѓусебно поврзување на поединци или на социјалните групи и нивното интегрирање во една поголема и релативно хармонична социјална целина. Зајакнување на социјалната интеграција доведува до такви форми на однесување кои се соодветни на социјалните норми, како и на хармонично и ефикасно функционирање на групата, додека гледано од субјективна гледна точка, има за цел да го зголеми задоволството на поединецот, како и прифаќање на заеднички симболи и развој на идентитет на групата. Социјална интеграција набљудувано од поширок аспект се смета за сложен инклузивен процес.

10. Поим за спорт (ПС)

Од една страна на меѓународното ниво **спортот**¹⁷ може да биде сфатен како јакнење на имиџот или стратегија на една држава, од друга страна ваквото гледиште не смее да се дозволи да го засени исклучителниот спортски потенцијал за поттикнување на развојот на личноста и односите меѓу поединците.

За разлика од престижните атрибути за него, спортот е во многу помал обем - вектор за промовирање вредности на едно општество и социјално зближување, како и обезбедува рамка за социјализација преку која се отвораат вратите на многу едукативни и превентивни иницијативи.

Се поставува прашањето, дали преку традиционалните игри и спортот е возможно да се воспостават сет на правила на местата каде што тие не постојат и навистина има потреба од нив. Тоа е прашање со кое се придобива заедницата да воспостави линк преку спортот, а клуч за таквата акција пред сè се младите луѓе.

Спортот не е само игра, резултат и навивање. Спортот претставува општествена активност преку која сите учесници, а посебно децата и младите, може правилно да се развиваат во едно модерно општество. Спортот како облик на физичка активност е многу поврзан со семејството и воспитанието. Имено, може слободно да се констатира дека спортот е начин на живот. Спортот може да има како позитивни и негативни функции, така и универзални или партикуларни функции, во зависност од тоа кој тип

¹⁷ Анастасовски, И. Алексовска, В.Л., Нанев, Л. Стојаноска-Иванова, Т. Павлов, Ѓ, Ахмед, Ќ., (2013). Спортски Бон-Тон, Скопје: Проектна книга, ГИ ГЛОБАЛ, ГИНИС - Прилеп, стр. 24.

спорт е во прашање. Општествата се разликуваат во специфичниот начин на живот кој влијае на обликување на спортот. Неопходно е, исто така, да се направи разлика во функција на спортот во моментот, отколку во некои можни идни општества и времиња, што секако ќе зависи од степенот на новите потреби на човекот кои ќе бидат задоволни преку спортот.

11. Поим за толеранција (ПТо)

Толеранција изворно значи да се трпи, поднесува, попушта и ваквото поимање на толеранцијата го истакнува нејзиниот пасивистички елемент. Но толеранцијата значи и да се признае, да се уважува, да се живее со разлики, да се почитува другиот. Дачиќ, како еклатантен пример за дефинирање на толеранцијата, го цитира Шушњиќ кој, објаснувајќи ја толеранцијата, со едноставни зборови ќе рече: „Толеранцијата не подразбира и не бара од човекот да се откаже од својот став и од своите начела, туку да ги прошири и да ги продлабочи. Толеранцијата не е одрекување, туку е разбирање на другите и поинаквите“ (*Šušnjič/Dačić, 2006:15 цитирано од Анастасовски и сор. 2013:45*)¹⁸. Толеранцијата и дијалогот кој треба да бидат отворен, искрен и непосреден пат за доаѓање до решенија за спорни прашања, се барања и потреби на современото време. Човекот е толерантен кога ќе усвои нешто од друг човек, кој со него не се согласува. Толеранцијата не тежнее кон човековото одрекување од сопствените начела, туку кон нивно проширување. Толеранцијата е став, доколку се однесува на мислењето на другите и тогаш не познава граници, но таа е и чин доколку се однесува на однесувањето на другите (*Dačić, 2006:15 цитирано од Анастасовски и сор.2013:45*).

12. Поим за традиција (ПТр)

Традиција¹⁹ е збор што доаѓа од латинскиот *traditionem*, односно *traditio* со значење дека нешто се пренесува натаму, а се користи на повеќе начини, но најчесто да означат збир на верувања или обичаи во одредена област, на пример: христијанска традиција, традиција на прослава и слично.

¹⁸ Анастасовски, И. Алексовска, В.Л., Нанев, Ј. Стојаноска-Иванова, Т. Павлов, Ѓ, Ахмед, Ќ., (2013). Спортски Бон-Тон, Скопје: Проектна книга, ГИ ГЛОБАЛ, ГИНИС - Прилеп, стр. 45.

¹⁹ Прочитано на интернет-страница: <https://mk.wikipedia.org/wiki/>.

Учеството и споделувањето на традициите на одредена група им овозможува на нејзините членови да се чувствуваат дека се дел од неа. Често ние не сме свесни за тоа како воопшто сме започнале да почитуваме одредена традиција. Понекогаш, пак, свесно одлучуваме да се придружиме на некоја група бидејќи нејзините традиции не се допаѓаат. Учењето на традицијата, според Хенри Гласи (*Henry Glassie, 1995:402/403*),²⁰ е еден вид осмоза - кога зборува за учењето на традиционалната уметност, тој го опишува процесот едноставно како споделување ист воздух со уметничкиот ментор, кој ни овозможува да навлеземе во суштината на уметничката форма.

Без оглед дали се работи за семејство, религиска или локална група, спорт или играње, оние групи во кои постојат традиции зависат од нив за да се одржи чувството на „групност“ (*Стојановска, Т. 2006*)²¹. Со оглед на тоа што традициите ни овозможуваат чувство на припадност, ние се приврзуваме кон нив и сме загрижени да не ги загубиме. Традициите можат да нè поврзат со минатите генерации, со етничкиот и религискиот идентитет, и да нè сврзат со одредени луѓе и културни однесувања кои ни се важни. Ние го црпиме нашиот идентитет делумно и од нашите традиции, така што колку што повеќе инвестираме во дефинирањето на самите себеси како членови на одредена група, толку повеќе инвестираме во одржувањето на традициите на таа група. Понекогаш едноставно сме носталгични за минатото, и тоа ги моделира нашите ставови и очекувања во врска со традицијата. Нашите индивидуални животи се кратки, така што може да биде утешно доколку се почувствуваме поврзани со минатото. Често гледаме наназад за да видиме кои сме, или да видиме колку се сигурни нашите идентитети, како начин за обезбедување потврда дека нашите животи би продолжиле да бидат релевантни и во иднина.

²⁰ Henry Glassie (1995). Tradition, *The Journal of American Folklore*, Vol. 108, No. 430, Common Ground: Keywords for the Study of Expressive Culture (Autumn, 1995), pp. 395-412

²¹ Стојановска Татјана (2006). Младите и традиција, Скопје: публикуван стучен текст во дневен весник „Вечер“ на 14.01.2016.

Библиографија:

Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичка култура*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, Народна и универзитетска библиотека Климент Охридски – Скопје, YU ISBN 86-7027-009-9, стр. 20-21, стр. 31.

Анастасовски, А. (1994). *Теорија и методика на физичкото воспитување и спорто*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, ПП Маринг- Скопје, стр. 35.

Анастасовски, А. (1995). *Социологија на спорт*, Скопје: Факултет за физичка култура, Графопринт - Куманово, стр. 33.

Анастасовски, А. (1998). *Општествени основи на спорто*, Скопје: Факултет за физичка култура, Група Форум – Скопје, стр. 13-24.

Божовиќ, Р. (2009). *Социологија и спорт*, Подгорица: Универзитет Црне Горе, Побједа - Подгорица, стр. 15

Comte Auguste, (2005). *A Dictionary of Sociology (3rd Ed)*, John Scott & Gordon Marshall (eds), Oxford University Press, ISBN 0-19-860986-8, ISBN 978-0-19-860986-5

Dirkem, E. (1963). *Pravila sociološke metode*, str. 97.

Henry Glassie (1995). Tradition, The Journal of American Folklore, Vol. 108, No. 430, Common Ground: Keywords for the Study of Expressive Culture (Autumn, 1995), pp. 395-412

Коментар прочитан на: <http://www.dw.com/mk/>

Marković M. (1971). *Dijaleктичка теорија зnanja*, Beograd: Nolit, str.247

Matić M. (1970). *Fizičko obrazovanje i fizička obrazovanost*, Beograd: Fizička kultura, br.3-4, str.8

Matić M. (1978). *Pojmi telesnog kretanja-vežbanja: od stvarnosti po sebi do vrednosti za metod, "Čas telesnog vežbanja"*, Beograd: Partizan, str. 7-16.

Министерство за образование и наука – *национална стратегија за развој на образованието во Република Македонија (2005 – 2015)*, стр. 19.

Tönnis, F. (1969). *Theory of society*, Academic Book, pp. 192.

Роровиќ, М. (1967) *Problemi društvene strukture*, Beograd: BIG, str. 19–20

Прочитано на интернет-страница на ден 06.02.2016 сабота:

<http://ldp.mk/kolumna-nano-ruzin-juli/>

Прочитано на интернет-страница: <https://mk.wikipedia.org/wiki/>.

Стојаноска Татјана (2006). *Младите и традиција*, Скопје: публикуван стручен текст во дневен весник „Вечер“ на 14.1.2016.

Супек, Р. (1984). *Шта је друштво*, Београд: Социолошки преглед. 3-4, стр. 196-215.

Супек, Р. (1965). *Херберт Спенсер и биологизам у социологији*, Загреб: Матица Хрватска.

Фиаменго, А. (1974). *Основе опће социологије*, Загреб: Народне новине, стр.164, стр. 150-151.

Štakić, Đ. (2000). *Sociologija sporta*, Beograd: Univerzitet u Beogradu, str. 122-123.

Глава 2 ПОСТАНОК И ДОСЕГАШЕН РАЗВИТОК НА СОЦИОЛОГИЈАТА НА ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И СПОРТОТ

Подглавје 2:

А. Вовед

Социологијата на физичкото образование и спортот е млада научна дисциплина чија младост е условена од два фактора, и тоа:

- 1) Од развитокот на општата социологија и другите социолошки дисциплини при крајот на 19 и почетокот на 20 век, од нивната условеност на напластените општествени проблеми на тоа време кои барале потребна и сеопфатна анализа и објаснување на нивното разрешување, како и за развитокот на адекватни научни методи.
- 2) Од развитокот на физичко образование и спортот како општествени феномени, кои со необјаснето наголемената масовност на учесниците и партиципантите отвора нови нерешени противречни прашања и проблеми навлегувајќи сè подлабоко во егзистенцијата и животот на поединецот и групите, нивните односи и начинот на живеење, односите помеѓу народите, државите и нациите, со тоа што самата научна дисциплина станува присутна во виталните процеси, движењата и проблемите на секое современо општество (*цитирано во книгата на страна 13*).

Развитокот на односите и движењата во социологијата на физичкото образование и спортот условуваат конституирање на наука на тоа подрачје, иако денес има и повеќе термини со кои се означува истата. Тие термини се: наука за физичката култура, наука за спорт, кинезиологија, кинестетика, кинантропологија и слично.

1. Историски осврт на социологијата на физичкото образование и спортот

Како што и претходно напоменав, социологијата е млада научна дисциплина чија младост е условена од развитокот на општата социологија, како и развитокот на физичкото образование и спортот како општествени феномени. За неа како емпирска и теоретско научна дисциплина се зборува на почетокот на минатиот век.

Најстарата публикација што ги третира општествените појави поврзани за активностите од физичката култура датираат од далечната **1910** година под наслов „**Sport und Kultur**“, од Heinrich Steinitzer²² *Mit besonderer Berücksichtigung des Bergsports*. Подоцна во период од четири години или поточно **1914** година излегува публикацијата „**Der Sport, der Mensch und der Sportmensch**“, од Fendrich, Anton²³ (*8. April 1868 in Offenburg - 6. Januar 1949 in Freiburg*). Сепак, со право научно ориентиран карактер, каде што се настојува да се анализира социјалната суштина на спортот, се смета трудот „**Soziologie des Sports**“, од **Heinz Risse** (*30. März 1898 in Düsseldorf - 17. Juli 1989 in Solingen*). Иако Рисе не употребувал научен метод, со обидот да систематизира некои појави во спортот, тој прв ја отвора проблематиката и хуманистичките и културни компоненти на физичката култура (образование) и спортот. Човекот во спортските активности го третира како целосен, како биосоцијално битие што и ден-денеска е една од темите со кои се занимава социологијата на физичката култура.

По овој труд, по речиси триесет години, во **1949** година **Carl Diem**²⁴, (*June 24, 1882, Würzburg – December 17, 1962, Cologne*), ја издава публикацијата „**Wesen und Lehre des Sports**“ а во шеесеттите години на минатиот век се одлучни за темелењето и обликувањето на физиономијата на социологијата на физичката култура. Тоа е и време на експанзија на социолошките науки, време кога владее мислење дека настанатите општествени појави треба на трезен и разбирлив начин да се анализираат и со признаени и проверени методи и техники, и да се решаваат врз основа на докажаните социјални теории.

²² Heinrich Steinitzer, (1910). *Sport und Kultur*, Munich: Mit besonderer Berücksichtigung des Bergsports.

²³ Fendrich, Anton: *Der Sport, der Mensch und der Sportmensch*. Stuttgart 2. opl. 1914.

²⁴ Карл Дием (**Carl Diem**), е германски спортски администратор, и Генерален Секретар на Организациониот комитет при Олимписките игри во Берлин, и шеф на организацијата на Летните олимписки игри од 1936 година.

Трудовите што оставиле длабока трага во областа на социологијата, спортот, физичкото образование и културата во последните неколку децении може да се поделат во две категории:

Првата категорија ја сочинуваат трудови на автори што длабински и посмело ги обработуваат проблемите на спортот, физичкото образование и физичката култура во динамиката на развојот на современите општества, притоа вршејќи анализа на минатото и сегашноста и настојувајќи да ги согледаат перспективите на иднината. Тука спаѓаат трудовите на *Heinz Alex Natan*, (1, Februar 1906 in Berlin – 14, Januar 1971 in London), „**Sport and Society**“ од 1958 година, Peter C. McIntosh, со делото „**Sport and Society**“ издадено во 1963 година, и трудот „**Sport Et Politique**“ издадено во 1966 година од авторот Jean Meunaud (1914 – 1972). Во секој од овие цитирани трудови свое видно место заземаат поглавјата што се однесуваат за спортот и политиката. Во ова категорија се и трудовите на *Joffre Dumazedier*²⁵ (30, December, 1915 – 25, September, 2002), во годините помеѓу 1963 до 1973 авторот бара решение за современиот индустриски човек и за неговото слободно време кое со голема брзина се наголемува и каде што светот на играта го заменува со светот на работата, што доведува до нов вид човек – хомо луденс (човек што игра). Во својата публикација „**Soziologie des Sports**“ од 1952 година авторот *Helmuth Plessner*²⁶ (4, September, 1892, Wiesbaden – 12, June, 1985, Göttingen), зборува за компензаторската улога на физичката култура и спортот, која воедно ја дефинира како посебно атрактивна и идеално компензаторска активност за чувството на оние што работат, било да се работници, службеници или интелектуалци.

Втората категорија ја сочинуваат трудови што под влијание на Марковата девиза „**Корен на самиот човек е човекот**“, истите тие настојуваат самиот човекот да го прифатат како самореализирано битие во одреден општествен простор и време. Помеѓу трудовите со одредена антрополошка комплексност треба да ги наброиме трудовите на *Ernst Franz Jokl*²⁷ (3. August 1907 in Breslau - 13. Dezember 1997 in Lexington, Kentucky, USA), издадени во 1956 година под наслов „**Sports in the Cultural**

²⁵ Joffre Dumazedier (1915 – 2002), Познат француски социолог и реформатор.

²⁶ Helmuth Plessner (1892-1985). Познат германски филозоф и социолог, и примарен поборник за филозофска антропологија.

²⁷ Ernst Franz Jokl (1907-1997), Германско-американска личност која претставува пионер во спортското новинарство.

Pattern of the World“, како и трудовите на **John W. Loy** и **Gerald S. Kenyon** од 1968 година и авторите **Harry Edwards**²⁸, (22, November, 1942), во 1973 година ја издаваат својата книга „**Sociology of sport**“, Kravezyk, Z. (1974), Bourdieu, Pierre во 1993 година го издава своето дело „**How can one be a sports fan**“ и авторот **Andrzej Wohl** (27 February 1911 Stanislaus - 1, September 1998 Warsaw) кој успешно твори и работи во период од 1961 до 1981 година. Овие автори главно и денес се помеѓу водечките социолози на физичкото образование и спортот.

Свое место во науката на социологијата на физичка култура имаат двајцата француски автори (**Callois Roger, 1965**) со трудот „**Play and people**“ и (**Georges Magnane, 1964**) со делото „**Sociologue du Sports**“, во кои посочените автори отвораат и нагласуваат многу проблеми од современиот спорт, кои и ден-денес се тема на разни социолошки опсервации.

Советските автори на чело со (**Ponamarov, I.N. 1981**) инсистираат на марксистичката мисла да се втемели во социологијата на физичката култура како сфаќање дека улогата на физичката култура е во служба на продуктивноста, воспитувањето и оспособувањето за живот и работа.

Што се однесува до влијанието и учеството во социологијата на физичката култура од поранешните југословенски републики, секако дека тоа е преку скромните трудови на: **Петровиќ, К., Хошек, А., Момировиќ, К., Саксида, С., Илиќ, М., Штакиќ, Ѓ, Анастасовски А. и др.**

Паралелно со многуте наброени прашања, кои се однесуваат на социологијата на физичкото образование и спортот со своите трансформациски процеси, влијае врз сите главни структурални елементи на општеството, а притоа не исклучувајќи го општественото влијание врз физичката култура во целост и поодделни нејзини сегменти. Суштината на овој учебник е давање нов импулс, нови знаења и нови погледи за тоа што претставува социологијата на физичкото образование и спортот, пред сè на студентите од областа на физичкото образование, спортот, рекреацијата, фитнесот, здравјето, воспитувањето, културата и менаџментот а понатаму и на целокупната општествана јавност.

²⁸ Harry Edwards (1942). Афроамерикански социолог фокусиран на искуствата за афроамерикански студенти

Секое современо и модерно општество негува сериозен пристап кон физичкото образование и спортот како општествени области во кои покрај образованието, воспитувањето, играта, дружењето и забавата што тие ја нудат, доаѓа до израз и манифестирањето на специфични елементи на поодделни култури и нивно меѓусебно влијание. Поентата на секоја од овие сегменти е насочена кон презентирање на нашата севкупна култура како внатре, така и надвор од границите на нашата држава. Но она што ни се случува во другите сфери на општественото живеење не ги заобиколува ниту образованието ниту спортот, и токму наместо квалитетна настава, квалитетен и професионален спортски настан, кои имаат за цел да промовираат и да изобилуваат со спортски вештини, спортски акробации и спортски новитети, ние сè почесто како општество добиваме девијантно однесување, особено тоа е нагласено кај младиот човек. Во еден таков контекст се наметнува потребата од етаблирање морални норми, правила и вредности во физичкото образование и спортот и, секако, нивно сериозно втемелување преку одредени норми, акти и правила кои ќе имаат за цел да ја развиваат спортската култура, спортското однесување и ценлменство преку цели кои ќе придонесат за студентите и професионалните спортисти како и спортските и педагошките работници правилно да комуницираат меѓу себе, да се однесуваат во согласност со доброто, посакуваното и позитивното, и секоја нивна интеракција да почива на позитивна спортска доктрина.

Физичкото образование и спортот се дел од современата групација на физичката култура каде што уште се класификуваат и спортската рекреација, фитнесот и здравјето, спортското натпреварување и спортскиот тренинг, кинезитерапијата, физичката и спортска едукација, физичкото и спортско воспитување, како и спортскиот менаџмент. Во тој контекст физичкото образование и спортот се неизбежен и составен дел од современото општество и општествените процеси и движења. Карактеристично за секое општество е организираноста на живот на сите членови на заедницата, нивните традиции, култури и обичаи, понатаму во општествената позиција што ја имаат членовите на самото општество, како и одговорната свест на членовите во тоа општество. Ова не се однесува само на материјалната сфера, туку и на други аспекти на општественото однесување, рефлектирано во облик на јасна општествена свест, различни процеси во самото општество, без оглед дали се позитивни и/или негативни.

2. Суштина и значење на физичкото образование и спортот

Без сомнение социјалните фактори и промената на психосоматскиот статус на човекот преку активностите во физичкото образование и спортот имаат првостепено значење и при определувањето на општествената политика, политиката на подрачјето на самите термини физичко образование и спорт.²⁹ Не е можно да се има рационално влијание на општествената политика врз развитокот и усовршувањето на поодделните активности во физичката култура, а тука пред сè се мисли на физичкото образование, физичкото воспитување и спортот. Секоја досегашна општествена политика била под влијание на волументаристички и ненаучен пристап на овие проблеми, па резултатите одговараат на таквиот пристап бидејќи имаат само делумно оправдување. Во повеќе случаи тие резултати се одраз на љубов и ентузијазам или, пак, одреден интерес внатре, што е неправилно и некорисно, а во многу случаи и штетно (*Анастасовски, А. 1989:20-21*).

Сигурно е дека науката во физичкото образование и спортот треба да вклучи и одредени признаени методи и да даде одговор на многу отворени прашања од сферата на физичкото образование и спортот.

Социологија на физичкото образование и спортот може и мора да даде свој придонес во тоа волонтаризмот и визионерството во подрачјето на општествената политика во физичката култура да се земени со рационалните, практични и смислени постапки, кои оптимално ќе ги решаваат поставените општествени цели и задачи. Исто така, обврската на социологијата на физичкото образование и спортот претставува проучување на самиот феномен на овие два термина кои се дел од системот на физичката култура во едно глобално општество, што значи откривање на појавата на живеењето на физичкото образование и спортот во едно општество, како и влијанието на општеството врз нив. Да ги проучи групите и нивниот однос со поединецот во состав на општествените односи и движења.

Социолошкиот пристап кон физичкото образование и спортот има различни приоди. Овие термини може да се третираат како збир на активности или движења кои се само еден мал сегмент на вкупниот број активности што се реализираат во

²⁹ Анастасовски, А. (1989). Социологија на физичка култура, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, ФФК, Универзитетска библиотека Климент Охридски, стр. 20-21.

општеството. Можат да се гледаат во рамките на различно - економски формации или во рамките на разни национални општества и да се анализира било генетечки со помош на историски метод, било структурално со помош на функционална анализа. Физичкото образование и спортот може да се гледаат и како интеракција на поединецот и општеството или општествените групи. Тука пред сè мислам дека особено интересен е приодот кон физичката култура како културен феномен во перспектива на компарирање на различни култури.

Самото јавување и живеење на овие феномени во животот на поединецот и општеството, нивната униформност и универзалност, како и причинско-последичниот комплекс, без сомнение го оправдува социолошкиот пристап, како и социолошките истражувања на полето на физичкото образование и спортот како подрачја од посебен општествен интерес.

Сите активности се зависни од човековото општествено битие, зависни се од нормите, односите и движењата на вредностите на социјалната средина во која човекот се формира како личност, средина во која човекот живеел и живее и во која како општествено битие определува, оградува и вреднува. Во процесот на социјализација се реализираат човековите биотички и социјални мотиви и добиваат карактеристични белези на самата средина и општеството во целина, па оттаму и секој период, секоја средина или држава да има свои карактеристични спортови. Во игрите и спортовите, со кои се занимаваат луѓето, се изразуваат главните проблеми потребни за одржување одредено општество. Токму поради тоа е и разбирливо што одредени општества во тие активности ја изразуваат својата потреба за занимавање со нив.

3. Поимно-терминолошки основи на физичкото образование и спортот

Како стручна дејност, физичкото образование и спортот егзистираат во еден посебен комуниколошки простор, во чии рамки примарно е дискурзивното општење помеѓу неговите субјекти. Општењето, во секоја стручна комуникација, па и во физичкото образование и спортот, за основа ги има логиката и знаењето од општата методологија - онаа за поимите. Врз основа на досегашните дебати и анализи, може да се заклучи следното:

- 1) Секој поим содржи извесни константни елементи на објективно- општествено искуство;
- 2) Врз основа на тие дадени елементи, кои се апстрахирани од нивното непосредно искуство, се градат поими, како што се споредување, идентификација и разликување, анализа и синтеза, апстрахирање и генерализирање;
- 3) Овие операции се внесуваат во поимите, покрај дадените елементи, со кои се постулира инваријантноста на одредени искуства кај различни промени на надворешната средина и условите;
- 4) Поради тоа, секој поим служи како одреден експеримент за предвидување на извесни идни искуства, за нивно разбирање и класификација;
- 5) На тој начин секој поим, па дури и на посреден начин, е средство за остварување на извесни практични цели (*Marković, M.1971:247*)³⁰

Физичкото образование не е единствен поим. Во оваа пригода таа негова повеќезначајност ќе биде сведена на две основни рамништа. Прво, ако поимот во физичко образование се согледува во неговата најопшта, антрополошка, поточно хуманистичка работа, тоа е човечко живеење со физичката активност. Второ, кога овој поим се фокусира во детална, педагошка рамнина, тогаш физичкото образование и спортот се активни и дејствуваат врз воспитувањето со програмите на физичката активност и нивната севкупност како човечки положби. Како што се знае, во Република Македонија постои реален систем на физичка култура кој го сочинуваат:

- 1) Физичкото воспитување на учениците и студентите, како институционална активност, чии корени се надвор од институциите;
- 2) Спортот како израз на длабоките лични искуства за актуализација на личноста (во почеток) и на општеството (подоцна) кои ги вградува своите интереси;
- 3) Рекреација на граѓаните како нивно слободно определување, кое општеството го поттикнува и материјално го потпомага.

³⁰ Marković M. (1971). *Dijalektička teorija znanja*, Beograd: Nolit, str.247

Овој реален систем на физичката култура е сепак само општествена конвенција, додека стручниот ентитет претставен е со презентација на поимот физичката активност и со неа остварените вредности. Активност е телеолошка категорија, мотивирана со одредена потреба, управување со одредена цел, најчесто посредувана со неговото достигнување. Човековата активност воопшто, па и активноста во физичкото образование и спортот се насочени и со определени цели. Со самиот чин на физичката активност се овозможува, создава друга, нова човекова состојба. Значи, физичката активност, како сегмент од поимната определба на физичкото воспитување, бара конституирање на одредена програма, што значи: определување - мобилност - акција.

Ваквата програма (анг. Society of Novus Spiritus) носи со себе акцент дека **физичкото движење не го исполнува целиот простор на физичкото воспитување**. Моторичките форми и режимот на физичкото вежбање само се медиуми во системот на физичкото воспитување - **неговото битие е во пораките**.

Заедничкиот именител на овие два „навидум“ слични општествени сегменти од кампусот на физичката култура: физичкото образование и спортот е „**телесното движење**“, кое само е различно насочено во однос на целта што треба да се постигне. Ако ученикот за време на своето школување не се оспособи и вклопи во некоја спортска активност, или не добие доволно информации за значењето на вежбањето и не стекне навика за вежбање, тогаш многу тешко во подоцнежниот период ќе се вклучи во организирана форма на физичката активност. Значи, потребно е кај ученикот да се формира свест за потребата од активно учество во активностите од физичката култура, што подоцна прераснува во желба за вежбање, каде што акциониот мотив е непосреден поттикнувач за активно вклучување во вежбањето.

Бројот на стручните одредници во физичкото образование, спортот и воспитувањето, навистина е многу голем и богат, но бидејќи во овој учебник има консументи што се стручно осознаени, па во таа пригода поимно ќе го одредиме само физичкото образование. Физичкото образование мора појдовно да се одреди поаѓајќи од дефиницијата на образованието во општопедагошка смисла. По аналогија, каде што целта на физичкото воспитување се поклопува со целта на воспитувањето

воопшто, и целта на физичкото воспитување мора да кореспондира со целта на образованието во општа смисла.

Поимот *физичкото образование* содржински (структурално и функционално) се претставува како:

- 1) процес, преку кој се осознаваат поими, закони на вистината, правилата, нормите на здравјето и телесното движење - вежбање;
- 2) се усвојуваат, усовршуваат и се зацврстуваат умеењето, знаењето, вештините, техниките и ставовите, стилските за телесното движење - вежбање;
- 3) буди и поттикнува специфични склоности, потреби и навики;
- 4) подобрува и одржува елементарни и сложени моторички (психофизички, физички) способности и со специфични сфаќања, и
- 5) оформува поглед на светот - уверување на здравјето и телесното движење – вежбање (Matić, M. 1970:8).³¹

Физичкото образование споредбено со општото образование не се разликува во структуралните елементи што го градат како процес, туку само во специфично нагласени елементи во релациите според средствата со кои тие се реализираат во педагошката пракса, поточно во специфичноста на резултатите на тој процес.

Физичката образованост е резултат, состојба на процесот на физичкото образование. Физичката образованост со посредство на одредени педагошки инструменти: *проверки, проби и тестови* - укажува на степенот до кој е достигнат процесот на образованието. Помеѓу поимот „**физичката образованост**“ и „**физичкото образование**“ постои дијалектичка врска. И на едното и на другото заеднички чинители се: *знаења, умеења, вештини, техники, навики, способност и уверување*, со тоа што истите во поимот „**физичкото образование**“ се во својата реална, битна опција во процесот на своето менување, додека тие исти ентитети во поимот „**физичката образованост**“ се искажани со параметри како резултат на минатите фази од процесот. Конечно, поимот телесно движење – вежбање (Matić, M. 1970:7-16)³² се однесува на спонтани или свесни, присилени или сакани промени на состојбата на човечкото тело или само поодделни делови на телото, остварени со сложени физичко-хемиски процеси на размена на материите и енергијата внатре во телото, како и помеѓу

³¹ Matić M. (1970). Fizičko obrazovanje i fizička obrazovanost, Beograd: Fizička kultura, br.3-4, str.8

³² Matić M. (1978). Pojmi telesnog kretanja-vežbanja: od stvarnosti po sebi do vrednosti za metod, “Čas telesnog vežbanja”, Beograd: Partizan, str. 7-16.

телото и надворешната средина. Телесното движење - вежбање е поединечен човечки чин со кој механичките промени на сопственото тело, како стварност по себе, во одредена човекова практика се претвораат во вредност на некој.

4. Односот на социологијата на физичкото образование и спортот кон другите општествени области и сегменти

Социологијата на физичкото образование и спортот, како посебна научна дисциплина во составот на општествените науки, е во тесна врска со другите социолошки дисциплини кои како свое гледиште и од свој аспект ги проучуваат и објаснуваат физичкото образование и спортот, културата, кинезиологијата, спортската рекреација и спортскиот менаџмент. Тие дисциплини се (види подолу, слика 1).

- 1) Социологија на работата;
- 2) Социологија на слободното време;
- 3) Социологија на семејството;
- 4) Социологија на локалните заедници;
- 5) Социологија на религиите, и
- 6) Социологија на образованието и воспитувањето.

Слика 1: Сlikовит приказ на социолошките дисциплини кои се тесно поврзани со социологијата на физичко образование и спортот

Односот помеѓу **психологија и социологија** претставува база на науките од општествената област кои имаат многу допирни точки и слични третирања на многу односи и движења. Психологијата сè повеќе се приближува кон општеството, додека социологијата честопати за да ја објасни групата, односно меѓугрупите, како и

општествените односи, поаѓа од поединецот. Психологијата на почетокот на својот развој се занимавала во прв план со поединецот, додека социологијата ги истражувала општите законitosti на општествениот развој. Во текот на развојот, посебно на социјалната психологија и развојот на психологијата од една страна и развојот на емпириската социологија од друга страна, доаѓа до многу допирни точки помеѓу овие две општествени области. Истото важи и за кинезиолошката психологија и социологијата на физичкото образование и спортот, кои се во сличен однос како и нивните базични дисциплини.

Односот помеѓу **историја и социологија** како дел од општествените науки се разликуваат помеѓу себе од аспект на тоа дека науката во историјата го истражува она што е поединечно, еднократно и неповторливо, додека социологијата го истражува она што е општо, повторливо и законито. Историјата произлегува од случувањата и моментите од историскиот развој што поверодостојно да се опише и објасни. Спротивно на тоа, социологијата настојува да го пронајде она што се повторува и е на границата помеѓу посебното и општото, она што би требало во одредени доживувања или положби да биде законитост. Заедничкото на предметите на проучување на историјата и социологијата е тоа што двете дисциплини во принцип ги проучуваат физичкото образование и спортот и нејзините односи и движења во глобалното општество низ подолг период. Историјата честопати нема податоци кои се значајни за социологијата и социолошката анализа, но податоците од историјата на физичката култура се значајни и им овозможуваат помош на социологијата и на законитостите во физичкото образование и спортот, како во минатото исто така и во сегашноста.

Од посебно значење за определување на предметот на социологијата, а со тоа и на социологијата на физичко образование и спорт како посебна научна дисциплина, е согледувањето на односот на **филозофијата и социологијата**. Помеѓу теоретските извори на социологијата се наоѓа и филозофијата, посебно историјата на филозофијата. Во тоа е значењето на филозофијата за социологијата. Тоа значење доаѓа до израз од два аспекта: онтолошки и гносеолошки.

Онтолошки³³ (*Ширилова, В. 2000:672*) аспект во социологијата се огледува во тоа што социологијата е по својот предмет на проучување присилена да ги третира проблемите од општествен карактер како објективни појави бидејќи тие појави се своевидно единство на објективни и субјективни елементи. Таа ги проучува меѓусебните односи на економските, политичките и биопсихолошките елементи.

Вториот битен филозофски елемент, кој е важен за социологијата, е сознајно-теоретскиот аспект, поточно **филозофско-гносеолошкиот**³⁴ елемент. (*Ширилова, В. 2000:221*). Дел од филозофијата што ги проучува изворите, патиштата и формите на спознанието. Социологијата по своето потекло и по својот предмет на изучување е врзана за филозофијата, па значењето на филозофијата за социологијата, а со тоа и за социологијата на физичкото образование и спорт, се огледа пред сè во методолошкиот пристап бидејќи филозофските елементи имаат во социологијата, во своја основа, методолошки карактер.

³³Онтологија – (грч. *Ontos, logia*), филозофска наука за битието, за онаа што постои, основна наука.

³⁴Гносеологија – (грч, *gnosis* – значење, *logia* – наука), филозофска теорија на спознанието, дел од филозофијата која што ги проучува изворите, патиштата и формите на спознанијата.

Библиографија:

- Анастасовски, А. (1987). Социолошка структура спортских приредба, Приштина: „Елан“, 17/21-28.
- Анастасовски, А. (1988). *Основи на социологија на физичката култура*, Куманово: „Просвета“.
- Анастасовски, А. (1989). *Социологија на спортот*, Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичка култура*, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Климент Охридски“.
- Анастасовски, А. (1989). *Методика на физичко воспитание*, Скопје: „Просветно дело“.
- Анастасовски, А. (1991). *Физичко воспитание*, Скопје: „Медис-информатика“.
- Анастасовски, А. (1994). *Истражување во социологија на физичката култура и физичкото воспитание*, Скопје: Факултет за физичка култура.
- Анастасовски, А. Анастасовски, И. (1995). *Социологија на спортот*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Факултет за физичка култура, Графопринт-Куманово, стр.34-41.
- Анастасовски, А. (1998). *Општествени основи на спортот*, Скопје: Факултет за физичка култура, Група Форум – Куманово, стр. 21-22.
- Bourdieu, Pierre, (1993). *How can one be a sports fan?*. London: Routledge In The Cultural Studies Reader, Doring, S. (ed.). pp. 339–355. ISBN 0-415-07708-7. OCLC 28818343.
- Czapow Czeslaw i Manturzewski Stanislav, (1960). *Niebezpieczne ulice*, Warszawa.
- Fendrich, Anton: *Der Sport, der Mensch und der Sportmensch*. Stuttgart 2. opl. 1914.
- Jean Meynaud, (1966). *SPORT ET POLITIQUE*, aux Editions Payot, Paris, dans la série « Etudes et Documents.
- Heinrich Steinitzer, (1910). *Sport und Kultur*, Munich: Deutsche Alpenzeitung Publishers, Mit besonderer Berücksichtigung des Bergsports.
- Helmuth Plessner (1952). *Soziologie des Sports*, Deutsch Universitätszeitung, 7,1952, 22/23/24, S, 9-11
- Heinz Risse, (1921). *Soziologie des Sports*. Berlin.
- Lüschen G (1969) *Sociology of sport in the United States*. International Review of Sport Sociology 4: 189-190.
- Lüschen G (1970) *The Cross-Cultural Analysis of Sport and Games*. Champaign, Il.: Stipes.
- Lüschen G (1980) *Sociology of sport: Development, present state, and prospects*. Annual Review of Sociology 6: 315-47.
- Peter C. McIntosh, (1963). *Sport in Society*. London, C. A. Watts.
- Szentmartoni, M. (2004). *Svet mladih*, Pančevo: Psihološke studije, Bukur Book.
- Wohl A (1966) *Conception and range of sport sociology*. International Review for Sport Sociology 1(1): 5-18.
- Wohl A (1969) *Activity of the International Committee for Sociology of Sport in the years 1964-1968*. International Review of Sport Sociology 4: 191-194.
- Ширилова, В. (2000). ГОЛЕМ ЛЕКSIKОН НА СТРАНСКИ ЗБОРОВИ И ИЗРАЗИ, Скопје: Топер, стр. 672.
- Štakić, Đ. (1988). *Ogledi iz Sociologija fizičke kulture*, Beograd: “Tipoplast”,

Štakić, Đ. (1996). *Sociologija fizičke culture*, Beograd: Zavod za grafičku tehniku.

Štakić, Đ. (2000). *Sociologija sporta*, Beograd: Univerzitet u Beogradu.

Глава 3

ДЕВИЈАНТНО ОДНЕСУВАЊЕ ВО ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И СПОРТОТ

Подглавје 3:

А. Вовед

Времето во кое денес живееме се карактеризира со научно-технолошки развој, со исклучителна динамика, трансформации во сите сфери на општественото живеење. Информатичкото општество се движи со голема брзина, медицината секојдневно на пазарот етаблира нови препарати и медикаменти кои ќе се справуваат со најстрашните болести, а притоа уништувајќи го човечкиот род. Прогресот на човекот и на општеството се одвива мошне брзо и реално би било да се претпостави дека сите овие промени ќе донесат позитивности кај луѓето, односно човекот сè повеќе ќе ги надминува своите слабости и ќе се трансформира во вистинско морално битие, кое во секое свое однесување ќе се води од принципите на човечноста и етичноста. Но и покрај тоа, едно е сигурно, човекот не само што не го надмина својот порив за девијантно однесување, напротив, сè поголем број млади луѓе во своето секојдневно живеење и дејствување, а посебно за време на спортски настани (анг. *Sports event*) ги исполнуваат своите фрустрации претворени во насилно однесување. Со самото тоа се докажува дека животинското во човекот не само што не е надминато, туку сè повеќе се потенцира, посебно за време на таквите спортски настани.

Досега интересот за девијантното однесување во физичкото образование и спортот и нивното систематско истражување бил незначаен. Како дел од тоа девијантно однесување може да се нагласат: насилство, агресија, спортско обложување (коцкање), допинг, интернет и социјалните мрежи – говор на омраза. Во овој учебник ќе бидат анализирани оние што според моја проценка претставуваат најактивни негативни чинители за продуцирање девијантно однесување на луѓето (особено младите) во физичкото образование и спортот. Република Македонија, носејќи го белегот на транзициска држава, во изминатиот период се соочуваше со длабоки, коренити промени во сите сфери од општественото живеење. Паралелно со развојот на новиот современ начин на живот, работните обврски со засилено темпо го менуваа човекот во општеството, а со самото тоа се менуваа и етиологијата и

феноменологијата на криминалитетот. Особено е изразен и сè повеќе присутен насилничкиот елемент во структурата на севкупниот криминалитет во државата. Тоа значи дека во практичната борба против девијантно однесување, во рамките на оперативната дејност не се отишло многу далеку. Доколку општеството сака да биде ефикасно во сузбивање на овој феномен, неопходно е секојдневно да се развива таа институционална борба во рамките на самиот општествен систем.

Девијантното однесување³⁵ е дел од класичниот криминалитет (*Анастасовски, И. Стојаноска Т. 2010:17*), како најбогата групација со повеќе видови кривични дела, кои со свои особености и закономерности се предмет на проучување на секоја соодветна криминалистичка методика. Според својата општествена опасност, девијантното однесување во физичкото образование и спортот заслужува да му се посвети посебно внимание. Станува збор за специфична група кривични дела со соодветни криминалистички карактеристики, за кои девијантното однесување не се единствените, туку едни од многубројните карактеристики. Откривањето, докажувањето, разјаснувањето и спречувањето на девијантното однесување, особено во физичкото образование и спортот, е детерминирано од општите тактички цели и модели на антикриминалната тактичка активност.

Моето длабоко уверување, кое се темели на моето долгогодишно искуството во следење на овој феномен, ме наведе на тоа што потемелно да ги проанализираме и простудираме девијантните појави во физичкото образование и спортот, кои од ден на ден земаат поголем замав и покажуваат тенденција да бидат сериозна закана за нашето општество, а тоа однесување е доминантно кај младата популација, која всушност треба да претставува движечка сила на секое општество. Затоа може да констатираме дека во Република Македонија поради времето во кое живееме и периодот низ кој поминавме се дозволува таквото девијантно однесување да стане стихийно и да ја насочи младината во погрешен правец.

³⁵ Анастасовски И. Стојаноска Т. (2010). Насилство, агресија и спорт, Скопје: Факултет за физичка култура, Флекогарф - Куманово, стр. 17.

Учебникот ја опфаќа проблематиката за насилство во физичкото образование и спортот, спортско обложување, говор на омраза во физичкото образование и спортот ќе има и свој придонес во науката бидејќи се потпира на достигнувањата на современата наука, но во исто време претставува апликативна студија која има за цел да му застане на патот на ова современо општествено зло со кое му се нанесува огромна штета пред сè на физичкото образование и спортот, но и на општеството во целина.

1. Теории за насилство

Пред лицето на целосно насилство, човештвото не измисли ништо посериозно со кое ќе му застане на патот на злото. На човекот во таквиот случај му остануваат само психолошките излези. Насилството гради различни комбинации на заземените ставови, маски, начинот на играта и дволичноста - пат за изродување и перверзија. Помирувајќи се со насилството, може да се изигрува етика и рационализам, како и цинизам. Се јавува и посебен вид дволичност „за казна“. Се бара казна за оние што сè уште веруваат во праведноста. Тогаш се тврди дека животот под присилба сè уште апсолутно не е лишен од смислата, лоши се и бесмислени сите настојувања да се стекне слободата. Знаем и такви луѓе што се спремни со перница да го задушат сопствениот и туѓиот глас на протестот. Стравот гради богат спектар, покриен со нацртани фигури и бои за камуфлирање.³⁶ (*Брандис, К.: Варшавски бележници, 1978-84, цитирано до Анастасовски и Стојаноска 2010:27*).

Човекот е биолошко и психолошко суштество, субјект на насилно однесување со карактеристични лични својства кои пред сè се општествено условени. Во однос на идентификацијата на насилниците, како прелиминарно прашање, се поставува прашањето за нивната личност, нејзината психолошка структура, претходно минато, социјализација, семејна предиспозиција, степен на образование, мотив што ја натерал да преземе акција која кулминира со нанесување зло на други луѓе или оштетување на нивниот имот. Насилниците се проклето блажени и блажено проклети со свои различни квалитети, од кои многумина немаат врска со нивниот деструктивен потенцијал. Насилството се храни со слабата самопочит на личноста која е склона кон насилство, а успева на нејзиното чувство за незадоволство.

Постојат три познати теории (види подолу, слика 2) за генезата на насилство, и тоа:

- 1) Биолошка
- 2) Психолошка
- 3) Социолошка

³⁶ Анастасовски, И. Стојаноска, Т. (2010). Насилство, агресија и спорт, Скопје, Факултет за физичка култура, Флексограф - Куманово, стр. 27.

Слика 2: Приказ ана три познати за генезата на насилство

Според првата теорија, насилството е особина на човекот како природно суштество и се додава тоа дека насилство има значајна позитивна функција во животот. Пред лицето на целосно насилство човештвото не измисли ништо посигурно од тоа само да гледа и да молчи. На човекот тогаш му остануваат само психолошките излези. Насилството гради различни комбинации на заземените ставови, маски, начинот на играта и дволичноста како пат за изродување и перверзија. Помирувајќи се со насилството, може да се изигрува етика и рационализам, како и цинизам.

Историјата на човечкиот род е историја на непрекината борба помеѓу поединецот и групата, а во заднината на таа борба како победници излегуваат само најдобрите претставници на човечкиот род. Без непрекината борба човекот би ослабел, дегенерирал и би изумрел. Насилството постои откога постои и човекот. Начелата на борба за опстанок не се откриени прво во природата, па потоа пренесени во општеството како објаснувачки начела, туку прво се почувствувани во општествените односи, а потоа се проектирани во природата.

Психолошката теорија тврди дека насилството не е вродена човекова особина, како што е тоа бојата на кожата или очите, туку дека тоа се стекнува и се развива во општествениот живот. Секој поединец има одредени потреби, желби и интереси кои настојува на некој начин да ги задоволи. Задоволувањето не оди онака како што тој би сакал бидејќи е ограничен со одредени норми што владеат во општеството во кое живее обичајни, морални, правни, религиозни, идеолошки и сл. Нормите го спречуваат поединецот да ги задоволи своите потреби, желби и интереси, па оттаму тој е присилен, свесно или несвесно, да ги потиснува. Последицата од трајното и тешко

потиснување се нервозите и разни други форми на неприспособеност меѓу кои неретко е и насилството. Борбата помеѓу личните потреби, желби и интереси со културните норми се основен извор на насилство - излегување на човекот од себе во мрачната сфера на неразбирливото однесување. Човековата логика на чувствата, желбите, потребите и интересите доведуваат до судир со логиката на општествената организација. Насилството е одговор на одредено ограничување кое доаѓа однадвор или однатре, ограничување на просторот, движењето, мислењето, верувањето и сл. Насилството, како нагонско однесување, може да се намали со неутрализирање на надворешните причини или со промена на внатрешните мотиви, при што е јасно дека насилството се врзува за поединецот, а не за групата. Ако нагонот е она вистинското, тогаш болното е сè она што пречи тој нагон да се задоволи. Многу често моралните, верските, правните, идеолошките и други норми ги потиснуваат или ги спречуваат нагоните слободно да се изразат или задоволат, па секој нагон се зголемува во размери со кои се потиснува. Ако за развојот на културата се потребни одредени жртвувања на нагонот, тогаш човекот се чувствува непријатно во културата. Културата не е природна потреба на човекот, таа почнува таму каде што природата престанува. Донесување одредена забрана значи градење културен однос. Ако насилството е одговор на забрана која доаѓа од културата, тогаш забраната на насилството предизвикува уште поголемо насилство.

Социолошката теорија може да се претстави на многу едноставен начин:

- 1) Културата на идеален начин дава можност на секој поединец да ги задоволи своите потреби, желби и интереси;
- 2) Општеството обезбедува ограничен број вистински моменти на задоволување на тие потреби, интереси и желби; и
- 3) Одреден број поединци и групи, кои нема да ги задоволат своите потреби, желби и интереси, доживуваат неуспех кој е силен предуслов за појава на насилство.

Успехот на поединецот или групата не се мери само преку објективни, туку и преку субјективни мерки. Успехот на поединецот или групата може да се мери ако се тргне од појдовната точка до точката до која дошле, но може да се мери и од точката од која тргнале, до точката до која сакаат да стигнат. Тогаш може да се случи поединецот или групата, ако оствариле одреден напредок во општествената скала на успех, пак да бидат незадоволни, било од себе било од општеството или од општествените институции кои не дозволуваат нивен напредок. И едното и другото задоволство може да се трансформира во форма на насилство кон други или насилство кон себе.

2. Форми и видови насилство

Одбивам насилство бидејќи доброто што се создава со негова примена не трае долго, но затоа лошото што тоа го создава е трајно (*Махатма Ганди, 2008:15*).³⁷

Постојат повеќе форми на насилство и тоа:

- 1) Насилство во форма на груба физичка сила или моќта на присилба.
- 2) Насилство во форма на наградување за одредено однесување.
- 3) Насилство во форма за контрола на однесувањето се општествените норми, било во форма на закон или во форма на морални норми. Овие норми се вградуваат во човековата свест и неговата потсвест, па честопати луѓето ги прифаќаат без да ги знаат нивните вистински вредности.
- 4) Насилство во форма која честопати некој харизматичен водач го наметнува своето однесување врз индивидуата или групата, и
- 5) Насилство во форма која се манифестира преку мислењето и манипулација со идеите.

Сложеноста, присутноста и разноликоста на насилните дела предизвикуваат чувство на немоќ и апатија. Потребна е аналитичка рамка или класификација на видовите насилство за да се издвојат конците на оваа сложена таписерија, со цел природата на овој проблем и потребните мерки за справување со него да станат појасни. Работата на полето на борба против насилството досега беше поделена во посебни области на истражување и дејствување. За да се надмине ваквиот недостаток, аналитичката рамка треба да стави акцент на заедничките обележја и врските меѓу различните видови насилство, што би довело до сеопфатен приод во превенција. Постојат мал број категоризации и ниедна од нив не е сеопфатна и универзално прифатена.

Актот на насилство е карактеризиран во три пошироки вида според тоа кој го врши самонасилството, меѓу личното насилство и колективното насилство. Со ваквата категоризација се разликува насилство што лицето само си го нанесува од насилство што го прави друго лице или помала група луѓе и насилство што го нанесува поголема група луѓе, како на пример, држави, организирани политички групи, вооружени групи или терористички организации. Секоја од овие три пошироки категории посебно е

³⁷ Ганди, М. (2008). Пуг ненасиља, Београд: ЈП Службени гласник, стр.15.

поделена на одделни видови насилство. Самонасилството се состои од суицидно однесување и самозлоупотреба, како на пример, самосакатење. Суицидното однесување опфаќа разни степени, од едноставна помисла за одземање на сопствениот живот, до планирање на таквата помисла, изнаоѓање средства за нејзино извршување, обид за самоубиство и извршување на делото.

Меѓутоа, тие не треба да се сметаат за различни фази на еден континуум.

Интерперсоналното насилство е поделено на два подвида:

- 1) Семејно и меѓупартнерско насилство - т.е. насилство меѓу членовите на едно семејство и меѓу блиските партнери, обично, но не и задолжително во домот, и
- 2) Насилство во заедницата - насилство меѓу поединци, кои се познаваат или не се познаваат, обично, надвор од домот³⁸ (*Анастасовски, И. Стојановска, Т. 2010:31*).

Првата група опфаќа облици на насилства, на пример: злоупотреба на деца, насилство од страна на блискиот партнер и злоупотреба на постаро лице.

Втората група опфаќа насилство помеѓу младите лица, случајни дела на насилство, силување или напад заради сексуална злоупотреба од страна на непознато лице и насилство во институции, како училишта, работни организации, затвори и домови. Колективното насилство е наменска употреба на насилство од страна на лица што се идентификуваат како членови на одредена група врз друга група луѓе заради постигнување одредени политички, економски или социјални цели. Се состои од разни облици на вооружени судири во рамките на или меѓу држави; геноцид, репресија и други злоупотреби на човекови права; тероризам; и организиран насилен криминал. Категоризацијата ја опфаќа и природата на делата на насилство што може да биде физичка, сексуална и психолошка или, пак, да се состои од одредена загуба или запоставување. Категоризацијата, исто така, го зема предвид и местото каде што се случува делото, односот меѓу сторителот и жртвата, и кај колективното насилство - можните мотиви за насилството. Во своите трудови авторите Дурет (*Duret, 2001*) и Вигарело (*Vigarelo, 1988*), објаснуваат дека се појавуваат нови форми на насилство, како вистински личен напад, па дури и дека не ја губат својата јачина и во средниот век. Движејќи се во нагорна линија, во 20 век кај насилството се појавуваат и нови

³⁸ Анастасовски, И. Стојановска, Т. (2010). Насилство, агресија и спорт, Скопје: Факултет за физичка култура, Флексограф - Куманово, стр. 31.

форми, и тоа: психолошко, особено во вид на малтретирање. Па оттаму, анализите на општеството и модерниот спорт бараат патишта како да се дистанцираат од насилството и да се воспостави еден ред во однос на девијантното однесување. Ние како автори, Анастасовски и Стојаноска 2010 година, кои врз база на истражувањето за насилно и агресивно однесување на спортски манифестации во Република Македонија, се согласуваат со истражувањата на Бодин од 2001 година, кој ги дефинира формите на насилство (види подолу, слика 3), според тоа како се изразуваат, и тоа:

- 1) Вербално насилство (злоупотреба, закани, навреди, исвиркување и др.);
- 2) Физичко насилство (борби, смрт и др.);
- 3) Психичко насилство (војна на нерви, малтретирање и др.) и
- 4) Семејно насилство (напад физички или вербален врз човек без оглед на неговата возраст, пол, вера итн.), (*Bodin, 2001, цитирано од Анастасовски/Стојаноска, 2010:32*).

Слика 3: Сликовит приказ на формите на насилство кои се дефинирани според некои автори

3. Појава на насилство во физичкото образование и спортот

Насилството е само највидливата страна на една во основа дисциплинирана структура, чиј основен чин е симболична или ритуална агресивност (*Алесандро дал Лаго според Анастасовски и Стојаноска 2010:35*).³⁹

Насилството во практика на физичката активност не е ништо ново. При читањето на трудовите на Норберт Елијас (*Elias, N. 1971-1976*) се гледа дека насилството е тесно поврзано со античките игри и во тој контекст ќе наведем неколку примери. Панкратиум (*Pancratium*), како пример е една од најпознатите и најбруталните активности што предвидувале крвави борби, кои често завршувале со сериозни повреди, па дури и смрт. Исто така, бравлс (*Brawls*), е заедничка појава на форми на насилство како што е навреда, мамење, односно борбите да бидат многу гласни и впечатливи. Насилството постои откако постои и човекот, при што се прави разлика помеѓу дивото и модерното насилство. Сепак, и двата вида насилство се врзани за честа и одмаздата. Предизвикувањето насилство во физичкото образование и спортот не е значајно само за истражувањето на темелните проблеми на социологијата на физичкото образование и спортот, како што е однесувањето на гледачите, интеракцијата помеѓу играчите и навивачите, како и социјалните функции во навивачкиот спорт, туку воопшто за проучувањето на колективното однесување особено кај младите.

Според Анастасовски (*Анастасовски, А. 1988:59*),⁴⁰ многу натпревари се излив или тренинг на омраза. На таквите спортски натпревари и натпреварувачите и публиката се претвораат во власт, стануваат учесници на активност што владее со нив исто толку колку и тие што владеат со неа. За јуначките подвизи на Херакле и Тезеј е пишувано многу. Тие заради одмазда ги напаѓале злосторниците онака како што тие вршеле насилството над другите, па изложени на тоа насилство тие праведно преживувале исти маки што неправедно ги нанесувале на другите. Митот за Тезеј, неговата телесна сила, смелост, одлучност и трезвеност, опишани се преку неговите победи. Дека и во Атина било присутно насилството укажува и Плутарх, кој вели

³⁹ Анастасовски И. Стојаноска Т. (2010). Насилство, агесија и спорт, Скопје: Факултет за физичка култура, Флекогарф - Куманово, стр. 35.

⁴⁰ Анастасовски, А. (1988). Основи на социологија на физичка култура, Скопје: Факултет за физичка култура, ПРОСВЕТА – Куманово, стр. 59.

„Беше тешко да се патува во Атина преку копнениот пат кој ниту на еден свој дел не е чист од неранимајковци и разбојници ниту е безопасен“. Се чини дека во тоа време се градело митови за извонредни и неуморни луѓе, кои изобилувале со брзината на нозете и рацете, како и телесна сила, истите не им служеле за некоја достојна и корисна цел, туку користејќи се со својата сила, тие диво и со омраза ги фаќале разбојниците, вршеле злосторства и уништувале сè што ќе им дошло при рака“.

Средновековните, особено западните култури прикажувале и на драмски начин ги доживувале основните активности од секојдневниот живот, најчесто преку натпревари и спектакли. Постоеле турнири, некој вид драматичен спортски настан, кои биле израз на витешка вредност и чест. Турнирите ја задржувале својата боречка природа. Институцијата двобој претставува супериорна подготвеност за борба. Турнирите и двобоите се резултат на ривалството и натпреварувањето, како на пример: совладување на духот на времето, кое трае и денес. Витештвото добивало одредена форма во ритуалите и симболите преку свеченостите за време на кои младиот благородник преминува во витез, при што заклетвата била камен-темелник на одреден образец на однесување. Измамите прибегнуваат кон итрина, а тоа води кон насилство. Освен силата и итрината, честа била и одмаздата, што земено во целост е карактеристика на дивото насилство. Насилството било универзално и тоталитарно, каде што честопати еднаквите, подеднакво биле жртви на нескротливото насилство, при што фундамент била агесијата која не секогаш прераснува во насилство.

Навивајќи за својот клуб или спортски идол (поединец), најчесто кога тој не ја постигнува саканата цел, се пристапува кон вербално насилство кон оние што ја осуетувале намерата во тоа, било да се тоа судиите, играчите од ривалската екипа или нивната публика. Во оваа насока можат да се објаснат и посебните форми на насилство што се интензивирани во последно време кога не може, речиси, ни една спортска недела да измине без физички напад врз судиите, гостинските играчи, гостинската публика или вандалското однесување кон превозните средства со кои допатувале ривалите. Во игра стапуваат и некои други фактори и ривалства помеѓу одредени градови, држави и нации. Не можејќи на спортски начин да се докажат, одредени групи, кои прераснуваат во толпи, избираат други, насилни средства, што претставува одредена компензација, додека дополнителна енергија им даваат одредени стимулативни средства (дрога или алкохол), кои дејствуваат моментално и привидно.

Заклучни согледувања

Некои критичари на девијантните појави во физичкото образование и спортот би можеле да бидат многу незадоволни со дебатите што се актуелни и конкретни во правец на сузбивање на овој негативен феномен кој, за жал, претставува синоним на современото општество. Тие тоа можат да го гледаат како пример на неуспешното интересирање на филозофите за еден идеал и како фокус кој им дозволува на теоретичарите да ги игнорираат злоупотребите што се случуваат во физичкото образование и спортот.

Инаку, добар дел на дебати што ги водиме во јавноста, посебно во онаа стручна јавност, каде што едно од главните прашања се стандардите што треба да се воспостават во физичкото образование и спортот, и преку тоа да се покаже дека физичкото образование и спортот претставуваат поле на разум, едукација, хуманост, правда, идеали и култура како на поединецот така и на групите. Тешко е да се разбере како можеме да ја идентификуваме злоупотребата во физичкото образование и спортот, а притоа да немаме јасно дефинирано околу поимањето на етичките принципи што се нарушуваат. Инаку, без некои стандарди кои не се поставуваат како цел, не знаеме што би требало да препорачаме за промените да бидат морално оправдани.

Сè повеќе се разговара за моралните реформи кои во себе ги вклучуваат и многу повеќе од усвојувањето на морални принципи по секоја цена. Моралните принципи можат да се усвојуваат и применуваат на привлечен и праведен начин. Понекогаш, моралната и политичката цена на некои принципи може да биде толку голема, при што разгледувањето на правдата или користа од нас бара да го усвоиме „второто најдобро“ решение. Како и да е, ако не знаеме кои идеали треба да ги применуваме во физичкото образование и спортот, тогаш како би можеле да кажеме кои реформи ни се потребни во актуелниот образовен и спортски систем во едно модерно општество.

Спортската етика и моралот, неопходно е да се потенцираат и да се истакнуваат во секоја пригода и да се апострофира значењето од почитта кон учесниците како личности во образовниот и спортскиот систем. Една од клучните грешки што се прави е: од една страна не се остава доволно простор за манипулирање со идеите во физичкото образование и спортот, кои се залагаат за интелегентна употреба на сила,

додека од друга страна поединците (учениците и спортистите) во потрага за победа (профит) нема да бидат во можност да направат нешто погрешно што ќе ги наруши морални начела што владеат во физичкото образование и спортот.

4. Спортското обложување нов социјален феномен

Преку анализирање на оваа тема би сакал да дадам скромен придонес за еден нов и актуелен феномен со кој се соочува нашево општество, ќе се обидам да направам јасна дистинкција помеѓу спортското обложување (анг. *sports betting*) и коцкање (анг. *gambling*). Во нашиот труд со колегата Нанев истакнуваме: *Коцкањето претставува обложување за пари или нешто од материјална вредност (наведени како ризична) на еден настан со неизвесен исход со примарна намера за победа од кој би имало дополнителни пари и/или материјални добра (Анастасовски, И., Нанев. Л. 2014:43-46)⁴¹.*

Коцкањето дефинирано на овој начин, како форма на девијантно однесување, се базира на три основни елементи, и тоа:

- 1) Разгледување;
- 2) Шанса, и
- 3) Награда.

Во најголем број случаи исходот на облогот при коцкањето е со краток временски период. За разлика од коцкањето, *спортското обложување* е активност која може да се класификува како девијантно однесување, но не од тој размер. Спортското обложување се движи во насока на предвидување на спортските резултати од сите можни спортови денес, и се базира на поставување на облогот на исходот од резултатот на спортскиот натпревар (периодичен или конечен).⁴² Спортското обложување, според својата содржина на активностите, може да се класификува како форма на коцкање, но сепак манифестира одредени разлики од самото коцкање.

Спортските обложувачници во Република Македонија првпат се појавуваат во 1999 година. Од периодот на своето појавување, па сè до 2013 година во Република Македонија постојат над 200 спортски обложувачници со одобрение за работа од Министерство за финансии. Интересот за спортските обложувачници од година во година е сè поголем, додека интересот на капиталот е насочен кон глобализирање на *спортскиот бизнис*, ако така може да се нарече спортското обложување. Според

⁴¹Anastasovski, I., Nanev, L. (2014). Difference between sports betting and gambling on the aspect of educational level of citizens who are active users of the games of chance in the Republic of Macedonia, Skopje: *Research in Physical Education, Sport and Health*, ISSN (Print):1857-8152; ISSN (Online):1857-8160 UDC:794.9(497.7) (Original scientific paper), Vol. 3, No. 1, pp. 43-46.

⁴²Максимата за прв пат е презентирана во овој учебник.

одредени информации, условно релевантни, значителен е порастот на бројот на обложувачите, дури 40 проценти од граѓаните на Република Македонија се активни обложувачи (официјален податок на Center for research and policy making in Republic of Macedonia - CPRM),⁴³ што го подига овој негативен општествен феномен во Република Македонија на ниво на еуфорија, особено кај луѓето од средниот општествен слој. Анастасовски и Нанев дефинираат: *спортското обложување како термин е „генерална активност“ на предвидување на спортски резултати со ставање влог на одреден спортски натпревар.*⁴⁴ Поради наведените теоретски писанија, може да се каже дека разликата помеѓу спортското обложување популарно наречено „кладење“ и другите игри на среќа е во илузијата за тоа колкава е веројатноста на добивка. Луѓето што се обложуваат веруваат дека имаат поголеми шанси на добивка затоа што тие самите ги избираат спортските натпревари на кои ќе ги вложат сопствените материјални средства, но и самите тие ги прават можните комбинации на играта во рамките на правилата што ги диктираат спортските обложувачници. Честопати коефициентите за добивка за точно прогнозиран резултат на одреден спортски натпревар се различни кај одредени обложувачници, со што обложувачите избираат каде да се обложуваат. Дел од обложувачите што ги анкетиравме се на мислење дека спортското обложување е исклучиво спортска активност. Постојат разлики помеѓу спортските обложувачници во смисла на конкуренцијата што сакаат да им ја понудат на самите корисници на игрите на среќа, и притоа им даваат подобри услови на игра за играчите во смисла на удобност при типовањето, можности за следење на резултати итн. Во земјите со поголем степен на социјален стандард и стабилна економија, спортските обложувачници главно се места каде што со понекое пиво ќе се вложат мали парични средства на своите омилен клубови за обложувачите да ги гледаат спортските натпревари со поголем жар. Исто така, забавата како мотив е најчесто причина поради која во економски развиените држави луѓето се обложуваат, додека во општества како нашево (транзициско) мотивите се дијаметрално спротивни, односно

⁴³Преземено од интернет-страницата на Center for research and policy making in Republic of Macedonia и податоците до 2013 година.

⁴⁴Anastasovski, I., Nanev, L. (2014). Difference between sports betting and gambling on the aspect of educational level of citizens who are active users of the games of chance in the Republic of Macedonia, Skopje: *Research in Physical Education, Sport and Health*, ISSN (Print):1857-8152; ISSN (Online):1857-8160 UDC:794.9(497.7) (Original scientific paper), Vol. 3, No. 1, pp. 43-46.

можноста за добивка или лошиот социјално-економски статус е главната причина поради што речиси половина од населението се обложува.

Постојат сомневања дека одредени влијанија во процесот на спортското обложување се базираат на економска перспектива. Без оглед дали се работи за корисникот на услугите на игрите на среќа или, пак, на самите организатори (компанија или држава), игрите на среќа имаат свои влијанија, и тоа:

А) Позитивни влијанија:

- 1) Зголемување на работните места во самите спортските обложувачници;
- 2) Пораст и развој на сегмент од бизнис-секторот;
- 3) Инвестиции во инфраструктура (самите спортски обложувачници), и
- 4) Зголемување на материјалните добра.

Б) Негативни влијанија:

- 1) Намалување (губење работни места);
- 2) Намалување (губење материјални добра);
- 3) Психолошко влијание на фамилијата;
- 4) Банкрот, и
- 5) Продуцирање зависност (порок).

Сепак, дилемата секогаш ќе биде присутна од аспект на тоа дали има одредени влијанија (*позитивни или негативни*) кога се работи за корисниците на игрите на среќа т.е. спортските обложувачи.

Заклучни согледувања

Тргувајќи од повеќе причини, се обидов на емпириски начин да објаснам и да разјаснам за термините и поимите, и од тие причини беше спроведен анкетен прашалник кај активните спортски обложувачи или коцкари во една од општините во Република Македонија. Констатација е дека денес во општество како нашево може да се класификува во транзициска поетика на бедата. Веројатноста за лесно заработување е еден од мотивите на нашите граѓани да посегнат по спортско обложување, но не и секој наш граѓанин очекува голема заработувачка притоа, одредена група тоа го прават од забава или од модерен тренд. Од истите тие причини се обложуваат граѓаните од сите етникуми - Македонци, Албанци, Срби, Турци и

Роми. Понатаму, помалку образованите, повеќе образованите, луѓето со помали и тие со поголеми примања, што наведува на фактот дека ситуацијата е алармантна во тој поглед.

Според истражувањето, се даде основа за тоа како да го креираме ликот на обложувачот, и тоа: типични профил на играч во спортските обложувачници е граѓанин што ѝ припаѓа на средната класа, млад или возрасен маж (понекогаш и жените се обложуваат), во најголем случај основно или средно ниво на образование (што не значи дека и високо образованите лица не се обложуваат), со просечни месечни примања. Од друга страна, факт е дека правото на индивидуата да се обложува е легитимно и за тоа државата нема свое влијание. Но, сепак, државата треба да има легитимен интерес да ги заштити интересите на сите граѓани вклучувајќи ги и интересите на преостанатиот дел на семејството. Поради тоа, многумина во нашево општество го маргинализираат семејството поради спортското обложување. Треба да се поттикне самата држава, како и граѓанскиот сектор да преземаат различни мерки на превенција за овој вид девијантно однесување. Во најмала мерка, државата може да има постојан мониторинг и известување за состојбите во оваа сфера на живеењето. Системот на мониторинг би помогнал со тоа што би се создал еден вид база на податоци која би била достапна за јавноста и која би била искористена за преземање мерки, односно јавни политики. Дополнително, може да се влијае преку кампањи за подигање на свеста на граѓаните (анг. *public awareness campaigns*), образовниот систем, информативните емисии и специјализираните институции (Агенција за млади и спорт), во вид на советодавна и превентивна функција за справување со проблеми на зависност на поединците и групите во општеството.

5. Интернетот и социјалните мрежи можност за ширење на говор на омраза и дискриминација во физичкото образование и спортот

Една од сериозните дилеми денеска е тоа дали интернетот и социјалните мрежи претставуваат позитивна или негативна современа придобивка за човекот. Секогаш кога се размислува на ова тема настанува конфузија на емоции, можеби „да“, но можеби „не“. Во секој случај, дефинирањето не е едноставно и бара обемен и сериозен опсег на анализирање на состојбите денес.

Поради вакви дилеми, ја демонстриравме решеноста за презентирање на јавноста за негативните, но и позитивните (доколку ги има) страни на интернетот и социјалните мрежи во едно современо општество, како можност особено на младите генерации за ширење говор на омраза и дискриминација во спортот кој воедно претставува општествено хумана дејност. Од тие причини, врз база на анкетирање (*Анастасовски, И. Нанев, Л. 2016*), врз некои љубители на спортот се обидовме да ја тестираме нашата теза за постоење говор на омраза преку интернетот и социјалните мрежи во спортот кај нас.

Онаа што е важно да се напомене е тоа дека брзиот технолошки развој на општествата, особено во делот на информатичкото општество, кој воедно го зајакнува постоењето на виртуелниот свет, со право доведува до реална можност луѓето да можат преку користењето на интернетот и социјалните мрежи да ги искажуваат своите ставови на јавен начин за одредени состојби во поодделни општествени сегменти. Токму тој брз информатички развој на виртуелниот свет остава сериозен простор за ширење говор на омраза и дискриминација на одредени групи и поединци кои се дел од интернет-заедницата. Социјалните мрежи и социјалното вмрежување⁴⁵ не се нови концепти, тие во различни облици постојат отсекогаш (*Siniša Kušić, 2/2010:103*). Еден од начините со кои може да се истражуваат социјалните мрежи е социометриската метода, која ја има развиено Морено Ј.Л.⁴⁶ во далечната 1934 година и која укажува на податокот за тоа дека овие концепти не се од поновата историја и заслужуваат посериозно внимание (*Jacob Levy Moreno:1934*). Кандаско-американскиот социолог

⁴⁵Kušić, S, (2010). Online društvene mreže i društveno umrežavanje, Život i škola, br. 24 (2/2010.), god. 56., str. 103. – 125.

⁴⁶ Moreno, J.L., (1934). Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama. Nervous and Mental Disease Publishing Co, Washington, DC.

Велман (*Barry Wellman:1988:37*) во своето истражување констатира дека токму сервисите за онлајн (анг. *Online*) социјалните мрежи потврдуваат дека светот е составен од вмрежување, а не од групи⁴⁷.

Во контекст на погоре кажаното, спортот како облик на јавен настан со манифестирање на вештини сериозно е изложен од опасност на виртуелните напади од самите корисниците на интернетот и социјалните мрежи, а притоа истите да се припадници на некои навивачки групи, секти или идеологии. Онаа што би можел воведно да констатирам дека говорот на омраза преку интернетот и социјалните мрежи во спортот како општествено-хумана дејност кај нас претставува нов општествен феномен за кој многу ретко, да не речам воопшто, не е пишувано. Токму преку овој податок би сакал да ја продлабочувам мојата истражувачка љубопитност за говорот на омраза преку интернетот и социјалните мрежи која се јавува во сегментот на физичкото образование и спортот. Се претпоставува дека преку користењето на интернетот и социјалните мрежи (*Фејсбук, Твитер, Скајп, Вибер и др.*) може да се дојде до брза мобилизација на поединци или групи кои се дел од навивачките групи, а тоа доведува до брза ***е-војна***⁴⁸ или *електронска војна во виртуелниот свет на спортот*. Навредите во таа е-војна, кои многу ретко се цензурираат од страна на провајдерите, даваат можност да се користи вулгарен и непристоен вокабулар за дискриминирање и дискредитирање на противникот, или можеби својот спортски идол, кој притоа ги изневерил очекувањата на навивачите.

Девијантноста, провокациите и насилството преку интернетот, во светот се познати како *cyberbullying*, и претставува општ термин за секој вид комуникациски активности преку интернет-технологија која се смета за штетна како за поединците, така и за групите. Во еден таков облик девијантното однесување и насилството, особено помеѓу врсниците, претставува состојба каде што истите тие поединци (деца/возрасни), се изложени на одредени напади од друга личност, тинејџер или група врсници преку интернетот или, пак, мобилен телефон.

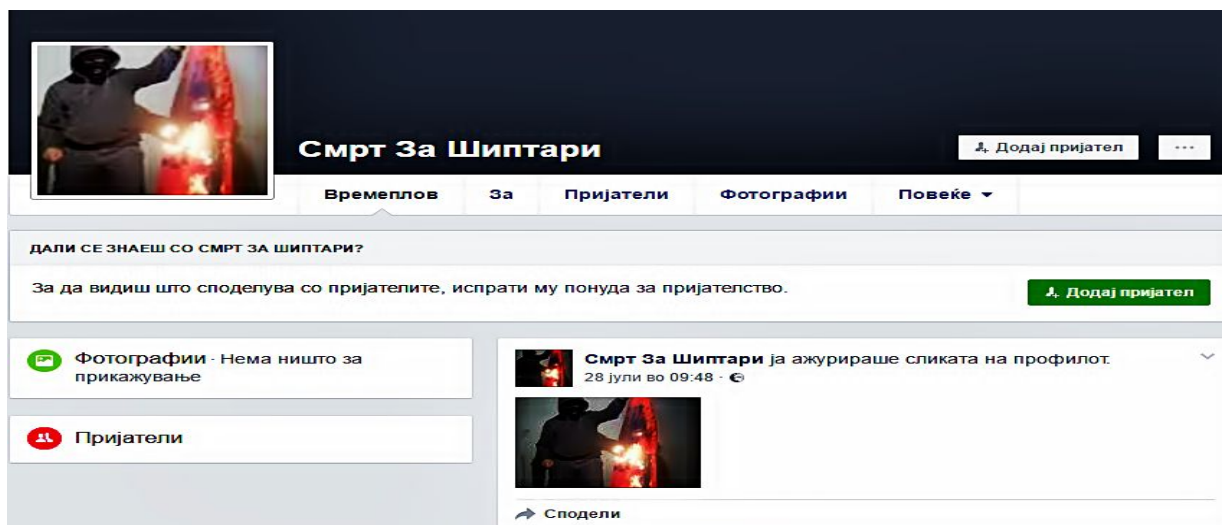
⁴⁷Wellman, B. (1988). Structural analysis: From method and metaphor to theory and substance. U: Wellman, B., Berkowitz S.D. (ur.), Social Structures: A Network Approach. Cambridge, UK: Cambridge University Press. pp. 37.

⁴⁸ Терминот првпат е промовиран од страна на авторот во оваа книга.

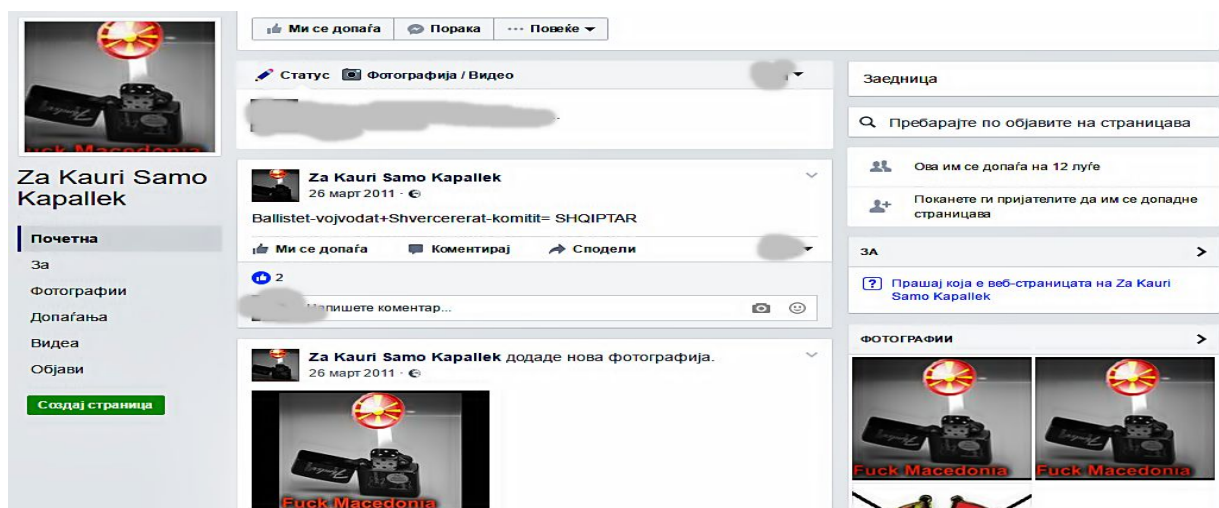
Постојат неколку теории за причини на насилството во спортот преку интернет и социјални мрежи, и тоа:

- 1) **Теорија бр.1:** вели дека луѓето имаат инстинкт за насилство, развиен во време кога на почетокот предците морале да прибегнат кон насилство и агресија за да преживеат и да се репродуцираат.
- 2) **Теорија бр.2:** се занимава со социолошките аспекти на насилството во спортот, се наведува дека во спортот најчесто се започнува онаа „**потсмевачка битка**“ или популарно „**тролање**“, која може да стане вистинска физичка пресметка што се должи на нивниот натпреварувачки карактер.
- 3) **Теорија бр.3:** која е во подем, а тоа се токму интернетот и социјалните мрежи како огромна можност на поединецот или групите, за брз проток на насилни повици, идеи и филозофии на социјалните мрежи.

Следејќи ги овие теории, јас сум на размислување како да ги дефинирам позитивните, а како негативните придобивки од интернетот и социјалните мрежи за сајбер-насилство (види подолу, слики 4 и 5).

Слика 4: Сликот приказ на фејсбук-страница, како доказ за говор на омраза во спорт

Слика 5: Сликот приказ на фејсбук-страница, како доказ за говор на омраза во спорт

Заклучни согледувања

Врз основа на погоре кажаното и истражувањето кое беше спроведено и одговорите на граѓаните на Република Македонија⁴⁹, несомнено е дека говорот на омраза преку интернет и социјалните мрежи во физичкото образование и спортот се зголемува и зема сè поголеми размери во негативна конотација. Од тие причини, сето оваа укажува на тоа дека интернетот и социјалните мрежи се одлична можност особено за младите да шират говор на омраза во физичкото образование и спортот, и поради тоа се наметнува потребата за институционално организирање и уредување, како и кривично гонење на лицата што поттикнуваат говор на омраза преку интернет и социјални мрежи во физичкото образование и спортот. Многу јасно се лоцира одговорноста на поттикнување на говорот на омраза на интернет и социјални мрежи, како и барање за негово сузбивање преку институциите на системот во општеството. За жал, мора де се констатира дека ненавивачите, за разлика од официјалните навивачи (подржувачи на некој спортски клуб во земјата), во многу повисоки проценти го оценуваат речиси секој од наведените термини како говор на омраза. Неминовно е институционално организирање и заштита од лицата кои се решаваат на ваков начин на комуникација во физичкото образование и спортот со цел да се шири говор на омраза преку интернет и социјални мрежи, а притоа истите тие да ја промовираат своја идеологија.

⁴⁹ Податоците од истражувањето се презентирани на семинар организиран од страна МАНУ 2016 година.

Библиографија:

- Агенција за млади и спорт на РМ, (2004). *Проект за развој на деца и млади, "Основна студија за младинските трендови, „Софија“* - Богданци, Скопје, февруари 2004 година.
- Агенција за млади и спорт на РМ. (2009). *Акционен план за имплементација на националната стратегија за млади на Република Македонија*, Скопје, Април 2009 година.
- Анастасовски, А. (1988). *Основи на социологија на физичката култура*, Скопје: Факултет за физичка култура, Просвета - Куманово, стр.67-77.
- Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичката култура*, Скопје: Факултет за физичка култура, Просвета, стр.159-181.
- Анастасовски, И., Нанев Л., Климпер И. (2009). *Превенција и репресија на насилство на фудбалските стадиони*, Скопје: Фудбалска федерација на Македонија, Флексограф - Куманово, стр. 35-43.
- Анастасовски, И. Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агресија и спорт*, Скопје: Факултет за физичка култура, Флексограф - Куманово, стр. 17-35, стр. 27, стр. 31, стр.56-57, и стр.64.
- Анастасовски, И., Нанев, Л. (2011). *Спорт и право*, Скопје: ФФК, ГИ ГЛОБАЛ, Флексограф-Куманово, стр. 54-56.
- Anastasovski, I., Nanev, L. (2014). Difference between sports betting and gambling on the aspect of educational level of citizens who are active users of the games of chance in the republic of macedonia, Skopje: *Research in Physical Education, Sport and Health*, ISSN(Print):1857-8152; ISSN(Online):1857-8160 UDC:794.9(497.7) (Original scientific paper), Vol. 3, No. 1, pp. 43-46.
- Анастасовски, И. (2016). *Фејзбук статус*.
- Andreas Klose & Thomas Schneider, (2002). *Projets Fans – Fondements et possibilites de mise en place de pivots dans l’environnement social*.
- Bonacin Danijela, Bonacin Dobromir, Hadžib Salkić. (2009). Uloga tehnoloških i informatičkih znanja u dugoročnim procesima vezanim za finansiranje sporta, Tuzla: SPORT SCIENTIFIC AND PRACTICAL ASPECTS, International Scientific Journal of Kinesiology, Vol. 6 (2009), issue 1, pg.43-47.
- Вукосављевиќ, Н. (2001). *Прирачник за тренинзи од ненасилна разработка на конфликти - за работа со возрасни*, Београд: CAN – Центар за ненасилна акција, со поддршка на Auswartiges AM.
- Canett, E. (1984). *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str.54.
- Coakley, J.Jay (1998). *Sport in Society – Issue & Controversies*, sixth edition, Boston: University of Colorado, WCB/McGraw Hill, pp. 289.
- Дел од податоците се превземени од Центарот за истражување и креирање политики. Интернет страна: <http://www.crpm.org.mk/>.
- Garry Robson, (2001). University of East London, UK. *"No One Likes Us, We Don't Care"*, Sports studies from Berg Publishers.
- Eurofan – Fan Coaching Association – *Prevention of violence in football stadiums in Europe*. Hippokrates Programme, European Commission, DG Justice and Home Affairs, Liege – Belgium, April 22 & 23, 2002.
- International Master (MA). In *Management, Law and Humanities of Sport*. International Centre for Sport Studies (CIES), University of Neuchatel (Switzerland), 2002 – 2003, 3rd Edition.

Jeunesse Echange Transnationaux – J.E.T., Mimet Transmedia, Bochum – F2 –
Violence et discrimination – Les dimensions de la violence dans les contextes interculturels –
Deutsch - Französisches Jugendwerk – Office franco – allemand pour la Jeunesse – OFAJ
DFJW – Formation interculturelle.

Кепеска Ј. (2000). *Темџ од Социологијата на спортот*, Скопје: Универзитет
“Св. Кирил и Методиј”, Филозофски факултет.

Крсмановиќ В. (2004). *Социологија на спортските настани*, Београд: Физичка
култура, Година 32, бр.1.

Керамичиев, Д. Дамчевска, И.В. (1997). *Модел за социјализација и воспитување
на изразување на емоциите на спортските натпревари*, Скопје: Физичка култура,
Година 24, Бр.1 – 2, стр.163 - 165.

Kušić, S, (2010). *Online društvene mreže i društveno umrežavanje*, Život i škola, br.
24 (2/2010.), god. 56., str. 103. – 125.

Лазаревски, Ј. (1997). *Алтруистичко и агресивно однесување*, Скопје, и
Мелбурн: “Матица Македонска”.

Marjanović, R. (1987). *Teorija i empiriska istraživanja sportske publike, kod nas i u
svetu*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, str.23-24.

Moreno, J.L., (1934). *Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group
Psychotherapy and Sociodrama*. Nervous and Mental Disease Publishing Co, Washington,
DC.

Миновски А. (2000). *Спортско рекреативно вежбање - во функција на
намалување на девијантното однесување на училишната популација*, Скопје: Физичка
култура, Година 32 Бр.1, стр.130 -131.

Ministere De L’Interieur – Secretariat Permanent A La Politique De Prevention,
Prevention De La Violence, Decembre 2001, Bruxelles.

Nikolina Goričanec Obadić, (2015). *SOCIJALIZACIJA I SPORT: OBITELJ KAO
AGENS SOCIJALIZACIJE*, Čakovac: Specijalistički Diplomski Stručni Studij Menadžmenta
Turizma i Sporta, str.45-46.

Schiling, G. (1976). *Agresion and violence in sport*. Bulletin of the federation
Internationale D’Education Physique 46, no.4 (Oct.-Dec.), pg.162,

Štakić, Đ. (2000). *Sociologija sporta*, Beograd: Univerzitet u Beogradu. pg. 163 -169.

Глава 4 СПОРТСКАТА КУЛТУРА, СПОРТСКИОТ БОНТОН И СПОРТСКА ДИПЛОМАТИЈА

Подглавје 4:

А. Вовед

Човекот егзистира, твори, комуницира со индивидуи и групи и се развива во рамките на средината во која живее. Од посебна значајност е да се истакне улогата на социјалното милје кое го опкружува поединецот и од кое, во најголема мера, зависи како тој ќе се развива и ќе се изгради како член на општествената заедница. Со еден збор, културата во рамките на која индивидуата живее е најзначајниот фактор за развој на човекот. Секоја култура си наметнува одредени норми, вредности, морални кодекси и системи со чија помош се регулираат односите меѓу поединците и групите. Секоја култура создава и негува одреден начин и стил на живеење на луѓето, кој неминовно се разликува од средина во средина. Од културата зависи и начинот на кој човекот ќе ги задоволува своите активности и остварува своите цели и идеали. Културата се поврзува со човековото секојдневие и со обичен живот и наметнува обрасци на однесување во чии рамки се одобрува и насочува позитивното, посакуваното и убавото, а се осудува лошото, непосакуваното и негативното. Говорејќи за културата, социолозите ги истакнуваат двете нејзини изворни функции, и тоа: „да го изрази одредениот начин на живот, да стане своевидна комуникација“, „како и не запоставувајќи го хуманистичкиот импулс на културата, а тоа е нејзината улога да ги поврзува луѓето и народите“. Она што исто така е од суштинско значење е култивирањето на секојдневниот човеков живот, односно, култивирање на одредени подрачја кои се значајни за човековата егзистенција и токму затоа може да говориме за:

- 1) Култура на трудот,
- 2) Култура на слободното време,
- 3) Техничка култура, физичка култура,
- 4) Спортска култура и сл.

Културата дава свој посебен придонес во развој на индивидуалните способности на личноста, но и во правилно организирање и поминување на слободното време. Таа, исто така, придонесува и за развој на културниот плурализам, што подразбира комуникација и соработка помеѓу различностите и е предуслов за толеранција со различните групи. Во рамките на ваквото сфаќање и поимање на културата неминовно е да се спомене значењето што таа го има за физичкото образование и спортот, како активност на многу млади луѓе со помош на која тие се развиваат како физички, така и општествено, во рамките на која се гради и развива колективистичкиот дух. Исто така, културата во голема мера придонесува и за ублажување на егоистичкиот нагон и бруталната агресија. Говорејќи за културата, физичко образование и спортот несомнено се наметнува значењето на интеркултурниот дијалог во спортот, потоа симболиката во рамките на културата која е исто така значајна за спортот и секако нормите и вредностите што се неопходни за правилно поимање и практикување на спортот, а во рамките на кои влегуваат обичајните, моралните и правните норми во спортот.

1. Етика во физичкото образование и спортот - спортска етика

Спортската етика е дел од етиката која се однесува на проблематиката на моралот во физичкото образование и спортот. Како што е познато, моралот претставува форма на човековото дејствување, практично однесување на човекот во секојдневниот однос кон околината и луѓето околу него, како и кон самиот себе. Во физичкото образование и спортот сè почесто се разгледува манифестирањето на моралот и моралните вредности проценети во физичкото образование и спортот. Доколку претпоставиме дека моралот е една од општествените свесности кај луѓето, со самото тоа можеме да дојдеме до заклучок дека моралот во својата основа е историски поткрепен. Поврзано со физичкото образование и спортот, најблизок термин е автономија на моралот. Станува збор за морални принципи на толеранција, хуманост и почитување на другите ученици и спортисти. Кога се спомнува етика и спорт или етика како основа за тоа е *спортскиот бонтон (Анастасовски, И, Нанев, Л., Алексовска, В.Л., Стојаноска, И.Т. Казими, А. Павлов, Ѓ. 2013:72)⁵⁰*, каде што се мисли на негативните особини во физичкото образование и спортот, како што се: допингот, корупцијата и девијација во спортот. Современиот спорт секогаш е на тапет на етичкиот контекст на испрашување и искушување најнапред поради лошиот пристап и вклучувањето на спортот како јавна пропаганда на меѓународната политика со цел остварување успех по секоја цена.

Дефиницијата за етиката во спортот воопшто не е едноставна. Ограничена, но и премногу дискутабилна би гласела: „Спортот е една телесна активност која значајно ги подобрува физиолошките карактеристики кај човекот“. Доколку ги надополниме физиолошките карактеристики и психосоцијалниот сегмент сигурно би ѝ припаѓал на етиката. Интересно е тоа дека спортот сам си ги избира етичките норми и правила за оние кој се занимаваат со него. Има голема разлика помеѓу поимите етика во спортот и спортска етика. Етиката во спортот се занимава со внатрешните прашања кои се однесуваат на спортот и моралното етичко однесување, за разлика од тоа поимот спортската етика можеме да го подредиме во групата етички прашања кои доаѓаат од другите етички подрачја.

⁵⁰ Анастасовски, И, Нанев, Л., Алексовска, В.Л., Стојаноска, И.Т. Казими, А. Павлов, Ѓ. (2013). СПОРТСКИ БОН –ТОН, Скопје: ГИ ГЛОБАЛ, ГИНИС-Прилеп, стр. 72.

Значи, етиката/моралот во спортот се неизбежни позитивни феномени во секое современо општество, но, за жал, тие контексти треба да се совпаднат и да бидат одговор на односите што се јавуваат во вид на негативен контекст, како на пример: корупција, лажан аматеризам, елитизам итн. Потребно е да се надминат сите негативни појави, а притоа да се почитуваат принципите на етиката и да се обрне поголемо внимание на развојот на спортската игра, рекреацијата, спортското навивање, спортските достигнувања, и пред сè истакнување на спортските принципи.

Проблемот во етиката и моралностите во спортот се наоѓаат токму во човековото его, а не во општествените односи. Спортот е место кое може на човекот да му овозможи да ги покаже своите вештини за човечки победи, слава, но и исто така може да се смета како деградација, дехуманизација, лошо однесување и насилство. Воедно со имплементација на спортскиот бонтон постои императив кој допринесува за градење на личноста на младиот човек, а особено на спортистот.

Постои дефиниран етички кодекс на Меѓународниот олимписки комитет (како форма на највисок облик на спортско организирање) во кој има седум групи на правила, како што се:

- ✓ *достоинство,*
- ✓ *интегритет,*
- ✓ *парични средства,*
- ✓ *кандидатури,*
- ✓ *однос со државата,*
- ✓ *тајност и спроведување, и*
- ✓ *одредување на моралните норми на олимписките игри како круна на сите спортски манифестации.*

Кога ќе се споменат и поврзат термините етика и спорт, поточно етиката во спортот или етичноста на денешниот спорт, најчесто се мисли на негативните (неетичките) аспекти на спортот. Сведоци сме на многубројните неетички елементи поврзани за спортот, како на пример: допингот, корупцијата, „наместени“ спортски натпревари и пред да се одиграат, купувањето и продажбата на врвните играчи, каде што износите на трансфер-пазарот достигнуваат и до стотици милиони евра, што укажува на доминантноста на некои спортови, а истовремено недоволно вложување во оние помалку атрактивните (помалку профитабилните), како и навредувањата и понижувања по различни основи (национални, верски, полови, сексуални...).

Наведената проблематика постои и покрај дефинираните точки во Етичкиот кодекс на Меѓународниот олимписки одбор, каде што во преку седум групи правила – достоинство, интегритет, парични средства, кандидатури, односи со државите, тајност и спроведување – се одредуваат моралните норми на олимписките игри како крупни спортски збиднувања.

Под поимот достоинство, изнесени се пет точки:

- 1) Зачувувањето на достоинството на поединците е основно барање на олимпизмот;
- 2) Нема дискриминација на соучесниците врз основа на расата, полот, етичкото потекло, верата, филозофското или политичкото мислење, брачниот статус или врз други основи;
- 3) Не се толерира праксата која создава каков било облик на физичка или ментална повреда на соучесниците. Строго е забранет допингот на сите нивоа. Строго ќе се почитуваат одредбите против допингот од Кодексот на олимпиското движење против допингот;
- 4) Се забрануваат сите облици на злоупотреба на соучесниците, било да се работи за телесно, психичко, професионално или сексуално злоупотребување, и
- 5) Олимписките страни на спортистите им ја гарантираат сигурноста, благосостојбата и здравствената заштита, која ја погодува нивната физичка и психичка рамнотежа.

Овие точки можат да се генерализираат и да се применуваат на секој спортист, спортско друштво, односно целокупното дејствување во спортот.⁵¹ Во светски јазици, како што истакнува познатиот автор Нешиќ (*Nesic, 2007*), поимот спорт потекнува од латинскиот збор „disport“, што значи активност која произведува игра, забава, разонода, добро расположение, дружење со шегата, (*Анастасовски, И. Стојанова-Иванова, Т. 2010, стр. 81*).⁵²

Гледано од социолошки аспект, пак, спортот е културен феномен и средство за интеракција помеѓу поединците во општеството односно општествените групи. Неретко спортот се третира и како средство за социјализација на личноста, како и можност за полесна адаптација на човекот во општествената заедница, т.е. во средината во која живее. Исто така, познато е дека спортот дејствува врз социолошките димензии на човекот. Начинот на кој спортот ги социјализира спортистите и остава

⁵¹ http://www.hoo.hr/dokumenti/wordpdf/sport_%20etika/eticki_kodex.

⁵² Анастасовски И. Стојаноска Т. (2010). Насилство, агресија и спорт, Скопје: Факултет за физичка култура, Флексограф - Куманово, стр. 81.

простор во иднина за нивно полесно приспособување во нова средина, на ново работно место, негуваат коректен однос кон луѓето, спортистите демонстрираат подобри комуникациски способности и негуваат фер плеј не само во спортот и додека спортуваат, туку и во секојдневниот живот и во заедницата во која живеат.

Оттука произлегува и влијанието на спортот и спортските активности врз психосоматскиот статус на човекот, и детерминацијата на конативните т.е. карактерните особини. Спортистите или воопшто луѓето што се занимаваат со спорт познато е дека имаат поголеми вредности на емоционална стабилност, попрактични се, порационални, способни се за донесување брзи одлуки и се мошне упорни и настојчиви. Ако резимираме и резонираме логично, факт е дека спортот е најдобро средство за регулирање на социолошките димензии на човекот, што е од големо значење за заземањето на некои ставови на луѓето во општеството во кое живеат.

2. Правила, морални кодекси и морални вредности во физичкото образование и спортот

Секој млад човек, секој љубител на спортот, секој активен или пасивен чинител на спортските настани, секој искрен поддржувач на спортот треба да се однесува секогаш во склад со максимата дека спортот е игра, спортот е забава и рекреација и секоја активност поврзана со спортот како основно начело треба да го има принципот на доброто и да биде во склад со нормите и вредностите што ги имплицира спортската култура. Физичкото образование и спортот се фундаменти на спортската и образовната активност и секогаш треба да се однесуваат во склад со вредностите и нормите кои ќе продуцираат исклучително позитивен пристап и однесување во физичкото образование и спортот. Физичкото образование и спортот не треба да се гледаат изолирано, напротив, треба да се анализираат и да се согледуваат во склад со општествената ситуација и општествениот контекст.

Ова се потврдува со општественото значење што го имаат физичкото образование и спортот, а тоа е мултидимензионалноста, која се согледува преку следниве аспекти:

- 1) Општеството, преку своите агенсии на социјализација овозможува социјализација, воспитување и интеграција на своите поединци и групи, а спортот, како значаен општествен фактор и феномен, има посебно место во процесот на социјализација на единките и групите;
- 2) Општеството, на своите членови им нуди морални ориентации и вредносни кодекси кои се суштински за трасирање на патот на поединците во општеството, како и нивно правилно вклучување во општествениот живот и секако дел од тие морални норми и вредности се усвојуваат и етаблираат кај индивидуата преку спортот;
- 3) Општеството, наметнува и ги учи поединците на различни улоги, општествено посакувани и продуктивни, а дел од тие улоги се учат преку спортот кој има за цел да ги наведе и да ги подготви младите да преземат некои од постојните улоги и правилно да ги извршуваат, и
- 4) Општеството, преку спортот им овозможува на поединците и групите меѓусебно да комуницираат и да се вклучат во различни видови меѓусебна интеракција.

Анализирајќи ги физичкото образование и спортот кај нас, може да се истакне дека тие не се засебни феномени, изолирани од општествените случувања, напротив, тие не се под стаклено своно, затоа ја делат судбината на самото општество на кое му припаѓаат и каде што се манифестираат секојдневно. Физичкото образование и спортот, како дел од општествениот систем, ги содржат сите специфики и противречности на општеството во кое егзистираат. Од социолошка гледна точка, овие феномени со право се сметаат за потсистеми (земајќи го општеството како една целина, како еден систем), посебна област, посебен општествен сегмент, што подразбира дека му припаѓаат на глобалниот поредок и на пошироката општествена целина.

Во современи услови парцијалните интереси најчесто се претставуваат како општи, се создава амбиент да се побегне од одговорност, што доведува до хиерархиска т.е. стратификација на слоевитост што, пак, доведува до нарушување на самите односи и во физичкото образование и во спортот. Експлицитно кажано, спортското натпреварување без фундаментот спорт не би имало своја намена поради тоа што секој спортски натпревар претставува мотивација како за самите спортисти, така за целиот спортски тим, па дури и за спортската публика. Значи, во овој контекст е и прашањето за ЕТИКА или СЛОБОДА на физичкото образование и спортот, со особен осврт на врвниот спорт. Спортскиот морал или етика во спортот претставуваат специфична свест на однесување во процесот на натпреварувањето, во процесот на обуката и спортскиот тренинг, како и во односот на спортската публика - спортисти и спортската публика – спортскиот натпревар.

Социологијата на физичкото образование и спортот моралот го определува како стандард на социјалното однесување чии норми и правила ги прифаќаат не само спортистите, туку и спортските тренери, спортските судии, спортската публика и останатите чинители во спортот. Според тоа, етиката како научна дисциплина има двојно значење, првин ЕТИКА е филозофска дисциплина, и второ таа е збир на правила и норми на однесување на луѓето што ги формираат општествените групи или заедници. Во оваа смисла, етиката претставува сознавање од аспект на модерното глобално општество и општествената заедница како целина.

Постојат три значајни елементи на моралот, и тоа:

- 1) Морална норма;
- 2) Морален суд, и
- 3) Морална санкција.

Моралните норми содржат правила кои укажуваат на тоа како би требало да се однесуваме во духот на постоечкиот морал и кодекс, додека моралниот суд рефлектира и согледува позитивен или негативен став за направено дело, и моралната санкција претставува казна која се издава кон поединец или кон група. Етиката како филозофска дисциплина има задача да го утврди потеклото на моралот како феномен, т.е. како духовна битка анализирајќи ги темелните етични поими, како што се однесувањето и должноста, добро и зло, морална норма и морален суд итн. Значи, во овој контекст се поставува прашањето за етика и слобода, посебно во врвниот спорт. **Барон Де Кубертен** (*основач на модерните олимписки игри и авторот на химната за олимписките игри*) има свое посебно значење во контекст на етиката во спортот. Спортот како систем на вредности во модерните општествените односи треба да содржи систем на норми на однесување со цел да се одредат односите во сите сегменти од животот и работата на поединецот и/или групата. Спортскиот морал или етиката во спортот претставува специфична свест на однесување во процесот на спортското натпреварување, физичката активност, спортскиот тренинг итн.

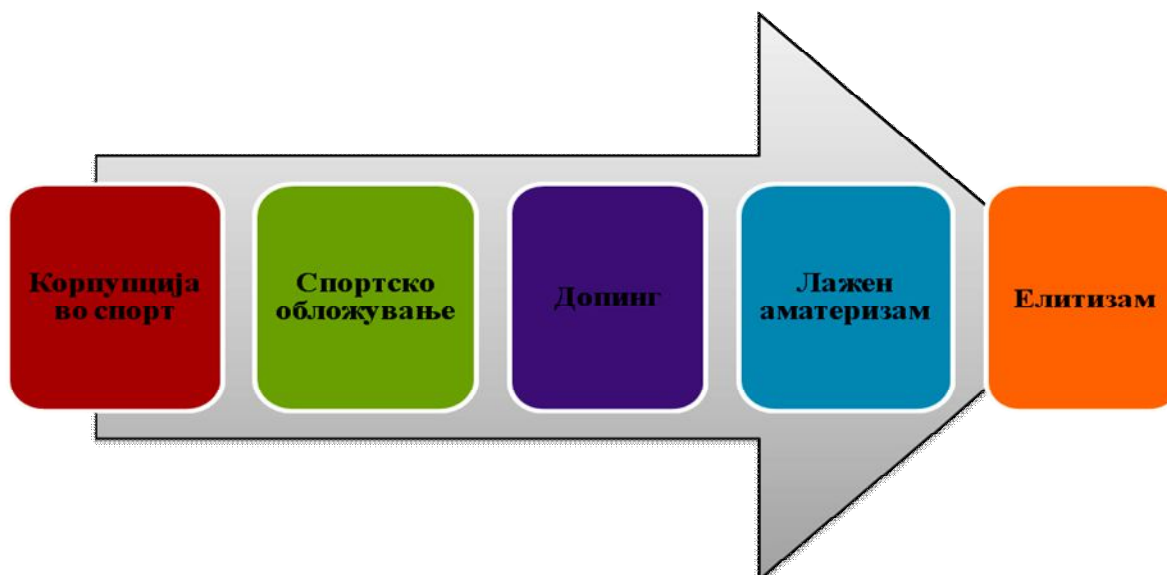
Социологијата на физичкото образование и спортот, како основа на филозофијата на етиката во спорт, се согледува како стандард на општественото однесување со цел нормите, правилата и однесувањата да бидат прифатени не само од спортистите, туку и од спортските тренерите, спортската публиката итн. Со развојот на спортот, физичката едукација и физичкото воспитување, рекреацијата, фитнесот, како и спортскиот тренинг се зацврстуваат и самите норми и правила на коректно однесување (кодекс) кои се за таа област особено важни, па во таа смисла значајни се два облика на морални правила кои се битни во меѓународниот спорт. Кодексот на однесување ги содржи следните правила/норми:

- 1) Развивање конкретни и другарски односи помеѓу сите учесници во образовниот и спортскиот процес;
- 2) Почитување на правилата и судиските одлуки;

- 3) Ускладување на личните потреби и интереси со потребите и интересите на клупската екипа и репрезентацијата, и
- 4) Развивање антирасистички, антинационалистички ставови во рамките на спортските натпреварувања.

Значи, етика и морал во спортот се неизбежни позитивни феномени, и во контекст на таа поврзаност истите неопходно е да ги усогласат сопствените односи што се појавуваат во вид на негативни процеси и движења (види подолу, слика 6) а тие се:

- 1) Корупција во спортот;
- 2) Спортско обложување;
- 3) Допинг;
- 4) Лажен аматеризам, и
- 5) Елитизам.

Слика 6: Сlikовит приказ на негативни процеси и движења поврзани со етиката и моралот во физичкото образование и спортот

3. Фер плеј (Fair- Play) во физичкото образование и спортот

Фер плејот, моралните норми и етичките принципи кај учениците и кај спортистите се составен дел од спортската етика, и проблематика на моралот во физичкото образование и спортот. Коректното однесување на терен т.н. *fair-play* има важна улога во принципите на спортската етика и спортското однесување кон себе и кон другите, како на терен така и надвор од него. Исто така, важно е да се напомене дека основен сегмент во спортскиот *бонтон* е моралот. Моралот во спортот претставува збир на норми за однесување на спортистите во спортскиот колектив, а целта на спортот е да ја развие колективната потсвест на спортистите и да даде придонес во развитокот на моралните особини на спортистот.

Моралните норми се суштествени за спортистите затоа што со нивна помош тие градат посебен однос кон својата личност, кон соиграчите, тренерот и кон целиот колектив. Нивна морална должност е да се однесуваат во склад со вредностите кои се срж на моралноста бидејќи спортистите пред сè се објект на набљудување и перцепција од страна на спортската публика. Етичките принципи, пак, на спортистот му налагаат да се однесува во склад со моралните начела и да ги почитува правилата на играта. Да биде солидарен, хуман и несебичен со соиграчите и да не го потценува, деградира или да го понижува противникот.

Фер плејот се оценува како центлменско однесување кое понекогаш наидува на одредени конфликти. Тука е испровоцираната дразба, која поттикнува агресивни импулси и ги руши бараните комплексни вреднувања. Оттука произлегува фактот дека фер плејот изнудува поседување одреден степен култура, т.е. спортски бонтон за задолжително почитување на односите во колективот од страна на спортистите. Врскаат помеѓу фер плејот и етиката во спортот се нераскинливи, односно овие два термина имаат своја цврста поврзаност.

а) Фер плеј (Fair-play) – како почит кон играта

Фер плејот во светот е познат како разумен концепт, кој своето потекло го влече првично од спортот. *Fair-play* или чесна игра не е само елемент во спортот, туку тој може да се смета како општа филозофија на почитување на другите спортисти и

поставените правила како на спортските терени, така и во работата и другите натпреварувачки подвизи.

Во секој период и во секое општество во некоја заедница се градат и создаваат вредности кои се истакнуваат со формална и неформална императивна норма со која секој поединец или одредена група треба да се придржуваат. Така и во спортот постои непишан кодекс на вистински норми на однесување кој се однесува пред сè на спортистите, а потоа и на заинтересираните страни кои директно или индиректно се вклучени или учествуваат во спортот. Станува збор за таканаречениот фер плеј.

Поаѓајќи од историскиот факт, условеноста на моралот може да се утврди уште од првата видлива работа во натпреварувањето на феудалните витешки турнири, капиталистичко-буржоаските и социјално-политичките настани. Во буржоаска смисла, зборот фер плеј означува (центлменство, бонтон) однесување со ставање акцент на лојалноста и конкуренцијата. Во социјалистичките општества човекот барал промена околу него и самиот во себе, придржувајќи се до тие непишани норми на однесување гледано како фер плеј. Судејќи по односот во етиката, со акцент на моралните вредности на секој човек, во иста смисла треба да дејствува секој спортист и секој што директно или индиректно е вклучен во спортот и спортската игра.

Денес можеме сосема одговорно да констатираме дека фер плеј однесувањето е еден од приоритетните дејствување во спортот, па и во секој друг поглед, иако оваа појава во денешницата сè почесто и почесто се судира со одредени тешкотии. Фер плеј претставува внатрешен однос и чувство кон играта, борбата или натпреварувањето кое зависи од целта и идејата за која служи спортот, но секако и бара одреден степен на култура и почитување на поставените односи и правила во самата заедница.

Според горе наведеното, спортската култура и *фер плеј* подразбираат коректен однос кон противникот и соиграчите, коректен однос кон спортскиот судија и спортскиот тренер, коректен однос кон спортската публика и пред сè спортското признавање на прекршокот.

Фер плеј или чесна игра е:

- 1) *Строго почитување на сите правила.*
- 2) *Почитување на соиграчите и спортскиот тренер.*

- 3) Почитување на спортските судии.
- 4) Прифаќање на секоја судиска одлука без физичко заканување,
- 5) Пристојно признавање на поразот или надмоќноста на противникот,
- 6) Достоинствено честитање на победникот.
- 7) Скромно прифаќање на победата,
- 8) Натпреварување под исти услови.
- 9) Некористење на физичко и вербално насилство, и
- 10) Чување на своето достоинство, без разлика на околностите.

Заклучни согледувања

Како неодамнешен пример за неспортски гест во фудбалот ќе го цитирам реномираниот весник „Гардијан“⁵³ кој напиша цел текст за радоста на нашите фудбалери од националниот тим на Македонија до 16 години кои беа на чекор од освојување на турнирот со голот во 90. минута. Но, за жал, тоа го искористиле домаќините од националниот тим на Гибралтар, кои додека нашите славеле гол постигнале гол за израмнување на резултатот, при што укажува дека воопшто не биле заинтересирани за фер плеј, туку резултатот им бил императив да победат по секоја цена. Англискиот весник објавува дека судијата го признал голот поради тоа што бил исполнет условот сите наши играчи да бидат на нашата половина.

Силниот напредок на технологијата, желбата за надмоќ и единственото правило на однесување на денешницата – да се биде прв на пазарот – завладеа и со светот на спортот. Напредувањето, модернизацијата на речиси целокупната индустрија и нејзината технологија, брзото темпо на живот, палетата на производи од сите домени на човековата дејност, или едноставно, големото изобилство понудено на денешното човештво, доведоа до негови големи промени. Сè се менува и напредува. Стагнацијата донесува загуби, незадоволство, неуспех. Истовремено, сведоци сме дека човекот како таков останал анатомски непроменет. Имаме ист број мускули, тетиви и сè уште, еден мозок. Тука се раѓа еден тешко премостлив проблем во спортот и помеѓу спортистите, затоа што телото е единствениот нивен алат за дејствување. Спортистите единствено што можат е да ги поместуваат границите на телесната издржливост. Но што ако телото го достигне максимумот што може да ни го даде, а тој максимум не е доволен? Ако сме морални, проблемот е непремостлив, а ако ги кршиме и не ги почитуваме

⁵³ <http://derbi.mk/index.php/fudbal/reprezentacija/item/24576-gardijan-ne-e-fer-plej-ama-golot-na-gibraltar-e-regularen>

етичките принципи и правила, решенијата едноставно се остваруваат со земање допинг, со поткупување на судиите, спречување на напредувањето на подобрите преку нивно намерно повредување, непотизам, врски и познанства и слични неморалности.

Да се остане на тронот значи да се биде најдобар, односно да се носи општествен бенефит на својот спортски клуб, на својата нација, на својата заедница, како и на себеси, а тоа никако не подразбира да се биде болен, повреден и немоќен, со еден збор да си во „функција“. Денес, речиси и да нема спортски клуб без свој професионален спортски доктор и физиотерапевт. Покрај докторите, постојат (барем во побогатите клубови) спортски психолози, социолози, нутриционисти. Постојат тимови од стручни лица кои се во служба на спортистите, со цел да се остварат подобри резултати и да се обезбеди победа за себе (кај поединечните спортови) или, пак, за својот спортски клуб (кај групните спортови). Од овие причини лично сметам дека помина времето кога идејата водилка на Pierre de Coubertain: *Важно е да се учествува*, беше *spiritus movens* на спортот. Од аспект на модерното време мое убедување е дека во денешниот спорт таа максима полесно ги губи сјајот и вредноста како такви.

Имајќи го предвид приложениот материјал, може да констатира дека чувството за негување на духот на фер плејот, како темел на спортската етика и основа на спортскиот бонтон, се гради со перманентно воспитување и дејствување врз спортистите, од страна на спортскиот тренер, т.е. спортскиот психолог. Посебно значење во извршувањето на овој процес имаат и агенсите на социјализација и севкупноста на самото општество, затоа што фер плејот не само што е есенцијален момент во спортската практика, туку следејќи ги неговите принципи во секојдневниот живот поединците полесно се привикнуваат на одржување на добрите односи во општествената заедница и на животот во неа.

Од социолошки аспект, може да се согледа во однесувањето на спортистот за време на спортскиот тренинг, спортскиот натпревар, користењето на своето слободно време, понатаму однесувањето на мас-медиумите кон спортските манифестации, спортистите, спортските екипи итн. Со ова се поставува прашањето дали кризата во спортот или моралната криза ги опфатила и информативните медиуми? За жал, многу често сме сведоци дека и самите медиуми го кршат правото на спортистот на

сопствениот идентитет давајќи грешна информација, т.е. погрешна слика за спортската личност. Необјективните информации доведуваат до разгорување на навивачките страсти и продуцирање насилство како на спортските терени, така и надвор од него. Ваквиот начин на комуникација им овозможила на луѓето да учествуваат во најразлични и најспектакуларни спортски случувања, да слушаат коментари и известувања од спортските натпревари. Во таа релација е и слободата на следење на спортските случувања. Моралната криза е феномен присутен во секое општество, карактеристичен како за поединецот, така и за општествените групи или заедници.

Причините за овие појави се различни, почнувајќи од економски, политички, социолошки, психолошки, историски, педагошки, општествени итн. Ставот на етиката се користи како основен принцип и критериум на моралното дејствување, тој може да биде присутен како во спортот, така и во останатите општествени сегменти, иако главната карактеристика е дејствувањето во современото потрошувачко општество. И на крајот Сите луѓе се раѓаат слободни и имаат исто достоинство и еднакви права.⁵⁴

⁵⁴ Член 1 од Универзалната декларација ОН за човекови права.

4. Кежуал (*casual*) спортска култура

Зошто – *навивачка*?

Затоа што токму таа култура била претежно застапена помеѓу луѓето што ги посетувале фудбалските настани, логично дека тоа бил еден огромен број од англиското население во тоа време. Англиската „наклонетост“ кон фудбалот, како и самиот факт дека фудбалот отсекогаш бил и ќе биде „највжната споредна работа на светот“ доведува до тоа во наредните нешто повеќе од две децении оваа култура да го етаблира Британскиот Остров, додека и ден денес, не во таква мера, сепак тој имиџ е присутен кај поголем број љубителите на фудбалската игра. Нормално, тоа не значи дека сите што доаѓаат на спортски натпревар мораат да бидат *кежуал*. Едноставно кажано, *кежуал* (анг. *casual*) култура, т.е. култура на еден навивач е само една од културите, еден правец или стил на облекување кој е застапен помеѓу некои навивачи, но не сите навивачи тоа го прифаќаат како своја навивачка култура.

*а) Кежуал (*casual*) спортска култура, култура на еден навивач*

Се надоврзувам на претходната тема. Како што веќе кажав, многу работи се потиснати во втор план. Припадникот на *кежуал* (*casual*) културниот правец, би можел да го окарактеризирам на прв поглед како човек кој навистина ужива во носењето на прескапи и брендирани парчиња облека, поголем број од луѓето тоа би го прокоментирале со зборот хулиганизам, и тоа во поголемиот број случаи би претставувала завршна констатација. Но мора да признам, дека би било погрешно ако кажам дека не е точно, напротив, како што изминувало времето навивачите со причина се одлучувале токму на таков вид гардероба, додека конфликтот со противничките навивачи го доживувале како еден вид на предизвик придружуван со потребата за докажување и обезбедување на подобра репутација во општеството и надвор од него.

Меѓутоа, овој правец сам по себе имал улога и настојувал да ги спои и обедини љубовта кон фудбалот, и поради тоа поттикнува адреналински набој и пасија кај самите навивачи кон играта и кон модата. Сè започнало во некоја рака спонтано, и со тек на време прераснало во своевиден план, кој денес се нарекува „обичај“ односно некој вид моден императив на секој „вистински“ навивач во Англија. На целиот остров (тука мислам на Велика Британија), сите љубители на фудбалот отсекогаш имале вкус

за облекување. Со тек на време станало очигледно дека модата и облекувањето ќе станат важен елемент во многуте културни случувања кои престоиле во иднина, што може да се види во средината на педесеттите години на минатиот век кога се појавуваат „теди бојс“ (анг. *Teddy Boys*) – културен и моден правец, кој настанал во Англија по завршување на Втората светска војна, кој потоа бил поврзуван со рокенролот (анг. *Rock' n Roll*). Потоа доаѓа денешниот правец кежуал (анг. *Casual*), култура која е следбеник на културниот правец од почетокот на шеесеттите години на минатиот век наречен мод (анг. *Mod*), (види подолу, слика 7).

Овој културно-моден правец никогаш не бил „угасен“ и неколку пати во текот наредните децении бил „вратен во живот“. Нормално, овој правец бил фокусиран повеќе на музика и актуелни модни трендови. Легендата вели дека сè почнува од една мала група млади луѓе од Лондон, за кои важело дека имаат стил и биле нарекувани модернисти, од причина што слушале модерен џез, музички правец кој наводно малкумина го слушале. Заштитен знак на оваа култура, а воедно и за нејзините составни елементи се: квалитетна гардероба (честопати правени по мерка), музика (вклучувајќи тука џез, сол, аренби, блуз), како и возење на скутери (најчесто марките итл. Lambretta и Vespa). Но тие во исто време покажувале интерес и за фудбалот, овој правец станал популарен помеѓу одредени групи фудбалски навивачи, особено кај навивачите на Челси (анг. *Chelsea*) и Вест Хем јунајтед (анг. *West Ham United*), но по некое време овој правец ја изгубил популарноста и бил заменет со нов правец.

Слика 7: Претставници на културниот правец *Mod*

Што се однесува за кежуал (анг. *casual*) културниот правец, истиот почнал на крајот на седумдесеттите години и почетокот на осумдесеттите години од минатиот век. Тоа е времето кога фудбалските клубови Ливерпул (анг. *Liverpool*) и ништо помалку познатиот Евертон (анг. *Everton*) биле доминантни или слободно кажано „владеееле“ во Европа. И токму учеството на нивните клубови во европските купови им има овозможено да навивачите на овие два фудбалски клуба на патувањата при гостување да „украдат“ по некои познати француски и италијански модни брендови. Терминот „украдат“ го користам намерно оти навивачите на овие два клуба доаѓале до брендovите по пат на кражби, разбивање на излози и земање работи кои ќе им дојдат при рака. Оваа биле начини на кои англиските навивачи се определувале како да дојдат до брендирана гардероба која дотогаш не била достапна за населението во Англија.

Поголем дел од населението во Англија во тоа време го чинела работничката класа (анг. *working class*). И во едно такво општество се издвојува и доаѓа до израз еден ново движење, и по многу нешта со посебни карактеристики, а на сите нас добро познат како скинхед (анг. *skinhead*). Скинхедсите биле редовни посетители на фудбалските натпревари кон крајот на 60-тите и 70-тите години на минатиот век. Нивната решителност и одлучност да им дадат до знаење на сите дека потекнуваат од работничка класа доведува до тоа нивниот препознатлив стил на облекување и ден денес во јавноста да предизвикува одреден вид скептичност со доза на многубројни предрасуди и презири.

Органите на редот и законот во нив гледале и препознале еден вид закани и потенцијална опасност, па според тоа и самите скинхедси од „безбедносни мерки“, а со цел да се спречат немири на фудбалските стадиони, на влезовите од самите стадиони им биле одземани и конфискувани познатите чизми (анг. *Dr. Martens*), на сите нас познат како „док мартинс“, со цел состојбата да не ескалира и да не излезе од контрола. Се одело дотаму што биле одземани дури и врвките од чевлите. И ден-денес, по пет децении стереотипи и предрасуди, истите се присутни како моден тренд. Па, според тоа, само може да замислиме како јавноста, а особено припадниците на полицијата реагираат кога ќе најдат на лице што е така облечен.

Сакајќи да привлечат целосно внимание на полицијата кон себе, навивачите донеле нови модни стандарди, и токму од тие причини настанува правецот кежуал (анг. *Casual*) стил на облекување.

Заклучни согледувања

Р а з м и с л у в а м и самиот се наведувам на одреден податок дека кај младите луѓе со сомнително однесување може да се видат и позитивни нешта. Според мене, од голема важност е одвојување на хулиганизмот како појава од стилот на живот како секојдневие.

Некои социолози ваквото однесување го анализираат од аспект на несоодветно воспитување на младите и погрешно излевање на негативната енергија насобрана од секојдневните проблеми кај учесниците во инцидентите. Во моето истражување во кое беа анкетирани дел од навивачките групи, гледиштата ни се совпаднаа, односно дека навивањето е стил на живот, но ги осудуваат физичките напади особено оние на недолжните случајни минувачи и добронамерните љубители во фудбалската игра. Но и овој податок не би сакал да го генерализирам, иако постои основа за тоа.

Реално кажано, состојбата „копи-пејст“ (анг. *copy-paste*), не секогаш оди во правец на следење на одреден моден тренд, тука важна улога има и традиционалноста во начинот на размислување и живеење, понатаму менталниот кодекс на населението, социјално-економскиот статус на општеството и други општествени сегменти кои го определуваат движењето на младите луѓе како основа на промените во едно општество. Актуелноста на состојбите во општеството отвора широка дебата за улогата на младите луѓе, пред сè „оние“ млади луѓе кои некој сака да ги претстави како „хулигани“, но за жал таквото „етикетирање“ не секогаш се користи на соодветно место и во соодветно време.

5. Спортска култура, спортски бонтон

Спортската култура, е значаен сегмент и дел од пошироката култура и културата на живеење во едно општество. Спортската култура, во севкупното социјално милје има за цел развивање и унапредување на нормите, стандардите и вредностите кои се суштински сегмент на физичкото образование, спортот и спортските настани. Спортската култура, во духот на нејзината форма и содржина, го поттикнува создавањето и негувањето на еден посебен систем на морални кодекси и вредносни дискурси со чија помош се регулираат односите меѓу поединците и групите во спортското битисување. Како посебен и суштествен дел на спортската култура е *спортскиот бонтон*,⁵⁵ (Анастасовски и соработници, 2013:16), кој ја изразува најсуштествената потреба на културата да наметнува обрасци на однесување во чии рамки ќе се одобри и насочи позитивното, посакуваното и убавото, а ќе се осуди лошото, непосакуваното и негативното во физичкото образование и спортот.

Спортската култура ја има онаа исконска улога да го изнедри позитивниот спортски импулс и начин на живот на спортистите во склад со современите општествени текови, секако поттикнувајќи ги процесите на добра интеракција и комуникација, како и исполнувајќи го хуманистичкиот импулс, спортската култура во целост ја остварува улогата да ги поврзува луѓето, да го култивира животот на спортистите и нивните подрачја за егзистенција.

Спортската култура ги вклучува и начините за правилно организирање и насочување на активното и пасивното време на спортистите, а и во голема мера придонесува за ублажување на егоистичкиот нагон и бруталната агресија. Спортската култура го развива културниот плурализам што подразбира комуникација и соработка меѓу различни спортски групи и клубови, што секако е предуслов и за развивање на толеранцијата која е една од суштинските вредносни принципи на спортскиот бонтон. Спортската култура во голема мера значи и градење и развивање на колективистичкиот дух, што е суштествен сегмент на колективниот спорт, како и развивање животни идеологии и филозофии кои ќе значат живеење во склад со вистинските и посакувани човекови вредности, потреби, норми, аспирации и идеали. Спортската култура нè учи

⁵⁵ Анастасовски, И. Стојаноска-Иванова, Т., Алексовска-Величковска Л., Нанев Л., Павлов, Ѓ., Ќазими, А. (2013). Спортски бон-тон, Проектна книга, Скопје: ГИ ГЛОБАЛ, ГИНИС - Прилеп, стр. 16-23.

како навиките и спецификите што ни ги наметнува совремието да ги прифатиме и да ги усогласиме и насочиме кон живеење во склад со различностите, прифаќање на другиот и поинаквиот од себе, развивање на спортскиот дух во склад со постулатите на спортската култура, бидејќи само така секој спортист ќе може полесно и посеопфатно да се себереализира и да живее во склад со современите барања и современите животни текови и предизвици. Спортскиот бонтон има за цел на спортистите, на спортските клубови и на сите спортски работници да ги насочи кон надминување на предрасудите и стереотипите, почитување на разликите, контрола на емоциите, зголемување на толерантноста кон фрустрација, афирмација на спортската блискост, соработка и солидарност, помагање, справување со конфликти, меѓусебно разбирање, прифаќање како и негување на мирен и ненасилен животен стил.

Правилата, вредностите и принципите на спортскиот бонтон ќе им овозможат на спортистите и спортските дејци да ја подигнат моралната свест и да ги прифатат победите и поразите во спортот како дел од животот. Спортскиот бонтон во себе вткајува учења кои подразбираат истакнување на мултикултурализмот и интеркултурализмот како политики кои се свртени кон човекот и кои го потенцираат дијалогот како суштински механизам, што е секако значаен и во спортската фела. Во рамките на тоа и се истакнуваат позитивните и продуктивни вредности и принципи меѓу кои посебно место заземаат толеранцијата, почитта, соработката, искреноста, дијалогот, трпеливоста, чесноста, вредностите и принципите кои се основа на секоја спортска активност. Спортскиот бонтон имплицира воспитување на единката во духот на здрав спортски живот преку учење за посебна грижа за сопственото здравје, за колективни вредности, за морални норми кои понатаму ќе бидат основни двигатели и ѕвезди водилки на спортистите во нивното однесување како во секојдневниот живот, така и за време на спортските манифестации. Тој, исто така, поседува механизми со помош на кои се оди чекор понапред во зближување и разбирање на различни поединци и групи, различни култури, што е неминовно, особено во спортот, бидејќи кај нас егзистираат различни спортски клубови и различни навивачки групи кои имаат различен општествен предзнак како по етничка, професионална, демографска, така и културна основа.

Спортскиот бонтон ја насочува индивидуата кон спортската активност која значи просветлување, ги развива потенцијалите на талентираниите и надарените и нивно обликување во склад со позитивното и правилното, овозможува изразување на човековите потреби, желби, скриени страсти и внатрешни чувства, но помага и во облагородување и благодарудување на човекот. Спортскиот бонтон ги вклучува оние постулати кои се однесуваат на современ и совршен начин на спортското живеење, одржување на физичката и психичката кондиција, грижа за физичкото и менталното здравје, но и вредности и активности кои се поврзани со натпревари на индивидуи и колективитети кои во основа ќе имаат развој на натпреварувачкиот дух и поттикнување на колективизмот. Спортскиот бонтон претпочита и препорачува да се почитуваат вредностите кои ќе го потенцираат развојот на спортскиот дух, искачувањето на пиедесталот на секој оној што тоа го заслужува, маргинализирање и исчезнување на неправилностите, бришење на стигматизацијата и дискриминацијата, градење спортски здрава младина и борба против неправилностите, насилството и агесијата во спортот.

6. Спортска дипломатија како нов општествен феномен

Темата ја почнувам со новинарски коментар: *Најдобриот одбојкар во улога на дипломат.*⁵⁶ Првата голема битка што ја води македонскиот спорт е учество на Олимписките игри во Барселона во Август 1992 година. Олимпискиот тим, предводен од Богоевски, оди на пат во неизвесност: дали ќе учествува на игрите, а ако учествува под кои услови?

Спортската дипломатија, како нова современа придобивка во делот на политиките кои одат во правец на зачувување на мирот има за цел да помага при надминување на културните разлики, и притоа има активна улога во зближувањето како на нациите, така и на луѓето. Како активност во преден план дипломатијата во спортот значи стекнување вештини, како што се:

- 1) Лидерство;
- 2) Тимска работа;
- 3) Почитување на правилата, и
- 4) Почитување еден кон друг, односно почитување на различностите.

Со развојот и афирмацијата на професионалниот (квалитетен) спорт во меѓународната спортска соработка, борбата за престиж и угледот на сопствената држава во меѓународните односи по пат на спортот и големите спортски достигнувања, како и потребата за организирано водење на политиката и оперативните активности на тоа поле, во услови на глобалните општествени движења, се отвораат нови прашања за спортските дипломатски активности во областа на спортот, а особено проблемот околу квалификувани и квалитетни спортски работници и кадри за извршување на оваа престижна работа (*Štakić, Đ. 2000/122*)⁵⁷.

Авторот Штакиќ во својата книга „Социологија на спортот“ истакнува дека во последно време, на тој начин настанал како препознатлив терминот *спортската дипломатија*, (*Štakić, Đ. 2000:122*),⁵⁸ со својата цврста емпириска втемеленост, но и со многу ретки стручни и научни толкувања и определби.

⁵⁶ Коментар прочитан на: <http://www.dw.com/mk/>.

⁵⁷ Štakić, Đ. (2000). Sociologija sport, Beograd: Univerzitet u Beogradu, str.122.

⁵⁸ Štakić, Đ. (2000). Sociologija sport, Beograd: Univerzitet u Beogradu, str.122.

Со оглед на природата на меѓународниот спорт, на карактерот и начинот на функционирањето на меѓународните спортски асоцијации, институции, органи и тела, како и улогата и влијанието на спортските функционери во меѓународните спортски и други односи, и самиот термин *спортската дипломатија* (цврсто поврзан со вкупните односи на независните меѓународни правни односи на признаените држави), во голема мера подразбира специфична ситуација и голем степен на одговорност во одредена смисла на автономијата и суверенитетот на тие асоцијации, институции, тела и органи кои инаку имаат огромен меѓународен углед и авторитет и се со потврден статус на членство.

Националните и државните интереси во областа на спортот, токму поради неговиот развој и диверзификација на неговата структура, не секогаш во меѓународните спортски односи и меѓународната спортска соработка би можеле да ги покријат по пат на класични дипломатски активности на претставниците на државите и дипломатските мисии. Оттаму и улогата на спортските институции и нивната популарна активност би можела да одигра огромна улога, а притоа да биде поддржана од страна на таа класична дипломатија во развојот и продлабочување на меѓународната соработка.

Како што ни е познато, класичната дипломатија, всушност, ги претставува и заштитува државните и националните интереси во меѓународните односи по пат на акредитирани дипломатски мисии во други држави. Тие права на остварување на суверена држава, (што значи дека суверенитетот ви е загарантиран) според норми и акти на меѓународното право.

Правна основа за дејствувањето и активноста на државите во меѓународната спортска соработка и нивното учество во меѓународните спортски асоцијации е исто така меѓународно правно признавање на суверенитетот на државите, што им дава легитимитет и легалитет на спортско-дипломатските активности, претставниците на државите во тие форуми и институции.⁵⁹

⁵⁹ Извадок од книгата на професор Ѓорѓе Штакиќ коментиран на страна 123.

Меѓутоа, т.н. *тврка* спортска дипломатија⁶⁰ со правилна политичка визија се пробива и ги трасира своите патишта на реанимација со вклучување на поединечните спортски дисциплини во меѓународните спортски натпреварувања.

Спортско-дипломатските активности во меѓународната спортска соработка се движат во две насоки во врска со основните интереси, и тоа:

- 1) Прво, државните интереси и причини, мотивирани од престижот и угледот кога се во прашање настапите на националните репрезентации во различни спортови (колективни и/или индивидуални), каде што официјално се ангажира класичната дипломатија, во соработка со еквивалентна и расположлива спортска дипломатија, и
- 2) Второ, настапите на спортските клубовите и нивните меѓународни спортски натпреварувања, во кој случај доминира *автентична* спортска дипломатија, стационирана во институциите и телата (форуми) на различни меѓународни спортски асоцијации од страна на граѓанското општество, каде што до израз доаѓаат, покрај државните интереси, и мотивите за заработка и бизнис.

Употребата на поимот спортска дипломатија генерално се поврзува со терминот дипломатија, со цел во областа спорт да се применат класичните принципи на дипломатски способности и вештини интегрирани со стручно знаење, углед и кариера (авторитет).

Спортско-дипломатската мисија како начин на претставување и активности поради самата природа на меѓународниот спорт, односно со оглед на неговата популарност и привлечната моќ за масите, има апсолутно право и обврска да ги претставува своите држави, како и да ги промовира во меѓународните дипломатски односи и релации. Едноставно, и самите сме свесни дека на секоја голема спортска манифестација целиот светски и европски политички естаблишмент е присутен и е составен дел на церемониите на нивното свечено отворање.

⁶⁰ Štakić, Đ. (2000). Sociologija sporta, Beograd: Univerzitet u Beogradu, str.123

Во мисиите за одржување на мирот во светот, спортот и спортска дипломатија, историски гледано (примери од античка Грција – биле прекинувани сите војни и окупаторски активности со цел да се биде дел од олимписките игри), имаат одиграно значајна улога во дипломатските односи помеѓу државите. Таа мировна улога на спортот и спортската дипломатија им дава голема важност и поголема општествена вредност и тежина.

7. Специјални иницијативи на спортско-дипломатска активност

Спортот е единствен и незаменлив капацитет за обединување на луѓето, без оглед на етнички, религиозни, политички или социјални разлики. Убеден сум дека спортот може да биде долгорочна алатка во служба на мирот. (*HSH Prince Albert II of Monaco, and sport Forum 2010*).

Со својот развој и амбицијата за квалитетниот спорт во меѓународната спортска соработка, борбата за престиж и углед на државата во меѓународните односи преку спортот и големите спортски достигнувања, како и потребата за разумно водење политика и оперативни активности на оваа подрачје во услови на глобални општествени движења, се отвораат и прашањата за спортско-дипломатски активности во просторот на спортот, а особено за проблематиката со квалификувани и квалитетни спортски работници и кадри за реализирање на таа активност. Во понатамошната анализа ќе презентирам одреден број на спортско-дипломатски активности кои одиграле важна улога во мировни процеси, и тоа:

Форумот „Мир и спорт“, кој воедно има важна улога во промовирање на нови вредности во меѓународните односи и создава мост меѓу Европа и Блискиот Исток. Во 2010 година овој форум додели прва награда за проект кој покажа дека може да биде изградена соработката преку спортската игра - тенис. Овој проект значеше соработка помеѓу Рохан Бопона (Индија) и Аисам Уи-Хак Куереси (Пакистан), што претставува класичен пример за спортска дипломатија или, пак, спортско-дипломатска активност на највисоко ниво. Овој пар во двојки под слоганот Запрете ја војната, да почнеме со тенис покажа дека може да се почне пријателство помеѓу Индија и Пакистан.

Како амбасадор на УНИЦЕФ, тенисерот Новак Ѓоковиќ, при својата посета на детската градинка „Пчелица“ во Смедерево изјави: Она што го научив како дете и понатаму има големо значење за мојот живот бидејќи имав среќа и привилегија да имам добар почеток во детството, да го развивам својот талент. Но со жалење констатирам дека таков почеток немаат сите деца, и затоа мораме да им помогнеме на оние деца кои се родени во сиромаштво или, пак, се на маргините на општеството за ги остварат своите сонцишта. Ќе го искористам своето влијание и позиција, како и сите контакти во светот, да ги поканам донаторите да им

помогнат на децата.⁶¹

Пинг-понг дипломатија укажува на тоа дека спортот одиграл важна улога во дипломатијата со НР Кина, во споредба со затвореноста на оваа држава кон остатокот од светот во времето на ладните војни. Пинг-понг тимот на Соединетите Американски Држави учествуваше во Нагоја, Јапонија, во далечната 1971 година на 31. Светско првенство во пинг-понг одржано од 31 мај до 6 април 1971 година, кога и официјално имаат добиено покана да ја посетат Република Кина. Од раните години на Народна Република Кина спортот има одиграно важна улога во дипломатијата користејќи го слоганот Пријателство е прво, натпреварувањето е второ. Во текот на тие изолационистички години спортистите биле едни од ретките државјани на НР Кина кои им било дозволено да патуваат во странство. На 10 април 1971 година⁶² националниот тим во спортската дисциплина пинг-понг е прва официјална делегација придружувана од страна на новинари што допатувала во НР Кина уште од далечната 1949 година. Средбата била организирана од страна на Националната комисија на односи помеѓу САД и Кина. Пред тоа во Кина доплатувале 11-ина Афроамериканци кои биле членови на организацијата „Црни пантери“, по идеологија блиски до Маоистите во Кина. Овој гест за оние што не се запознаени со внатрешната, но и надворешната политика претставувало големо изненадување, особено што сенаторот *Eugene Joseph Gene McCarthy* (March 29, 1916 – December 10, 2005)⁶³, попознат како Ловец на вештерки, во прочуената акција против комунистите, изразил желба за посета на земјата која претставувала негов историски непријател после претседателските избори 1968 година, но сепак тоа не му е одобрено, што некако било за очекување. Важно е да се notiра дека сенаторот бил ноторен пијаница и неговите политички потези не ретко биле надвор од умот. Историчарите коментираат дека неколку претходни потези одиграле главна улога НР Кина да направи ваков преседан и да одиграат пинг-понг дипломатија (види подолу, слика 8).

⁶¹ Прочитано на Официјална веб страна на Ѓоковиќ, Н. 2011, www.novakdjokovic.rs.

⁶² Прочитано на: <http://www.mozzartsport.com/vesti/najpoznatiji-sportski-dogadjaji-s-politickom-pozadinom-i-deo/50212>, датум 06.03.2016.

⁶³ Прочитано на: https://en.wikipedia.org/wiki/Eugene_McCarthy, датум. 06.03.2016.

Слика 8: Сликвито опишување на пинг-понг дипломатијата помеѓу САД и НР Кина

Препознавајќи ја потребата да се направи нов почеток во односите помеѓу САД и Русија, претседателот на Руската Федерација, Медведев, и американскиот претседател Барак Обама основаа Билатерална претседателска комисија за подобрување на координацијата помеѓу двете земји, која има за цел да се справи со заедничките предизвици и да истражува нови можности за партнерство во областа заемен интерес.

Во самата комисија една од главните улоги игра *Sports United* кој во работната група на Комисијата за образование, култура, спорт и медиуми се фокусира на развивање врски и иновативна соработка за промовирање нов вид дијалог и разбирање помеѓу луѓето од Соединетите Држави и Русија.

Митот за *Jesse Owens (1913, September - 31., March 1980)*,⁶⁴ кој дури и кај нацистите и расистите на Олимписки игри во 1936 година во Берлин, Република Германија, претставува легенда не само поради спортските резултати, туку и поради средбата со контроверзниот политичар Адолф Хитлер. Прочуениот американски атлетичар е запишан во златните страници на олимписките игри и станал бесмртен благодарение на четирикратното триумфирање на игрите во Берлин 1936 година. Неверојатниот резултат што го има постигнато со освојување четири златни медали останал недостижен дури 48 години, сè до Олимписките игри во Лос Анџелес во 1984 година кога тоа го направил Карл Луис. Овенс бил звезда на Олимписките игри во

⁶⁴ Прочитано на: <https://sr.wikipedia.org>, датум 06.03.2016.

предвечерјето на Втората светска војна, во време кога светот не ни претчувствувал што сè ќе се случи и какви се последици ќе има од Хитлеровата нацистичка Германија. Фирерот имал намера да ги искористи игрите како промоција на нацистичкиот режим и вниманието од остатокот од светот да го сврти кон себе, со што би ја демонстрирал својата политичка моќ преку ариевската супериорност. Без дилема во тоа време Германија била најуспешна држава, учесничка на игрите во Берлин, но тој успех на Хитлер му го нарушил еден „неариевец“ кој бил супериорен над германските спортисти. Наспроти легендата која говори дека Хитлер не сакал да им честита на Американците на победата, самиот Овенс во својата автобиографија *The Jesse Owens Story* наведува: „Кога поминавме покрај канцеларот тој стана, мавташе со раката, и јас му отпоздравив. Мислам дека историчарите претераа со лошо прикажување на германскиот фирер“.

Сепак, малку кој знаел дека Хитлер на Џеси Овенс (види подолу, слика 9) му ја има пратено својата фотографија и тоа со потпис. Од друга страна, херојот на Олимписките игри од својот претседател Френклин Рузвелт не добил дури ни телеграма. Овенс подоцна истакнал дека Рузвелт е тој што го понижил, а не Хитлер. Рузвелт во тоа време бил преокупиран со претседателските избори и кампањата, а притоа се плашел дали ќе биде реизбран и од разни расистички реакции на државите од југот на САД. Дури и неговиот наследник Хари Труман не го сторил истото, во 1955 година претседателот Двајт Ајзенхауер го промовирал Овенс во спортски амбасадор.

Слика 9: Насловна страница од херојот на Олимписките игри во 1936, Берлин, Република Германија, атлетичарот Џеси Овенс

На петтото по ред Светско првенство во фудбал, кое се одржало во Швајцарија во 1954 година, дошло до израз изреката *Повеќе од игра*, кога се во прашање победниците на турнирот. Впрочем, финалниот натпревар познат како *чудо во Берн*, кој се играл на стадионот „Фанкдорф“ пред 60.000 илјади гледачи помеѓу националните тимови на Западна Германија и Унгарија. Апсолутен фаворит бил националниот тим на Унгарија, кој бил предводен од легендарните Ференц Пушкаш (види подолу, слика 10) и Шандор Кочишом, или попознати како „лесна коњица“, кои зад себе имале во низа 32 победени фудбалски натпревари. На денот кога се одигрувало финалето имало дожд, но тоа за Германците не претставувало проблем. Нивен спонзор бил Ади Даслер, основачот на денешниот „Адидас“, производител на спортска опрема, кој им има дизајнирано копачки на кои крмпоните можеле да се менуваат во зависност од временските услови и на подлогата на која се игра. Во

финалето со резултат 3:2 победиле Германците. Но сенка на целиот спортски настан ставил извештајот на Универзитетот во Лајпциг во кој во 2010 година е обелоденето дека репрезентацијата на полувреме била стимулирана со супстанција метамфетамин, која е забранета и ден денес. Многу историчари сметаат дека овој спортски настан е пресвртница во однос на разни општествени потреби и дека во одреден степен е намалено бремето на нацизмот.

Слика 10: Слика петто Светско првенство во фудбал, кое се одржало во Швајцарија во 1954 година од легендарниот Унгарски напаѓач Ференц Пушкаш

Преку најважната споредна работа на светот (фудбалот), стартуваше имплементирањето на одново воспоставените односи меѓу Турција и Ерменија: претседателите Абдула Ѓул и Серж Сарксјан во турскиот град Бурса заеднички го проследиле фудбалскиот дуел на националните репрезентации. Во конкретниот случај „фудбалската дипломатијата“ го трасираше патот на приближување на двете земји кои претходно потпишале договори за воспоставување дипломатски односи и за отворање на границата. Една година пред овој спортски настан, во главниот град на Ерменија, во својство на навивач бил и турскиот претседател... Како илустрација, само да напоменам дека еден век трае непријателството помеѓу двете земји предизвикано од различното гледање на еден специфичен настан од минатото: Ерменија смета дека отоманска Турција во 1915 година извршила геноцид во кој страдале над еден милион

Ерменци. Турција го негира обвинението за кое со Ерменија се солидаризираат многу историчари и политичари од светот.

Напаѓачот на фудбалскиот клуб Челси (анг. CF Chelsea) од Лондон и на националниот тим на Брегот на Слоновата Коска, Дидје Дрогба (види подолу, слика 11), за Би-би-си (анг. BBC) изјави дека може да помогне да се излечат раните од крвавото постизборно насилство во неговата земја. Тој јавно проговори за неговата улога во основањето на Комисијата за покренување на дијалог и помирување. „Нема да биде лесно, во ниеден момент не размислував за активноста, но не сум јас супермен“, изјавил Дрогба. Важно е да се напомене дека во изборното насилство загинале 300 луѓе, а 500.000 се раселени.⁶⁵

Слика 11: Момент како фановите го слават напаѓачот на Челси и од Брегот на Слоновата Коска, Дидје Дрогба

Во период од есента 2009 година, па сè до пролетта 2010 година, Центарот за спортски менаџмент, во партнерство со кошаркарската школа „JD Walsh“ и Кошаркарската федерација на Индија, Кошаркарското здружение на Западен Бенгал, Делхи ИМКА, како и други партнери во земјата, соработувале за спроведување на програмата за културна размена, а притоа го користеле спортот како универзален јазик за разбирање помеѓу народите, во конкретниот случај кошарката. Културната размена ефективно ја „употребила“ кошарката како спортска игра, со цел да се отвори дијалог помеѓу народите и да се објасни вредноста на образованието, понатаму да се зборува за

⁶⁵ Прочитано на <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15001107> 21 September 2011 Last updated at 16:54 GMT

животот на научените лекции преку играта заедно со соиграчите, како и за понатамошно подобрување на односите меѓу Американците и Индијците.⁶⁶

Заклучни согледувања

Со оглед на природата на меѓународниот спорт, на неговото карактеристично функционирање во меѓународните спортски асоцијации, институции, органи и тела, како и неговата улога на функционирањето во меѓународните спортски и други односи така и терминот спортска дипломатија (кој честопати се поврзува со вкупните односи на меѓународно правно признати држави), во голема мера поразбира специфични ситуации кои со голем степен на одговорност и во одредена смисла на подредена автономија и суверенитет на тие форуми, асоцијации, институции и органи со голем меѓународен углед и релевантен статус на членство.

Денеска Олимпискиот комитет, како и некои меѓународни спортски асоцијации, пред сè се мисли на ФИФА, имаат повеќе земји членки отколку самите Обединети нации. Промената на менталитетот и односот кон спортот се забележуваат во години наназад, затоа е дојдено вистинско време за будење на целокупниот спортски и научен потенцијал за неговиот развој и покренување прашања за спортската дипломатија, а со самото тоа и развојот на спортските и културните добра на секое општество и многу потврсти меѓусебни релации за кои ќе допринесува токму спортот.

Многу се чести случаите и примерите кога онаа што не може или, пак, од разни причини не сака да го направи класичната дипломатија во одредени околности и ситуации, особено на затегнати меѓудржавни, меѓуетнички односи и конфликти, тоа мошне успешно го чини спортот, а особено влијателните личности од светот на спортот, меѓународни спортски институции во соодветни пригодни и погодни ситуации, а притоа излегувајќи во пресрет на изнаоѓањево на политички решенија, т.е. делувајќи во правец на создавање услови за мирно решавање на проблемите и конфликтите.

Несомнено е дека спортот и можностите за негов развој треба да бидат предмет на интересирање кај нас, особено во однос на потребата од научен приод при

⁶⁶ Прочитано на: <https://csm.gmu.edu/adivision/diplomacy>, 14, 02, 2016 година.

планирањето на дејноста, во синцирот на политичко дејствување, законодавното уредување и донесување програмски документи, кои ќе обезбедат институционално организирање и дејствување на спортската дипломатија во правец на подобра промоција и развој на општеството.

Според сето горе кажано, сите иницијативи што се преземени за разрешување на овој феномен се засноваат исклучително врз основа на Европската конвенција за спортот, допингот, насилството и недостојното однесување на гледачите на спортските приредби, ратификуваните договори во Собранието на Република Македонија, а кои се поврзани со спортот и воедно претставуваат обврска на секоја национална спортска федерација, особено на оние со поголем капацитет, кои имаат обврска да се стремат кон применување на конкретните прописи.

Библиографија:

Анастасовски, А., Анастасовски, И. (2001). *Насилство, спорт и култура*, Скопје: Универзитетска печатница „Кирил и Методиј“, стр. 23-34.

Анастасовски, И. (2003). *Спортски начин на живеење*, Куманово: „Графос“.

Анастасовски, И., Нанев, Л., Клипер, И. (2009). *Превенција и репресија на насилство на фудбалските стадиони*, Скопје: Фудбалска федерација на Македонија, Флексограф.

Анастасовски, И., Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агресија и спорт*, Скопје: ФФК, Флексограф - Куманово, стр. 151-160.

Анастасовски, И., Алексовска, В.Л. (2011). Вредностите и границите на спортот базирани на социјални интервенции во пост-конфликтни општества, Дојран: *Стручно-научна дебата*, ФУСМ, стр. 141-145.

Анастасовски, И. (2010). *Спортот (фудбал) како социјална одговорност (Good news doesn't*

Anastasovski, I. (2011). "Social characteristics of the fans with risk factors for deviant behaviour at sports events in the Republic of Macedonia" Palermo: 1-st International Conference Science and Football, str. 48

Anastasovski, I. (2011). "Nacionalizam i rasizam u Makedonskom (sportu) fudbalu", *Balkanska konferencija "Strong Together-Football Unite"*, Beograd: Intercultural dialogue and multicultural fun work in the Balkan,

Анастасовски, И., Нанев, Л. (2011). *Спорт и право*, Скопје: ФФК, Флексограф, стр. 20-40.

Анастасовски, И. Нанев, Л., Казими, А., Моморовски, П. Павлов, Ѓ. (2012). *Спорт како фактор за толеранција, заедништво и почитување*, Скопје, ГИ ГЛОБАЛ, Арт&Арт Студио.

Anastasovski, I., Ivanova, S.T., Qazimi, A. (2013): Sport as a substitute for diplomatic activities, Skopje: *International Journal of Scientific Issues in physical education, sport and health*, 1\2013, PESH Vol.2 No.1 pp.1-111 Skopje, 2013.

Anastasovski, I. (2011). "Nacionalizam i rasizam u Makedonskom (sportu) fudbalu", *Balkanska konferencija "Strong Together-Football Unite"*, Beograd: Intercultural dialogue and multicultural fun work in the Balkan,

Анастасовски, И. Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агресија и спорт*, Книга, Скопје: Факултет за физичка култура, Флексограф, стр. 112-120.

Анастасовски, И. Алексовска В.Л., Стојаноска, И.Т., Нанев, Л. (2014). Спорт во Општество (ставови и предлози), Скопје: ФФК, ГИ ГЛОБЛ, ГИНИС-Прилеп.

Анастасовски, И. Стојаноска-Иванова, Т., Алексовска-Величковска Л., Нанев Л., Павлов, Ѓ., Казими, А. (2013). Спортски бон-тон, Проектна книга, Скопје: ГИ ГЛОБАЛ, ГИНИС-Прилеп, стр. 16-23.

Алексовска, В. Л.: (2008). *Анксиозноста и невротизмот кај личноста на спортистите од различни спортски дисциплини во зависност од нивната возраст(средна и доцна адолесценција и период на зрелост)*. Спорт и физичко образование на младите. Физичка култура. Скопје.

Butcher, R, Schneider - A. (1998). *Fair play As Respect for the Game*,

Ceraj, S. (2005). *Etika i sport, Šport je za osobu, a ne obrnuto*; Olimp.Morgan WJ. (2000). *Ethics in Sport*.

Clarence, R. (1899). *The Hooligan Night*, New York: HENRY HOLT AND COMPANY, *Original from Harvard University*, pg. 2.

Marić, J. (2005). *Etika kao filozofska disciplina*, во: Beograd: Medicinska etika, XIV dopunjeno i prerađeno izdanje; Megraf.

Прочитано на интернет страна:

http://www.hoo.hr/dokumenti/wordpdf/sport_%20etika/eticki_kodex;

Прочитано на нтернет страна:

<http://derbi.mk/index.php/fudbal/reprezentacija/item/24576-gardijan-ne-e-fer-plej-ama-golot-na-gibraltar-e-regularen>

John H. Kerr (1994). *Understanding soccer hooliganism*, Philadelphia: Open University Press Buckingham, pg.5.

Todorović A. (1973) *Sociologia maloletnicke bande*, Novi Sad: Radivoj Cirpanov.

Глава 5

СПОРТОТ ВО ОПШТЕСТВОТО, ОПШТЕСТВЕНАТА ФУНКЦИЈА НА ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И СПОРТОТ

Подглавје 5:

А. Вовед

Не е доволно само да се вежба математика и да се изучуваат јазици и компјутери, потребно е да се научи нешто и за однесувањето кон другите луѓе. Во училиштата општествените компетенции најчесто се занемаруваат, додека тие во спорто се во центарот на вниманието. (*Анастасовски, И. 2016*).

Играта е многу битен фактор за обезбедување оптимален развој кај децата. Ова е потврдено и од страна на Комисијата за човекови права на Обединетите нации, како загарантирано право на секое дете. Меѓутоа, ваквото право многупати се прекршува преку разни видови злоупотреби врз децата, во смисла на нивно искористување како работна сила, експлоатација во воени цели, насилство од различен вид, како и преку ограничените ресурси за живот на оние деца што живеат во крајна сиромаштија.

Спортот има значајна улога во животот на милиони луѓе низ целиот свет. Илјадници луѓе се активни чинители во спорто и во него активно практикуваат и многу жени и мажи, како и припадници на различни старосни генерации. Од друга страна, имаме мнозинство други луѓе кои се гледачи, љубители, поддржувачи, но и критичари на спорто. Но и оние личности што не се вклучени или, пак, спорто не е дел од нивниот начин и филозофија на живеење, оние што апсолутно се незаинтересирани за спортските збиднувања, на индиректен начин ги чувствуваат влијанијата од спорто бидејќи спорто е дел од општеството и спорто има влијание на јазикот, свеста и културата во секое општество.

Во светските јазици, како што истакнува Нешиќ Милан, зборот спорт (и слични термини) доаѓаат од зборот *disport*, што значи активност која произведува игра, забава,

разонода, оставање на работата и грижата, добро расположение, дружење преку забава итн. (Nešić, M. 2007:43)⁶⁷.

Како и другите институции, така и спортот при своето формирање го афирмирал својот идентитет и ги дефинирал своите сопствени граници. Дефиницијата се создавала пополека, таа е елаборирана во исто време кога спортот се диференцира и кога партиципантите влегуваат во конкурентски релации за да ги утврдат критериумите во водењето на спортските активности.

Социологијата не може да се апстрахира од овие социјални дефиниции при конструирањето на сопствена дефиниција. На крајот, научната дефиниција, како што потенцира Дефранс (Defrance, J. 1997:24),⁶⁸ сè уште не е јасно поставена во однос на варијантите на спортот во различни земји, што е причина за непостоење универзална меѓународна дефиниција. Тој потенцира дека проблемот на дефинирањето на спортот и на спортистите се јавува кога се подготвува социолошка анкета или кога се врши елиминација на главната популација *спортисти во образецот*, и тогаш фактички се поставува прашањето како практично да се создаде критериум за тоа што е спортот. Но Дефранс, сепак, упатува на утврдената дефиниција во општествените науки за спортот, според која: „спортот се јавува во сите карактеристики на високо специјализирана дејност; како активност кодифицирана до подробности, извежбана и произведена со целосна грижа, програма што ги обзема сите инстанции на животот од различна ‘кариера’, што остава основни траги врз телото и кај индивидуата и придонесува за создавање на една вистинска спортската култура“.

Според современото сфаќање, спорт не е сето она што сакаме да го работиме во слободното време. За спортската активност примарна улога, макар и во најмала мера, игра телесното движење со сите придружни дејствија, како што се умешност, подвижност, прецизност, рамнотежа, дејствување со сетила и врз сетила, брзина, издржливост, сила итн. Во тој поглед, спортот како појдовен облик има извонредно значење во физичката култура (Анастасовски и Стојаноска, 2010:81).⁶⁹

⁶⁷ Nešić, M. (2007). Menadžment u sportu; Novi Sad: TIMS, str.43.

⁶⁸ Defrance, J. (1997). *Sociologie du sport*, Paris: Edition la Découverte. pp.24.

⁶⁹ Анастасовски, И. Стојаноска, Т. (2010). Насилство, агресија и спорт, Скопје: ФФК, Флексограф - Куманово, стр. 81.

Спортот при своето формирање, како и другите институции, најпрвин го формирал својот идентитет и ги дефинирал своите сопствени граници. Од многуте теоретски пристапи, со голема важност за спортот како општествен феномен, пред сè се:

- 1) Педагошкиот, кој спортот го гледа како темел на образованието и воспитувањето;
- 2) Економскиот, кој битните односи во спортот ги третира како своински и смета дека спортот е битно детерминиран со односите во економската сфера;
- 3) Политиколошкиот, кој смета дека спортот го определуваат односите на силата и власта и дека пресудно влијание на карактерот на спортот имаат политичките односи и структури, и
- 4) Социолошкиот, во потесна смисла, (трите претходно наведени пристапи имаат социјална димензија) ги анализира социјалните функции на спортот, односите во општествено-спортските групи, како и самиот спорт во целост.

Самото јавување и живеење на феноменот спорт во животот на поединецот и општеството, неговата униформност и универзалност, како и причинско-последичниот комплекс, без сомнение го оправдува социолошкиот пристап, како и социолошките истражувања на полето на спортот како подрачје од посебен општествен интерес. Дали некоја појава се изразува како општествена, можеме да дознаеме врз основа на разни критериуми, со разни мерни техники и инструменти.

Сепак, сигурно е дека одговорот за општественоста на појавите пред сè треба да се бара во гледањата за тоа:

- ✓ *колку некоја појава е присутна во животот на поединецот;*
- ✓ *колку и како некоја појава е присутна во животот на општеството;*
- ✓ *колку некоја појава е универзална и униформна, и*
- ✓ *каков е причинско-последичниот комплекс на таа појава.*

Разните активности во спортот, како појави, во основа се:

- ✓ *потреба за движење - творечка експресија,*
- ✓ *потреба за игра,*
- ✓ *потреба за борба и*
- ✓ *потреба за убаво, па оттаму се јавува како вредност и средство за реализација на биотичките потреби интегрирани во човековата егзистенција.*

Како социјална потреба, преку активностите во спортот, на специфичен начин се реализираат потребите за:

- ✓ *афирмација;*
- ✓ *доминација;*
- ✓ *група идентификација и*
- ✓ *комуникација со други, да се живее и комуницира со групи.*

Во играта и спортовите со кои се занимаваат и ги употребуваат луѓето се изразуваат главните потреби за одржување на одредено општество. Токму поради тоа, разбирливо е што одредени општества во тие активности ја изразуваат својата потреба за занимавање со нив. Анализирајќи го секое општество, може да се согледа значењето што го имаат тие активности за одредени групи, институции или држави и какво место и какви обележја давале на поодделно диференцираните форми на општествената свест, форми како што се:

1. Традицијата
2. Религијата
3. Моралот и етиката
4. Идеологијата и сл.

Активностите во спортот стануваат сè позначајно средство на меѓународната политика, насекаде се градат објекти за врвниот и масовниот спорт, индустријата на спортската опрема е сè позначаен фактор на стопанството, а во индустријата на забавата и разонодата спортот добива сè позначајно место и улога. Научните работници од разни научни области, секој од свој аспект и свое гледиште, ги проучуваат движењата поврзани со спортот, а врз база на тие сознанија самите држави креираат политики т.е. утврдуваат закони, акти, програми и резолуции со цел да го унапредуваат и развиваат општествениот сегмент наречен спорт.

1. Општествената улога на спортот

Спортот е значајно општествено и социјално средство во животот на поединецот и општеството во секој општествен миг и развој, тој е одраз на општествената динамика и творештвото на луѓето што се занимаваат или го употребуваат истиот, а тој ги преобразува луѓето, при што се преобразува и самото општество. Во процесот на општествената интеграција и дезинтеграција спортот има значајна улога бидејќи:

- 1) Спортот, влијае врз формирањето на општествените вредности и културните примероци, и
- 2) Спортот гради социјално специфични односи и примери на однесување, што значи дека спортот е суштински поврзан со животот на човекот и живее со сите проблеми на општеството, па оттаму и оправданоста од социолошкиот пристап и социолошките истражувања на феноменот спорт.

Дефинирањето на спортот се наметнува во случаи кога се јавува потреба за одбележување на типот асоцијации како сервис на спортот, што на некој начин претендираат на субвенционирање во спортот. Повеќе „социјални дефиниции“ за спортот се создадени за да ги надминат противречностите со оглед на практичната ситуација во која се создаваат. Но, сепак, треба да се укаже на тоа дека дефиницијата за спортот сè уште не е изведена до крај и за таа да се одреди пледираат различни научни приоди, истовремено претендирајќи на синтетички дефиниции.

Повторувам дека утврдената дефиниција во општествените науки е дека спортот се јавува во сите карактеристики на високо специјализирана дејност, како активност кодифицирана до поединости, извежбана и произведена со целосна грижа, програма што ги обзема сите инстанции на животот од различна „кариера“, што остава основни траги врз телото кај индивидуата. Накратко, се создава една вистинска спортска култура. Се претпоставува дека спортот во извесна смисла е збогатен и со рационална активност, која се стреми кон ефикасна форма и способност, означена со термините сериозна игра, сериозно залагање чии критериуми се специфични за спортот. Спортот може да биде дефиниран како општествена форма, историски создадена и променлива или обратно, да биде асимилиран преку збир активности за зацврстување на физичкото, кое би создало хумано, актуализирајќи ја, одвреме-

навреме, едната или другата форма (*Анастасовски, А. Анастасовски, И. 2001:26*).⁷⁰ Приближувањето на физичкото образование и спортот како форми на активности лежи во основата на антрополошкиот пристап, испробан во сите цивилизации, и како перспектива развиена од антрополошките и биотичките, а на крајот и од социолошката есеистика. Ако спортот е средство за промена на човековите способности и особини, тогаш се поставува тезата за тоа: Колку спортот може да влијае позитивно или негативно на одредени конфликти? Сигурно е дека тоа не зависи од него самиот, бидејќи тој сам по себе не е ниту лош ниту добар, тој е онаков какви што се и луѓето што го употребуваат или злоупотребуваат. Тој е одраз на времето и на општествените односи, а во исто време и отпор против тие односи и тоа време. Социјалната диференцијација во спортот во различни општества, доследно на општиот социолошки пристап, бара сопствена социолошка анализа. Иако разликата меѓу спортот на богатите и спортот на сиромашните произлегуваат од самото социјално потекло, сепак, не постојат исти контури за сите земји. Со право можеме да истакнам дека суштината на спортовите доаѓа од јавната економија, но и од светските асоцијации, поради што само конкретна социјална и економска историја на секоја земја го објаснува определениот спорт. Јавниот ангажман против нееднаквите шанси во спортот поради бојата на кожата, верската и половата припадност создаде и релации за промена на статусот на жените во светот на спортот, и тоа не само против старите форми на патријархалните релации меѓу половите, туку и за сите оние ангажмани во спортската култура што се против физичкото насилство. Различните класи нееднакво се вклучени во социјалната добивка што ја стекнуваат определени спортови.

Социјалните фактори и промената на психосоматиките статус на човекот преку активностите во спортот имаат првостепено значење при одредување на општествената политика на подрачјето на самиот спорт. Во општеството спортот има безброј функции, а една од побитните е социјализација на личноста.

Социјализациската улога на спортот, која се активира преку неговите активности, се огледува во тоа што влијанието е длабоко и многудимензионално на биотичките особини на човекот, го развива душевно и физички. Таа улога е многустрана, по својата содржина длабоко е хумана, и произлегува од следното:

⁷⁰ Анастасовски, А. Анастасовски, И. (2001). Насилство, спорт и култура, Скопје: Факултет за физичка култура, Универзитетска печатница Кирил и Методиј, стр. 26.

- 1) Спортот по својата социјална суштина ги развива физичките и душевните способности на човекот потребни за нормално однесување на поединецот во средината или групата, за да може да се вклопи во општеството;
- 2) Спортот има воспитната функција, која е неопходно потребна за развојот на една личност;
- 3) Спортот важи за еден од највлијателните социјални агенси за социјализација на личноста во општественото
- 4) Спортот го подобрува и превенира човековото здравје;
- 5) Спортот се поставува како една од битните алки во секојдневната комуникација и соживот, и
- 6) Спортот ја зголемува работната способност, а со тоа и општествената продуктивност.

Многу социолози, психолози, биолози и филозофи на спортот гледаат како на многу важно средство за формирање целосна, слободна човекова личност. Значи, како што е кажано, општеството е една целина, севкупниот спорт е само еден негов сегмент. Внатре во општеството, во сложените општествени односи, со сите можни активности на луѓето од производството и политиката, до културата на уметноста и науката, постои и функционира една развиена област која е назначена како спорт, која произлегува од тоа дека човекот е општествено и психофизичко суштество. Тој гради една посебна врска, корелација помеѓу општествената, биолошка и психичка состојба на човекот, димензии кои едни на други влијаат и се надополнуваат. Тесното прифаќање на спортот како обработка, негување, култивирање се поистоветува со телесното вежбање, при што се елиминираат општествените односи во кои учествува и самиот спорт со свои активности.

За разлика од примарната дефиниција на Нешиќ, јас сум на мислење дека односот помеѓу спортот и играта во многу случаи различно се третира, честопати тие се идентификуваат или изедначуваат, што во секој случај е погрешно. Кога ќе се каже дека спортот е игра, тогаш се губи суштината на односот, па треба да се објасни формулацијата дека спортот не е игра бидејќи суштинските специфичности се видливи:

- 1) Спортот, е повеќе систематизиран и дисциплиниран, па поради тоа губи нешто од играчкиот карактер и содржина, што најдобро може да се види во поделбата на играчите на професионалци и аматери, и

- 2) За професионалците играта веќе не е игра и нивното однесување не е вистинско играчко бидејќи она спонтаното и безгрижното исчезнуваат.

Спортот, во модерните општества сè повеќе се издвојува од подрачјето на играта и станува нова појава од посебен вид (*суи генерис*). Спортот, веќе не е игра, тој стои над вистинските движења во културата, тој ја изгубил сета светлост и веќе нема органска врска со структурата на општеството, па дури и тогаш кога е под контрола на самото законодавство.

Денешниот спорт нема никаква врска со играта, тој е поврзан со омраза, завист, мислење, одбегнување на правилата, како и садистичко уживање во насилството. Спортот е борба без пукање од оружје, борба со пријателски средства. Значи, спортот може да биде непресушен извор на непријателство, нетрпение и насилство. Зголемувањето на моќта на спортот може да стане сериозна опасност за самиот спорт или во најмала рака да го помести битниот дел од неговиот функционален карактер. Наметнувањето на спортот како средство на општествената свест и интерес го потврдуваат гледиштето на прераното инструментализирање, девијантноста и конформизмот. Спортот, како што реков, може да биде неисцрпен извор на непријателства, нетрпение и насилство, бидејќи тогаш кога ќе се насети чувството за соперништво, секогаш се губи поставеноста за играње на играта според утврдените правила. Потребно е да се започне борба за некое друго физичко и спортско образование, образование кое мора да биде во служба на човекот, на спортскиот карактер да му се одземе елитниот карактер. Самото натпреварување, со својот карактер на односите, произведува загубари бидејќи играта е сè до оној момент до кога не се избераат страни и противници, затоа што веќе од тогаш почнува натпреварување во кое секогаш има победник и победен. Се поставува прашањето:

Што е спорт и што се спортистите што го употребуваат тој спорт?

Во една од своите книги професорот Анастасовски А., цитирајќи го законот, ќе истакне дека спортистите се *стока*, термилошки тоа означува „производ“, кој има своја цена на чинење на секој поединец, и таа достигнува пазарна вредност зависно од општествените потреби поврзани со спортот.

Дали спортот е благослов или проклетство, игра или резултат, трагикомедија или драма, престиж или претстава за публиката, а спортистот - херој или жртва.

Сепак, се мисли дека:

- ✓ Спортот е бескомпромисна борба за победа, за рекорд, борба за честа на поединецот, нацијата, државата сл.;
- ✓ Спортот не е само натпреварување, тој е систематско подготвување начин на живеење подреден на достигнувањата на целите во него;
- ✓ Спортот е основа за hazard, драма, неизвесност од резултатот и борба помеѓу противниците, и
- ✓ Спортот е средство за задоволување на желбите и потребите во спортската борба, можност да се реализираат агресивните инстинкти, да се испразнат вишокот на енергијата и негативните емоции.

2. Социјализацијата како општествена функција

Од општествен аспект социјализацијата претставува процес со кој се пренесуваат општествените правила и вредности од генерација на генерација, тоа е процес со кој се овозможува стабилно функционирање на општеството. Таквите правила и вредности поединците во општеството мора да ги усвојат како закони, не само за да бидат стабилни членовите, туку и заради тоа да се извршат што подобро општествените задачи и улоги. Заедничките правила и норми не ни се потребни за да сфатиме што другите бараат од нас, туку и заради тоа да оствариме внатрешна согласност во општеството со надворешните барања.

Кога се приспособуваме на дадениот момент, тогаш зборуваме за комформирање со настанот. Кога се навикнуваме на таквото однесување, општеството, нашата општествена околина, не наградува за таквото однесување со одобрување, внимание и признавање.

Социјализацијата претставува процес во рамките на кој индивидуите го учат начинот на живот во општеството или групата и така се оспособуваат за живот во неа. Тоа претставува процес на учење кој се остварува преку заемна интеракција помеѓу членовите во едно општество. Преку социјализацијата од човекот, кој е роден како беспомошно и целосно зависно суштество од другите, се развива во општествено суштество со голем број вариетети на вештини и знаења, вредности и примероци на однесување. Социјализацијата претставува процес на учење во кој се усвојуваат нормите и правилата на својата култура со која стануваме способни за да дејствуваме во општеството.

Доследно на тој поим значи да станеме општествени. Социјализацијата е општествена вредност во рамките на која нормите и обрасците на однесувањето се пренесуваат од една генерација на друга, кои се усвојуваат за да бидат составен дел од личноста. Културата има свој континуитет, правила и обрасци на однесување. Културните вредности што се содржани во јудаизмот, на пример, се пренесуваат од генерација на генерација веќе илјадници години. Пред да се направи целосна измена на луѓето, секоја генерација треба целокупната култура да ја пренесе на секоја наредна генерација, тој процес се нарекува социјализација.

Во современиот живот ова право полека но сигурно исчезнува и не игра некоја доминантна улога повеќе кај луѓето, од причини што се нарушуваат и со вклучувањето во разни програми за академски постигнувања уште многу рано, па децата стануваат преоптоварени со посетување разни курсеви по јазик, за компјутери, за базична математика и слично, што им го скусува слободното време кое им е неопходно за играње, дружење и разонода. Не би било лошо да се потсетиме кога во нашава средина последен пат сме виделе група деца како играат на улица или на некој слободен простор надвор од виртуелниот свет.

Традиционалното играње и дружење им овозможува на децата да ја користат сопствената креативност, имагинацијата, како и да го зацврстат и прошират физичкото, когнитивното и емоционално здравје. Традиционалното играње е особено важно за здравиот развој на мозочните функции кај децата. Уште од најраната возраст играта им овозможува на децата да комуницираат со околината и со самото тоа и да се социјализираат.

Стимулативните игри се особено значајни во пет домени на развојот, што е докажано и со многу научни истражувања: социјална когниција, социјални вештини, говор, способност за раскажување, како и самоконтрола. Во овој учебник го анализирав фудбалот како популарна спортска игра и фактор кој е од голема важност за развојот на социјализацијата на децата и младите, особено во возраста помеѓу 6 до 18 години. Тоа ги поттикнува за физичката активност, концентрацијата/вниманието, емоционалната регулација, мотивацијата, социјалните вештини, како и креативноста и способноста за решавање проблеми.

За таа цел имаме потреба од еден модел за развивање на капацитетите на играта во фудбалот кој ќе помогне и ќе ги води во еден правец сите спортски тренери за да можат да го следат природниот ред на развојот со еден глобален метод, притоа помагајќи со пристапот чекор по чекор, како и постигнување резултати пред сè спортски и формирање квалитетни млади спортски играчи. Моделот што се нуди овде е проектиран и реализиран после една длабока анализа на актуелниот процес на тренирање во денешните фудбалските школи за деца и младинци и истиот може да се дефинира како еден специфичен план за развој на младите играчи од 6 до 18-годишна возраст минувајќи низ неколку развојни нивоа, и тоа почнувајќи од првото ниво веќе

на 6-годишна возраст каде што ќе доминираат игрите за вештини, па се до 18-годишна возраст каде што се нуди игри за реален фудбал.

Талкот Парсонс, кој е водечки функционалистички теоретичар, смета дека социјализацијата е една од главните задачи на секое општество. Меѓутоа, тој не е познат по јасниот стил и едноставното изразување. Неговата теза гласи: „Главен функционалистички проблем кој се однесува на општествениот систем и системот на личност е развојот за одржување на текот на циклусот на доволна мотивација за дејствување, на облиците на дејствување кои ги цени и со кои управува општеството; за своето добро, општеството мора да им овозможи на своите членови доволно задоволство или награда преку дејствување на таквите облици, ако сака да постои непрекината соработка за да функционира како систем“. Овој процес на „социјализација“ претставува сплет на процеси преку кои индивидуите стануваат членови на социјалната заедница (социјална заедница се нормите и вредностите на општеството) и го одржуваат тој статус. Процесот на социјализација претставува пресуден фактор во обликувањето и функционирањето на личностите. Успешната социјализација има потреба во општеството да овозможи културно учење заради силно одржување низ механизмите на задоволството. Секоја единка во општеството се раѓа беспомошна, некултивирана и е зависна од другите луѓе. Во правилен процес на социјализацијата единката се стекнува со знаења и навики, како и развива склоп на позитивни карактеристики кои ги стекнува, со што личноста се стекнува сите квалитети кои суштински ја разликуваат од другите живи суштества. Неоспорен факт е дека со правилниот процес на социјализацијата човекот (единката) се формира во личност со сите атрибути во општеството. Социјализацијата како процес се движи преку целиот животен век, меѓутоа со текот на времето се менуваат нејзините задачи и цели, односно содржината на нормите и вредностите со кои се стекнува социјализацијата. Во добата на зрелост се нормите и вредностите кои влијаат на изборот на партнерот, приспособување кон работниот свет и слично. Во староста, пак, задачата на социјализацијата е да се прифатат општествените објаснувања, како мирно да се прифатат причините за физичката немоќ, болестите и неминовната смрт.

Искуството на социјализацијата влијае на развојот, на обликувањето на личноста и на сликата што ја имаме за себеси. Социјализацијата ги оспособува поединците за живот во општеството, како и ги оспособува за функционирање на

општествено очекување на прифатлив начин на однесување. Успехот на социјализацијата постигнува да се појават основни сличности помеѓу припадниците на иста култура. Истиот процес овозможува и развој на биолошката единка во личност. Личноста е единствената комбинација на елементи и обележја со свои специфични особини. Личностите што се различни (различни, варијабилни), општеството ги дозволува само во рамките на поединечните култури.

Денес се поставува прашањето - Дали човекот е производ на околината или на наследството? - Погрешно! Подобро е да се постави прашањето: колкава е улогата на наследството, а колкава е на околината? Несвојствено е формирањето на личноста без учество на околината или наследството и тешко може да се одреди во колкава мера влијае едниот или другиот фактор. Сепак, може да се тврди дека на пример врз формирањето на ставовите поголемо влијание има околината, додека врз темпераментот поголемо влијание има наследството. Но постојат и социјални однесувања, како на пример, агресивно однесување, просоцијално однесување, деликвентно однесување или приспособување во училиштето каде што не може да се тврди со сигурност колкаво е влијанието на наследството, а колкаво на околината.

а) Степени на социјализацијата

Социјализацијата, се одвива во меѓусебната интеракција со другите луѓе во општеството. Притоа најмногу учиме од луѓето што ги сметаме како најважни, а тоа се таткото и мајката, членовите на семејството, пријателите, наставниците и други. Низ таа интеракција го прифаќаме она однесување што е општествено прифатливо, тоа што можеме да го очекуваме ако ги следиме или прекршиме општествените норми и вредности. Учиме од луѓето што ги гледаме на телевизија, на улица, како и во филмовите. Овде не се мисли на формален или службен процес на учење. За нормите и вредностите учиме непосредно со искуството. Социјализацијата не е нешто што треба да се учи како начело или правило - како нешто што „треба“. Социјализацијата е учење според стварноста. На пример, еден доктор тешко може да нè убеди дека пушењето е штетно по здравјето ако и тој пуши. На училиште можеме да научиме што е формалност и сè што е критериум на добро дете, но се гледа дека на училиште исто така добро поминуваат и конформистите.

3. Фази на социјализација преку физичкото образование и спортот и нивната општествена улога

Постојат четири основни периоди во процесот на социјализацијата, и тоа:

- 1) Детство
- 2) Адолесценција
- 3) Зрелост
- 4) Возрасен период (период на пензионирање)

За време на секој од овие периоди луѓето почнуваат да учат и да развиваат важни и корисни вештини, овие вештини продолжуваат да еволуираат пренесувајќи се и подготвувајќи нè за секој следен период од животот. Одредени групи луѓе и институции ни помагаат и нè водат низ сите четири периоди од процесот на социјализација. Овие агенси на социјализација во себе го вклучуваат: семејството, училиштето, соучениците, колегите, медиумите, религијата, како и работното место. Без да ги искуси важните периоди на социјализација и без интеракција со агенсите на социјализација, можноста за развој и развојот на еден човек се забавуваат или целосно се спречуваат.

- 1) Првиот период... Детството е најважната фаза од процесот на социјализација. Прво нешто низ што поминуваат луѓето се нарекува примарна социјализација, во која децата развиваат карактер, моторни способности, способност за расудување, го учат јазикот и што е најважно развиваат способност за самосвест. Во подоцнежното детство тие се запознаваат со улогите, вредностите и нормите. Примарната социјализација претставува темел на социјализацијата. Ако не се научат и развијат овие вештини на почетокот од животот, тешко дека во подоцнежните фази човекот може воопшто да ги стекне, при што нема да биде способен да стане активен член на општеството. За време на детството, семејството е најважниот „агенс на социјализација“. Семејството овозможува такво окружување кое е клучно за когнитивниот, емоционалниот и физичкиот развој. Интеракцијата со семејството на детето му овозможува да го научи јазикот, да ги научи и усоврши основните моторни вештини (на пример врзување на патики), како и способноста да ги споделува емоциите и да има разбирање за истите. Откако детето ќе ги усоврши основните животни вештини, родителите започнуваат да го учат што е правилно а што не, го учат на

послушност, еднаквост: Родителите ги учат и ја даваат основата за да може детето да го живее животот што го очекува во иднина. После ова, станува јасно дека без период на развој во детството и придружната семејна околина, децата воопшто не би биле подготвени да преживеат сами, да комуницираат со други луѓе ниту, пак, да продолжат понатаму, на следниот период, а тоа е адолесценцијата.

- 2) **Вториот период**... Адолесценцијата претставува фаза во процесот на социјализација, таа го продолжува развојот што се случува во период на детството, но во исто време, пак, поставува основи за новите работи што треба да се научат за време на овој период. За време на адолесценцијата, најголемиот развој што треба да го постигне една индивидуа е осамостојувањето од родителите. Оваа драматична промена се нарекува „**антиципативна социјализација**“, за време на која адолесцентите учат како да се подготват за улогите што можеби ќе ги имаат подоцна во животот, во фазата на зрелост. Одредени примери покажуваат дека антиципативната и адолесцентната социјализација зависат од два клучни „агенси на социјализација“: **училиштето и соучениците**. Една од најважните работи што семејството ги прави за време на правиот период е да го подготви детето за социјалните предизвици кои би ги имало во училиштето. Покрај тоа што училиштата ги учат децата за основното техничко знаење, тие ги учат на општествената култура, вредностите, нормите и идеалите. Училиштата, исто така, ги учат децата да следат правила, да почитуваат авторитет, како и посредуваат при запознавањето на децата со нивните соученици. Нашите соученици играат огромна улога во процесот на социјализација, особено за време на адолесценцијата и раната зрелост. Природно е една личност да бара прифаќање, па кога личноста ќе најде група луѓе со кои може да се идентификува таа тежнее кон приспособување на нормите што ги има таа група. Идентификувањето е исто така познато како попуштање на притисокот од страна на соучениците, што може да доведе до тоа личноста да направи многу работи само за да се вклопи во групата, на пример, облекување во одреден стил, употреба на дроги и учествување во воншколски активности. Иако вклопувањето во одредена група може да биде од голема важност за адолесцентната индивидуа, тоа може да предизвика конфликт со

семејството. Овие како и голем број други конфликти ја покажуваат тешката природа на адолесценцијата, особено при пронаоѓањето на самиот себе или осамостојувањето од родителите.

- 3) **Третиот период**... Зрелоста како процес на социјализација. Во овој период луѓето се најверојатно целосно подготвени за тоа што ги чека во животот, имајќи ги предвид антиципативните искуства што ги имале во претходните два периода. Иако антиципативната социјализација постои за да нè подготви за тоа што најверојатно ќе биде нашата идна улога во општеството, ние треба да одиме еден чекор понапред и да влеземе во „**вистинскиот свет**“. Голема е веројатноста дека човекот во текот на зрелоста ќе има работа што ќе го тера да ја напушти антиципативната социјализација и да преминеме на „**професионална социјализација**“. Овој процес го подготвува човекот за работа овозможувајќи му да стекне знаења и културна основа за понатамошна успешност во идната работна околина. „**Работната околина**“ е последниот агенс на социјализација. Најголем дел од луѓето поминуваат многу време од своето секојдневие на работното место, и тоа долги години. Луѓето се социјализираат во нивната работна околина на различни начини, во зависност од тоа кое е нивното занимање. На пример, социјализацијата како градежен работник многу се разликува од онаа на социјализација на бизнисмен или, пак, социјализација на рудар. Едноставна разлика може да се огледа во начинот на нивното облекување; тие драстично се разликуваат, градежниот работник носи комбинезон додека од бизнисменот се очекува да носи елегантен костум, додека рударот обично е во извалкана работна опрема која го штити од различни повреди или, пак, одземање на живот на работното место.
- 4) **Четвртиот период**... Воедно и последен период од животот на поединецот и на процесот на социјализацијата се нарекува „**возрасен период**“ или „**период на пензионирање**“. Во нашето општество многу луѓе влегуваат во светот на пензионираниите на возраст од помеѓу 60 и 65 години. Влегувањето во светот на пензионираниите исто така може да се нарече излезна улога или напуштање на важна општествена улога. Оваа фаза од социјализацијата не е толку значајна за личноста заради тоа што не ја подготвува за наредната фаза од животот. Во најголем број случаи пензионерите започнуваат со одредени хоби-активности

само за да си го пополнат своето слободно време. Овде огромна улога игра асоцијацијата Спорт за сите (анг. Sport for all), која во преден план има обврска за одржување во живот луѓето од овој период.

Во процесот на социјализација на човекот се подразбира суштината на неговата личност, неговите навики како и неговите својства. Социјалноста е определена состојба⁷¹, која се постигнува во процесот на социјализација и се карактеризира со способност на поединецот или на група луѓе да живеат заедно, во заедница помеѓу себе (*Анастасовски, А. 1989:21-22*).

Во нашево општество физичкото образование и спортот имаат редица општествени функции, но една од поважните и подговорните е социјализација на личноста. Под терминот социјализација на личноста се подразбира:

- 1) Вклучување на човекот во општествениот живот;
- 2) Прифаќање на начинот на општественото живеење;
- 3) Прифаќање на начинот на однесување на другиот;
- 4) Прифаќање на општествените норми, улоги и функции, и
- 5) Приспособување во општеството и кон одредени општествени групи.

Од самите резултати на социјализацијата што ги бара едно модерно општество и неговите демократски институции, зависи и формирањето и зрелоста на човекот во тоа општество.

Социјализациската улога на физичкото образование и спортот, која се реализира преку нивните активности и нивното дејствување во пракса, се огледа во тоа што тие влијаат длабоко и многудимензионално на биотичките особини на човекот, го развиваат како душевно, така и физички. Таа улога е многустрана, по својата содржина е длабоко хумана и произлегува од следното:

- 1) Физичкото образование и спортот, по својата социјална суштина, ги развиваат физичките и душевните способности кај човекот потребни за негово нормално однесување во средината за да може да се вклопи во општеството, а притоа да ја исполни својата работа со воспитна функција која е неопходно потребна;

⁷¹ Анастасовски, А. (1989). Социологија на физичка култура, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, Универзитетска библиотека Климент Охридски, стр. 21-22.

- 2) Една од важните функции на социјализацијата преку физичкото образование и спортот е во тоа што тие придонесуваат за оформување и усовршување на моторичките способности;
- 3) Во процесот на социјализацијата преку активностите на физичкото образование и спортот се подобруваат виталните способности на човекот, при што се влијае превентивно на самото здравје на човекот;
- 4) Социјализацијата преку физичкото образование и спортот придонесува да се постигне една од најважните функции во општеството, а тоа е „заедништвото“, и ја зголемува работната способност, а со самото тоа и општествената продуктивност, и
- 5) Социјалната личност се карактеризира со перманентно самовладевање во разни ситуации, како и правилно самонасочување во сè што го опкружува. Таквата личност поседува потребен степен на ориентација при однесување.

Проблемот на личноста се јавува како една од главните проблеми на социологијата и социјалната психологија, при што многу социолози, психолози и педагози во физичкото образование и спортот гледаат како на важни општествени сегменти во процесот на социјализација на поединецот и негово формирање како целосна личност.

Заклучни согледувања

Неспорен податок е тоа дека пред да се почне со процесот на основното образование кај децата и кај нивните родители се развива и зголемува интересот за спортот. Најпрвин, тоа е доминантно чувство кај родителите како можност за социјализација на секое дете, а понатаму како форма на физичка активност, па дури и професија. Најмногу децата почнуваат да се занимаваат со спортот во почетокот на училишна возраст (1. до 4. одделение). Мотивите за тоа можат да бидат различни. Важно е родителите да знаат дека нивните мотиви и мотивите на детето не секогаш се совпаѓаат со причините поради кои детето треба да почне да тренира одреден спорт за кој самото дете искажува афинитети. Неопходно е да се разговара со детето и неговиот спортски тренер. Треба да се дознае кои се основните мотиви на детето за да се вклучи во спортот и да се процени колку тие се компатибилни со причините поради кои родителот го вклучил детето во спортот. Покрај тоа, уште е важно да се знае дали детето е задоволно со своето спортско искуство. Во развојот на детето, особено во развојот на детето спортист, родителите играат важна улога. Тие се главните агенси на социјализација на своите деца и имаат големо влијание врз формирањето на неговата

личност, систем на вредности, очекувања и проценки на атлетските перформанси. Големо влијание имаат родителите врз мотивацијата на децата да учествуваат во спортоот и да се приклучуваат на игра во која тие учат за себе и за другите. Родителите треба да им помогнат на децата во изборот на спортските активности во кои тие ќе се вклучат, и во исто време мора да се земат предвид индивидуалните карактеристики на детето, но исто така мораат да го сослушаат сопственото дете, што тоа во суштина сака. Родителите често пати децата ги вклучуваат во организирани спортски активности уште во раното детство, а особено доаѓа до израз на почетокот на школувањето, па продолжува во текот на адолесценцијата и понатаму. Со насочувањето и охрабрувањето на децата да се вклучат во различни спортски и други активности, родителите индиректно влијаат врз него во какви општествени и социјални односи детето ќе се приклучи. Во текот на развојот на младите спортисти, важна улога имаат семејството, семејната динамика и стилови на образованието, кои во подоцнежните периоди ќе покажат колку тие всушност биле ефикасни. Честопати родителите се оние посочените кои на одреден начин вршат притисок на сопственото дете да мора да се занимава со спортска активност, да мора да ги извршува активностите што се наметнати врз него и дека тоа мора да се стреми да биде најдобро, и на тој начин му биде ветена љубов. Затоа, важно е да се знаат развојните фази на растење, индивидуален пристап кон секое дете да биде со најмногу љубов, грижа, поддршка разбирање и охрабрување, но и да се бара одговорност во секоја фаза на растењето.

4. Поврзаноста на физичкото образование и спортот со семејство и физичкото воспитување на младите

Ништо не е така исцрпувачко и не го уништува човекот како долгорочната физичка неактивност
Аристотел

Во дамнешните времиња основен приоритет кај луѓето била работата како егзистенцијален приоритет, со што биле приморани дури и на своите деца да им даваат работни обврски односно самите децата морале да учествувале во одредено производство, со цел да им помагаат на родителите за подобрување на семејната состојба. Логично на погоре кажаното е дека во тие општествени процеси и текови, од една страна младите луѓе немале слободен простор за спортување и физичка активност, додека, од друга страна, по тешкото работење, младите и воопшто немале сили во своето драгоцено слободно време за рекреација или слободно трчање односно играње со топка (дури и немало топки, туку децата играле други игри или правеле топка од крпи).

Сето тоа, гледано од денешен аспект, видливо е дека младите имаат сè повеќе слободно време, но од друга страна факт е дека младите сè помалку се движат, не се физички активни и не спортуваат. Од тие причини физичкото образование и спортот мораат да се наметнат како соодветна замена за пополнување на слободното време и дружење со своето семејство. Во секојдневната трка со времето и сè поголемиот број дневни обврски младиот организам е изложен на претерано нервно-емоционално напрегање. Притоа сè повеќе се игнорираат основните потреби што ни ги бара нашето тело, а притоа се изложуваат на опасности од типот: нередовно и нерационално јадење (честопати и преобилно), недоволно спиење, прекумерна употреба на цигари, во денешно модерно време и земање нелегални супстанции, како што се дрогите, и прекумерна употреба на алкохолот. Од овие наведени причини младите луѓе денес се под постојан стрес и напнатост, тие изгледаат преоптоварено и манифестираат хронична замореност.

Во услови на технолошка револуција реално се поставува прашањето како да ги мотивираме особено младите луѓе да се дружат, спортуваат, да се социјализираат, а во исто време да се отргнат од прекумерната употреба на компјутерски игри или нивното дружење на социјалните мрежи. Ако младите луѓе го сакаат физичкото образование и спортот, но притоа само го следат или не го следат преку медиуми, тогаш е логично да се констатира дека улогата на физичкото и спортско образование не ја постигнало својата цел и реално е да се преземат мерки внатре во самото семејство како основа за семејното воспитување, особено во делот на физичкото образование и спортот. Факт е дека младите луѓе што се вклучени во физичко образование и спорт имаат повеќе бенефиции (здравствени, образовани, културни итн.). Од тие причини, од голема важноста е да не се изнаоѓаат изговори за неактивноста на нашата младина. Не треба да се користат изговори како: *Керка ми има премногу училишни обврски и нема време за спорт* или: *Син ми нема проблеми со тежината, па ако нема желба, не мора да спортува*. Мотивирајќи ја нашата младина да спортува и да ја користи физичката вежба, им вршиме услуга која ќе им донесе благосостојба во понатамошниот живот.

Физичкото и спортско воспитување⁷² во основа постои од кога постои човековата заедница, па според тоа претставува историска категорија. Физичкото и спортско воспитување, преку човековата физичката спремност, преку умењето за користење на човековите орудија и оружја, преку справувањето во борбите со животните, претставуваат единствените минати обележја кои низ историјата се говори за нивното активно постоење. Во најстарата доба од човековото постоење во развојот на физичкото и спортско воспитување биле присутни два квалитативни правци во нејзиното преобразување:

- ✓ *првиот, кога ловот на крупните животни провоцирал издвојување на движечкиот систем на човекот од процесот на работа преку негово усовршување и пренесување на одредена животна област, и*
- ✓ *вториот, со појавата на првите институционални секции за обучување во периодот на распаѓање на првобитната заедница.*

⁷² Rodić, N. (2000): Razvoj nastavnih planova i programa osnovne nastave fizičkog vaspitanja, Sombor: Učiteljski fakultet.

Физичкото и спортско воспитување во училишната настава како предмет се воведува во првите години од деветнаесеттиот век. Најпрвин, во школите кои на почетокот биле со доминантен приватен капитал на одредени привилегирани класи во Англија и бил третиран како спортска настава, а потоа во вид на гимнастика, како дел од воспитно-наставните начела во тој период.

5. Важноста од користење на физичкото образование и спортот кај младите

Ако се тргне од базичната максима на Пјер де Кубертен: *Во здраво тело, здрав дух*, која претставува една од мотивите за користење на физичкото образование и спортот, се поставува прашањето дали оваа максима во ерата на модернизација и технолошка револуција на модерните општества е доволна. Низ времето се вршеле разни истражувања кои констатирале дека младите луѓе што ги употребуваат физичко образование и спортот изгледаат психолошки постабилно, додека од социолошка гледна точка полесно се социјализираат и вклопуваат во различни општествени ситуации. За развојот на здравствените аспекти, не би требало и да се коментира колку е важна како придобивка од активно учество во физичкото образование и спортот.

Поврзаноста на семејството (види подолу, слика 12) и неговата општествено-воспитна улога во правец за правилно воспитување на децата и младите луѓе има круцијално значење. Од тие причини, одредени автори кои активно се занимаваат со оваа проблематика даваат совети што би го мотивирале секое дете да спортува, а тие совети се селектирани според следниот редослед:

Совет:	Образложение:
<i>Изберете спорт што му одговара на вашето дете, а не вам!</i>	Повеќето од родители избираат одреден спорт за своите деца само затоа што самите тие го практикувале истиот или затоа што ним им се допаѓа. Ова е сосема погрешна тактика бидејќи детето може да не го поседува ентузијазмот на родителите за тој спорт. Децата сакаат да се забавуваат и она што го прават треба да им носи големо задоволство. Ако вашето дете не се чувствува среќно и задоволно кога игра фудбал, тогаш логично се поставува прашањето дали сте избрале погрешен спорт. Во таков случај обидете се со кошарка, ракомет, одбојка, пливање, гимнастика или тенис.
<i>Дознајте која е причината за неговата наклонетост кон одреден спорт!</i>	Вашето дете веројатно има афинитети кон одреден спорт и тоа е сосема нормално, независно дали тоа е кошарка, фудбал, одбојка или, пак, модерни танци. Дознајте зошто обожава, да речеме, фудбал. Дали затоа што му е забавна играта, затоа што фудбалот е популарен кај неговите другари или затоа што неговиот идол е некој од познатите фудбалери. Која и да е причината, потребно е да ја знаете и да ја искористите за да го мотивирате да артикулира афинитети и кон други спортови (нормално, не со цел да стане професионален спортист).
	Децата што не практикуваат ниту еден од спортовите имаат ниска самодоверба кога станува збор за изведување

<p style="text-align: center;"><i>Зголемете му ја самодовербата!</i></p>	<p>одредена физичка активност. Без оглед која е причината за ниската самодоверба – дали е прекумерната тежина или слабата кондиција, ваша задача е да дадете свој придонес во нејзиното зголемување. Кажете му дека може да постигне сè што сака, но дека е потребна напорна работа. Раскажете му дека и неговиот идол некогаш бил мало дете, но дека напорната работа го претворила во врвен спортист. Тоа ќе ја зголеми неговата самодоверба и ќе го мотивира да започне да спортува.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Научете го дека победата не е сè!</i></p>	<p>Некои деца по првиот изгубен спортски натпревар ги губат мотивацијата и ентузијазмот и развиваат апатија кон спортот. Ако вашето дете е едно од нив, научете го дека победата не е сè. Кажете му дека и покрај поразот тој е победник, затоа што дал сè од себе и играл одлично. Целта е да го научите дека не е толку важна победата, колку што е важно да учествува и да се труди. На тој начин ќе го научите достоинствено да ги прифаќа поразите, а тие може да станат дополнителен мотив за да тренира поупорно.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Обидете се да го претворете спортот во забава!</i></p>	<p>Колку позабавен му е спортот на вашето дете, толку почесто ќе го практикува, а со тоа ќе ја подобрува и својата изведба. Откријте што ја поттикнува возбудата кај него. Ако детето посакува кошарка поради поентирањето, предизвикајте го да играте заедно и умислено дозволувајте му да постигнува многу кошеви. На тој начин тоа ќе се забавува и уште повеќе ќе ја засака кошарката, па и вам ќе ви биде многу полесно да го мотивирате.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Трудете се и вие да бидете физички активни!</i></p>	<p>Доколку сакате да го мотивирате вашето дете, сигурно тоа нема да ви успее ако го поминувате целиот ден пред телевизор, таблет, телефон или на работно биро. Формирајте си самите позитивен однос кон физичкото образование, спортот и физичката активност. Ако вашето дете согледа дека вие уживате во физичката активност и ви е забавно, кај него ќе се зголеми желбата да учествува.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Спортувајте заедно дома!</i></p>	<p>Заедничкото спортување со вашето дете може да биде голема мотивација за него. Ако немате можност да го правите дома, одете во најблискиот парк. Вашето дете сигурно сака да поминува повеќе време со вас, а вие најдобро знаете како да го направите спортот позабавен за него.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Ангажирајте го и вашиот сопруг!</i></p>	<p>Ако имате син, вашиот сопруг полесно ќе може да го поттикне да се вљуби во спортот. Поканете ваши пријатели и организирајте мали спортски натпревари. Така забавата ќе биде двојно поголема.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Гледајте заедно спортски натпревари или спортски филмови!</i></p>	<p>Децата лесно можат да се заљубат во одреден спорт преку филмови. Најчесто во филмовите главниот јунак постигнува успех со многу труд, па тоа испраќа позитивна порака до вашето дете. Следењето спортски натпревари исто така може да послужи како одлична мотивација.</p>

Слика 12: Илустрација на семејна спортска активност како дел од советите за мотивираност за физика активност

Ако е потребно да се изготви ранг-листа на влијанието кај младите за физичкото образование и спортот и поврзаноста со спортското воспитување гледано од аспект на стручниот кадар (спортски тренери, спортски судии, спортски фанови, наставниците по физичко воспитување, и др.), кои би можеле да имаат соодветно влијание врз квалитетот и успехот на младите луѓе, одговорено тврдам дека тоа би било семејството и начинот на кој тие ги воспитуваат сопствените децата. Од една страна, физичкото образование и спортот има извонреден потенцијал позитивно да влијае врз комплетниот физички, психолошки и социјален развој на вашето дете, додека од друга страна, постојат и негативности, како што се разни ексцеси и девијантно однесување, кои ги манифестираат родителите кон сопствените децата особено оние што се активни спортисти. За негативните влијанија малку се зборува, последиците од нестручното и непедогошко однесување на спортските тренерите, како и големиот притисок од преамбициозните родители, може да бидат многу сериозни и загрижувачки.

Еден од поважните делови во победничкиот тим, односно во спортскиот триаголник *спортски тренер - дете - родител*, е можноста да се одигра сопствената улога на најдобар начин, треба да ги научите вашите должности и одговорности, ставови, вредности и постапки, кои спортското искуството на вашето дете ќе го направат успешно и позитивно или, пак, непријатно, негативно и неуспешно.

Родителска должност е да се охрабрат сопствените деца да се занимаваат со спорт, да ги поддржуваат во изборот на спортска дисциплина, да им обезбедуваат

финансиска и емоционална поддршка, да бидат информирани за сите важни обврски во спортот, својот семеен живот да го организирате така што со тоа не би биле потиснати настрана ниту семејството ниту спортските активности на детето.

Со учеството во спортот, а особено во тимските спортови, младите луѓе учат за тимска работа, лидерство, самодисциплина, одговорност, за толеранција, ги развиваат вештините за совладување на проблемите, понатаму, спортот ги учи на истрајност, да почитуваат авторитет, да ги развиваат работните навики, спортот ги јакне карактерот, самопочитувањето и самодовербата.

а) Не само физичкото образование и спортот, туку и спортското воспитување

Во различни временски епохи, цивилизации, социјални средини, правно политички системи, различни идеолошки определувања, односно културните и обичајните матрици со кои е обвиен животот на човекот и неговите блиски, една иста активност се согледува и прифаќа, а во исто време и објаснува на разни начини и се проектира во различни оперативни модели. Не е помалку и кога се работи за „објаснувањето на стручната вистина“ на онаа човекова активност која ја нарекуваме физичко и спортско воспитување.

Генетскиот и историскиот метод во тоа настојување можат да бидат од корист, бидејќи историските ретроспективи, анализите помагаат да се почувствува правата природа на некоја современа активност или институција. Така, не би било погрешно ако во контекстот на стручното детерминирање на физичкото и спортско воспитување, како стручно подрачје, ги споменеме и таквите согледувања во развитокот на човекот и неговата цивилизација.

Кога луѓето го сфатиле значењето и можноста на учењето (Ilić, S. 1988:37), поточно сфатиле дека можат да научат најдобро и најефикасно да ракуваат со оружјето, напаѓачките и одбранбените движења од други луѓе и кога развојот на процесот на мислењето им овозможил да се воспостави врска помеѓу претходната подготовка (увежбување) и успехот во ловот, започнува постапно одвојување на

редица моторни активности од новите производни основи и преобразба на првобитното физичкото вежбање.⁷³

Прескокнувајќи милениуми во таа ретроспективна подлога за стручното битие на физичкото и спортско воспитување, неодминливо се наидува на историска *купола* која ја претставуваат Хеллада (стара Грција), на спартанското воспитување и на фасцинација на олимписките игри. Од таа цивилизациска ера, од таа култура, прва информација за поимот и суштината на физичкото и спортско воспитување како стручно подрачје доаѓа од сознанието, на пример, за Сократ и неговото учење, или за неговиот личен и социјален живот, како и за перипатетичарот Аристотел.

Воспитувањето на младите не е само желба и интерес на родителите, туку и должност, додека физичкото и спортско воспитување е начин на живот и насочување на сопствените деца. Физичкото образование и спортот имаат огромно влијание особено кај младите луѓе со насока истите да се трудат многу повеќе и во другите области, се разбира ако истите правилно се воспитуваат. Многу важна алатка кај физичкото и спортско воспитување е пофалбата, поттикот и одредувањето кратки цели. Добрите родители се обично добри ученици.

Улогата на родителите при воспитувањето е важна и во сегментот на физичкото и спортско воспитување. Ако во претшколската возраст многу се занимавате со децата на спортско поле, ако детето не го присилувате на спорт што не му одговара, ако секогаш го следите детето и му давате до знаење дека се труди, детето со задоволство ќе биде активно. Но, ако го однесете на спортски тренинг и потоа се вратите по него, не можете да забележете никаков напредок, таквото дете наскоро ќе престане да тренира и повеќе нема да биде заинтересирано.

Во случај детето да не покажува интерес за одреден спорт (колективен или индивидуален), има можност да најде интерес кај друг спорт (колективен или индивидуален). Одете со него на прошетка, на планина, можеби преку дружбата во природа ќе го поттикнете детето на планинарење. Со детето треба да разговарате за сè и со него да бидете активни.

⁷³ Ilić, S. (1988). Istorija fizičke kulture, Beograd: Partizan, str. 37.

Заклучни согледувања

Физичкото образование, спортот, како и физичкото и спортско воспитување, како дел од физичката култура, несомнено преставуваат битни и неопходни сегменти како во образовниот, така и во спортско-воспитниот сегмент. Врз база на пишаното погоре, би можел да заклучам дека поврзаноста на физичкото образование и спортот, како и семејството, со физичкото и спортско воспитување на младите, е голема и од непроценлива важност како за поединецот, така и заедницата во општеството. Со правилно спортско воспитување од страна на родителите несомнено се создаваат услови за кохезивни и хармонични односи во самото семејство. Од една страна се настојува да се одгледа и воспита здрав подмладок, додека од друга страна, од оние поамбициозните поединци да се изградат врвни спортисти во своите спортски области кои би биле пример за идните генерации.

Семејството е првата средина која има незаменлива улога во воспитувањето на младите генерации. Тоа особено се однесува на родителите, кои се први и најодговорни воспитувачи на своите деца. Воспитување на младите не е само желба и интерес на родителите, тоа претставува должност, додека физичкото и спортско воспитување е начин на живот и насочување на сопствените деца. За таа цел, Уставот на Република Македонија има пропишано обврска со која родителите имаат право и должност да се грижат за одгледувањето и воспитувањето на децата во духот на позитивни морални и општествени вредности.

Првиот контакт на детето со физичкото образование и спортот е мошне значаен бидејќи тој го дефинира идниот однос на детето со личната употреба на физичката активност, меѓутоа и покрај постоењето на спортскиот тренер како личност и одлични услови за спортување, сепак, најголемо влијание кај детето да артикулира позитивен став кон спортот на таа возраст имаат родителите. На крајот би сакал да напоменам дека најлошо е кога родителот е исфрустриран од своите спортски или работни неуспеси, и своите болни амбиции би сакал да ги остварува преку сопственото дете. Никогаш не би требало да го форсирате сопственото дете за спортски успех во рана фаза. Неговите спортски успеси и неговите спортски резултати треба да се негова цел, не ваша! Родителите претставуваат пример на сопственото дете! Доколку за секоја неправда и секој пораз родителите реагираат бурно, тогаш и сопственото дете стекнува

таква негативни навика и придобивки. Најважно е сопственото дете да се фокусира на тактиката и играта, а не на трофеите што следуваат. Сепак, трофеите ќе ги покрие грст прашина по две недели во витрина, а талентот е неспоредлив со материјалното.

6. Политиката и спорт

„Спортот⁷⁴ е единствен и незаменлив капацитет за обединување на луѓето, без оглед на етнички, религиозни, политички или социјални разлики“ (*HSH Prince Albert II of Monaco, 2010*).

Тезата дека политиката и спортот не се поврзани еден со друг е стара како и самиот спорт. Политичките и духовните водачи станале своевиден завет на принципите на кои почива западната демократија, која го разделува слободниот свет од комунистичкиот тоталитаризам, чии идеолози упорно повторувале настојувајќи да ги заштитат интересите на владејачкиот режим дека спортот има политичка природа.

Политиката⁷⁵ се дефинира како посебен начин на кој државите, институциите или одредени групи и поединци ја насочуваат својата активност што поуспешно да ги постигнат своите цели, притоа служејќи се со средствата на власта со кои располагаат (*Анастасовски А. и Анастасовски, И. 1995:70*).

Политика⁷⁶ било на држава, било на поодделни институции (тука се мисли и на спортски) групи и поединци, е посебен начин за постигање одредени цели со воспоставување на посебни односи, а тоа се политичките односи (види подолу, слика 13), (*Анастасовски, И. 2010:76*). Денешната целосна виталност на спортот во секое општество се гледа не само од аспект на спортското однесување, туку во: *форма на негова организација, здруженијата, нивните статuti и акти, националните сојузи и федерации, програмите за активност и социјабилност, едукација на спортските профили, профилите на професорите, дипломите и курсевите, материјалните и други норми, законите, зделките во индустријата и организациите на спектаклите и спонзорите.*

⁷⁴ HSH Prince Albert II of Monaco, (2010). Peace and sport, IX Sport Forum in Monaco from 25 to 27 November.

⁷⁵ Анастасовски, А. Анастасовски, И. (1995). Социологија на спорт, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, ФФК, Графопринт - Куманово, стр. 70.

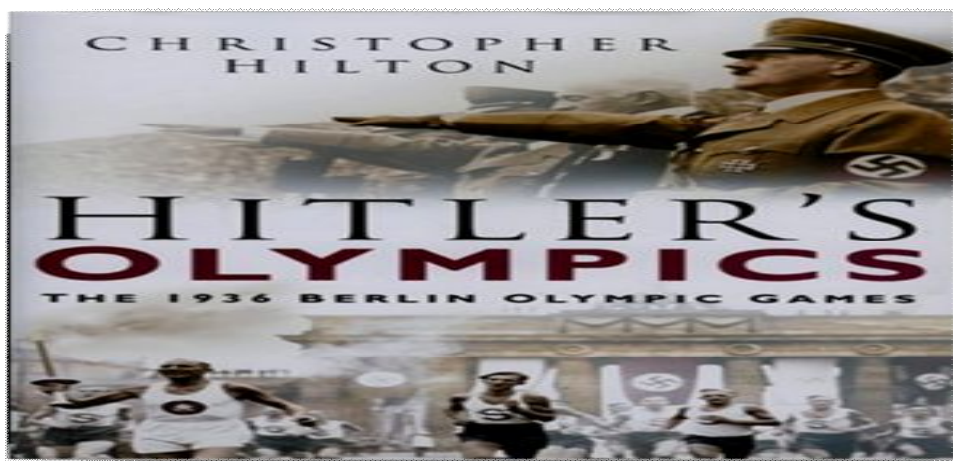
⁷⁶ Анастасовски, И. (2010). Социолошки аспекти на насилно и агресивно однесување на спортски манифестации во Република Македонија, Скопје: Докторски труд, Институт за социолошко-правно, политички истражувања, стр. 76.

Слика 13: Политичка порака на фудбалските навивачи на еден фудбалски натпревар во домашно првенство на Република Македонија

Активно се води дебата дека самиот систем спорт е стар колку и човековата цивилизација. Факт е дека спортот отсекогаш играл важна улога во општествениот живот на сите човекови заедници. Спортот преку различните медиуми, интернетот и социјалните мрежи, денес доживува огромна популарност насекаде низ светот. Бремето на таа популарност што ја носи спортот како таков, има свои позитивни, но и свои негативни страни. Во контекст на негативностите, важна улога играат политичките групи, политичките елити, политичките организации, како и финансиските моќни поединци или групи кои во голема мера ја користат популарноста на спортот за своите лични интереси да ги спротивстават многу често против интересот на народот.

Почетоците на политиката во спортот датираат од далечната 1936 година при организација на Олимпијадата во Берлин. Нацистите во овој спортски настан препознале начин како да ја промовираат својата нацистичка идеологијата (види подолу слика 14). Од една страна, во тој период неоспорен факт е дека биле изградени голем број спортски објекти за потребите на Олимписките игри, додека од друга страна во самото олимпиското село имало декорација и иконографија со огромен број нацистички знамиња како можност за промоција на таа нацистичка идеологија.

Слика 14: Новинарски напис за моќта на политиката во спортот на Олимписките игри во Берлин 1936 година

Историјата на 20 век, каде што доаѓа до целосен развој на спортот со сите негови сегменти на игра, дружење, социјализација и капитал, покажува дека самиот општествен сегмент спорт не е имун на политиката, и има политички карактер. Барон Пјер де Кубертен, наречен татко на модерните олимписки игри, во спортот видел средство со кое требало да обезбеди стабилен развој во капиталистичкиот систем. Тезата *„спортот нема ништо со политиката“* за него значела дека спортот не треба да биде извалкан од секојдневната политика за да би можел да ја зачува својата чистота како хумана област и да ги зачува интересите на владејачката класа (аристократија и буржоазија). Тоа е главната причина со која Кубертен настојувал да ја сочува независноста на Меѓународниот олимписки комитет. Олимпиското движење како најважна спортска институција и како институција на граѓанското општество не е одговорна за зачувувањето на основните односи и вредности на секое општество, а тоа значи да биде над секојдневните и природни конфликти помеѓу државата и нацијата.

Во исто време, додека спортот забрзано се развива и ги зајакнува сопствените позиции, притоа потпирајќи се на искуство како интелегентно и ефикасно средство и дискриминација на ниските класи, Кубертен пишува стихови за универзалните човечки карактери во спорт. Во својата *„Ода за спортот“*, Кубертен, кој е со пацифичко образование и идеи, има напишано *Спорт ти си Мирот!* Ти даваш среќа помеѓу луѓето, спојувајќи ги во длабоко почитување за контролирана, организирана и самодисциплинирана снага. Преку тебе се мисли на спортот, младите луѓе од целиот свет учат да се почитуваат едни со други, да разговараат едни со други, и така националните различности и меѓудржавните конфликти се намалуваат. После Првата

светска војна, во времето на разгорувањето на револуционерното работничко движење во Европа, Кубертен држи говор за тоа како Европа преку спортот да го намали работничкото незадоволство. Во еден свој говор, обраќајќи му се на белгискиот крал, Кубертен нагласува: *Доаѓаме до третиот фактор што ќе обезбеди стабилност на спортското царство, мислам на придобивање на оние маси до кои спортот како организиран систем преку својот постоечки начин никогаш досега не бил во ситуација да стигне до нив. Како тоа може да биде остварено? Зборувам за оние што себе ќе се наречат „Пролетаријат“. Часот за нивните освети дојде, и затоа мора да се сфати дека ништо во иднина не може да биде постигнато без него, спортот е масовен и ќе успее да ја надвладееат елитата која не била секогаш достојна за своите привилегии.*

Кубертен заклучува дека најбитно е да се отворат училишта за младите, училишта во кои ќе се учи дека успехот може да биде постигнат само со одлучност и стрпливост, чесност и лојалност. Спортот станува чисто политичко оружје на класите што владеат, за зачувување на власта над пролетаријатот и интеграцијата во капиталистичкото општество. Идејата околу тоа спортот да биде користен како средство за контрола на работниците во слободното време и намалување на нивното незадоволство, би значело дека тоа е идеја за спортот како средство за интеграција на работниците за капиталистичкиот поредок кој се јавува во втората половина на 19 век во Англија. Покрај големите борби, работничката класа успеала да се избори за пократко работно време.

Од една страна, додека на меѓународното ниво спортот може да биде сфатен како јакнење на имиџот или стратегија на една држава, од друга страна ваквото гледиште не смее да се дозволи да го засени исклучителниот спортски потенцијал за поттикнување развој на личноста и односите меѓу поединците во едно општество.

Поради тоа, постојат два начина за користење на спортот за политички цели, и тоа:

- ✓ *неговата експанзија за промовирање на идеологијата во служба на националните и економските амбиции, и*
- ✓ *подобрување на имиџот во рамки на меѓународната сцена, сценарио во кое спортот им служи на интересите на власта.*

Верзијата што кажува дека треба да има повеќе политичка употреба во општествена смисла со една граѓанска димензија преку која се има можност за

создавање врски и механизми за развој на социјалната кохезија и помирување, наведува на тоа дека фактички спортот е во служба на интересот на луѓето или општеството, а со тоа и во служба на секоја индивидуа.

Денеска и покрај локалната идиосинкретија, развојот и ширењето на спортот се универзални феномени, кои галопирајќи продираат низ сите земји во целиот свет. Денеска Олимпискиот комитет и некои други големи спортски федерации како што е ФИФА (Светската фудбалска куќа) имаат повеќе земји членки од што тоа го имаат Обединетите нации. Промената на менталитетот и односот кон спортот е забележителна веќе неколку години, затоа мислам дека е дојдено вистинското време за буђење на целиот спортски потенцијал и енергијата за развојот на спортот, а со тоа и развојот на спортските, културните и другите добра на секое модерно општество. Спортските движења, меѓународните спортски организации и граѓанското општество денес се сè повеќе во можност да влијаат и да можат да ја користат видливоста на спортот и неговата моќ за привлекување, за промовирање на помошта околу прашањата за развојот и борбата против конфликти.

Ваквата свет му дава огромна одговорност на спортот. Сите проекти што се спроведуваат во и околу спортот мора да ја почитуваат состојбата на неутралност и независност. За да бидат релевантни и ефикасни акциите што му се ставаат на спортот како општествен систем за напредување, како и барањата што се упатуваат од страна на спортските авторитети кон јавните органи, би требало да се усогласат со можните одговори од меѓународни спортски асоцијации и поединци со сета своја енергија и ресурси кои им се на располагање, со цел успешно да интервенираат во најранливите области, а тие области се:

- ✓ *области на конфликт;*
- ✓ *области на сиромаштија, и*
- ✓ *чувствителни области во урбаните зони каде што социјалните врски се во распаѓање.*

Постојат многу општествени зла во борбата против овие феномени, и тоа:

- ✓ *омраза помеѓу заедниците;*
- ✓ *продолжување на воениот конфликт;*
- ✓ *повторување или сепаративни мултиетнички несогласувања;*
- ✓ *зголемен национализам;*
- ✓ *ендемска сиромаштија;*

- ✓ *малолетничка деликвенција, страв од другите врз база на негово незнаење;*
- ✓ *тешкотии при реинтегрирање на оние социјални групи во заедницата кои се трауматизирани и одбиени од сите, и*
- ✓ *грижа за реинтегрирање на разните социјални групи... и така списокот се зголемува.*

Се поставува прашањето, дали преку спортот е возможно да се воспостават сет на правила на местата каде што тие не постојат и каде што навистина има потреба од нив. Тоа е прашање со кое се придобива заедницата да воспостави линк преку спортот, а клуч за таквата акција пред сè се младите луѓе.

Државните институции или групи своите цели ги постигнуваат преку воспоставување економски, културни или спортски односи, кои секако се класифицираат како политички односи. Консеквенциите на третирање на спортот како политички однос е фактот што во спортот со промена на одредени човечки способности и особини се постигнуваат целите на државата, институциите, или поединците и групи. Од целите на државата зависи и тоа на кои човечки димензии ќе се влијае, па тие човечки димензии преку активности предвидени во спортот да се менуваат. Без сомнение, денес спортот е средство на политиката, било тоа да е политиката на сила, студена војна или политиката на мирот или пријателството меѓу народите. Во спортот се вткаени нерешените конфликти помеѓу народите, државите и нациите заедно со нивните идеи. А тоа колку спортот може да влијае позитивно или негативно на одредени политички конфликти, не зависи само од него самиот, бидејќи спортот сам по себе не е ниту лош ниту добар, тој во зависност од луѓето што се занимаваат со него, го употребуваат, односно злоупотребуваат. Спортот е одраз на времето и општествените односи, а во исто време и отпор против тие односи и тоа време.

Карл фон Клаузевиц⁷⁷ (*Carl Philipp Gottfried (or Gottlieb) von Clausewitz; 1 June 1780 – 16 November 1831*), кој бил руски генерал и воен теоретичар, уверувал дека војната е продолжеток на политиката со други средства, а тоа е спортот. Па така, спортот претставува политичко орудие со кое се остваруваат одредени цели на политиката. Спортот се користи за мобилизирање на народните маси за различни цели, како победи на избори, референдуми, за промовирање на сепаратизмот, за воени

⁷⁷ Прочитано на интернет-страница на ден 20.3.2017: https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_von_Clausewitz

пропаганди во екстремни пригоди. Па, на кој начин овие методи и средства се применувале во реалната политичка пракса?

Директната врска на остварување на политичките цели преку спортот се прикажуваат на разните спортски настани и манифестации што се одржуваат, пред сè тука мислам на спортските (фудбалски) стадиони, арени и борилишта, кои се реализираат преку феноменот наречен спортска публика. Па така, спортските стадиони со своите специфични амбиенти и атмосфера претставуваат проекција на манифестирање на општествените конфликти со различни белези и разни блоковски национални, локални, идеолошки или расистички односи. Сите тие ја одразуваат природата на современиот спорт кој е збир на социјални и морални норми. Овие исти екцеси и конфликти се манифестирани на спортските настани, а воедно би биле осудувани како морално, така и правно. Што значи, сите политички конфликти помеѓу државите, народите, расите, идеологиите и други разни политички конфликти, пропаганди, одмерување на силите за докажување повисоки вредности се манифестираат и не се во состојба да го избегнат општествениот систем спортот, дури и сите тие активности понекогаш се прекршуваат преку спортот.

Спортските натпревари денес се со многу мала симулација на борба. Меѓународните спортски натпревари кај луѓето предизвикуваат борбен инстинкт и се ритуален конфликт на една национална заедница со друга. Како пример ќе го наведат неодамнешниот спортски (фудбалски) натпревар помеѓу фудбалските селекции на Република Србија и Република Албанија, каде што на теренот се појави летало (дрон) на кое беше закачено знаме со карта на голема Албанија, која предизвика поединечни конфликти како на теренот, така и надвор од него, без разлика на резултатот како примарна активност и фер плејот во спортот и спортското натпреварување, се наметнуваат различни политички влијанија, кои настојуваат своите политички и националистички пароли и идеологија да ја испратат до неистомислениците преку јавен спортски настан.

Низ историјата постојат различни примери за политичките случувања во спортот кои и ден-денес се актуелни од аспект на теоретски толкувања. На пример, во античките времиња, во Хелада, за време на античките олимписки игри биле склучувани т.н. олимписки примирја, односно мир помеѓу државите за време на

игрите. Додека на Олимписките игри во Пекинг, едни од најгламурозните во својата историјата, Грузија ја нападнала Јужна Осетија за време на игрите со цел да се изврши идеолошки притисок врз Кина и Русија, со што е потврдена тезата дека масовната експонираност на спортот може да послужи како политички капитал кој се користи за давање помалку или повеќе силни дипломатски пораки.

7. Улогата на спортот во превенција на малолетничка деликвенција и криминалитет

Клучното прашање на оваа тема е Може ли спортот како општествено добро да се користи како стратегија за превенција на криминалот и малолетничката деликвенција?

Доказите до кои може да се дојде и да се консултираат се охрабрувачки, истите укажуваат на тоа дека со внимателно и прецизно планирање, физичкото образование и спортот имаат голем потенцијал за превенција на криминалот, особено кај малолетничката деликвенција. Младите луѓе лично може да имаат корист од програми што би се изготвувале како превентивна мерка кај малолетничката деликвенција. Од тие причини, во овој учебник се опишуваат одредени процеси што укажуваат на тоа дека има можност за такво нешто и притоа се даваат одредени заклучоци.

Спортските практики со социјални цели, како што се јавното здравство, социјална и економска обнова, активно граѓанство, превенција на злоупотреба на дрога и криминална превенција, се појавуваат во последните неколку децении, како сè повеќе важен елемент во спортот и општеството. Практиките со ваквите и слични цели треба да бидат опкружени со заедничка свест, како и заеднички претпоставки дека спортот може да придонесе во различни начини за позитивен социјален развој. Спортот како средство за постигнување на социјалните цели првенствено е позитивен феномен кој сè повеќе се наметнува како превентивен фактор од криминалните активности особено кај младата популација. Целите на меѓународните спортски програми за развој се широко насочени кон мирот, човековите права и борбата против ХИВ/СИДА. Таквите програми се вршат од страна на западните организации, а се насочени кон земјите од *третиот свет*.

Време е за потсетување на филмот „Бегство во победа“ од 1981 година, кој претставува еклатантен пример на американски филм во режија на Џон Хјустон, кој укажува на спортска активност во еден логор во нацистичка Германија, во кој најмногубројни се британските офицери и војници. Заробениците прават спортски тим кој игра фудбал со германските војници. Исто атака, во Соединетите Американски Држави во осумдесеттите и деведесеттите години новите ефективни начини беа признати како таргетирање на урбаните социјални проблеми во пресрет на намалување

на јавните трошоци вклучувајќи ги и „Полноќни кошаркарски програми“.⁷⁸ Во Велика Британија спортот како превенција од криминал привлече големо внимание како дел од новата реформаторската политика на лабуристите во деведесеттите години. Нови идеи во јавната администрација и поголем акцент на социјалната политика на граѓанското општество и волонтерскиот сектор (а не социјалната држава) за решавање на социјалните проблеми, каде што спортот се смета за соодветно средства за социјално вклучување во локалната заедница и за активно граѓанско општество. Овие тенденции се проследени понатаму за разгледување и нивно усовршување и во останатите континенти и држави, како на пример Австралија и нејзината социјална политика, понатаму Канада и државите од скандинавскиот регион и нивната социјална политика. Поддржувачите на овие идеи и политики за спортот како средство за превенција на криминалот и малолетничката деликвенција, како и креатори на политики и други видни групи и членови од општеството го промовираа спортот како средство што може да се справи, па дури и да реши различни социјални проблеми што резултира со појавата на програми и практики користејќи го спортот против криминалот.

Литературата која е поврзана со вакви и слични истражување опфаќа различни области од спортските практики, кои се разликуваат од аспект на рехабилитационски програми до волонтерски организациски практики. Накратко, би можел да резимирам дека спортот всушност се однесува на практиката за физичка активност, насочена кон децата и младите, организирани во амбиент на спортска активност преку присуство на ментор обучен за таа намена. Истражувањата, исто така, покажале дека промената на социјалниот режим доминира во спортот и станува соодветно значајна преку дискурси на индивидуалност и преносливост.

Спортот може да се комбинира со други интервенции за намалување на криминалот во одредени групи и заедници. На мислење сум дека спортот може да го намали или во најмала рака да го превенира криминалот со обезбедување достапни и соодветни спортски активности во поддршка на социјалниот контекст. Со други зборови, спорт мора да влијае позитивно во рамките на социјалните структурни групи

⁷⁸ Полноќна кошарка е иницијатива од далечните 1990-тите за спречување на градскиот криминал во САД, да се држи по страна урбаната младина од улиците и криминалот, и да ја вклучат со алтернативи програми за дрога и криминал. Првобитно таа беше основана од страна на G. Van Standifer во доцните 1980-ти во САД.

и во самата општествена заедница. Спортот како таков мора да се реализира во соработка со голем број други стратегии и сектори, како на пример образованието, културата итн. Исто така, спортските организации и спортските клубови би можеле да бидат вклучени во програмата за превенција на малолетничка деликвенција, а малолетниците би биле насочени кон ресоцијализација во самото општество. Од суштинско значење е да се разгледа начинот на проектирање на програмите за спорт и спортска активност, како и локацијата за самите активности, во крајна линија и финансирање на спортска и рекреативна инфраструктура која би придонесувала за социјална кохезија и инклузија преку употребата на спортот како игра во својот општествен контекст.

Искуствата за влијанието на физичкото образование и спортот при намалување на малолетничката деликвенција се многу скромни и оскудни. На оваа тема особен осврт дал авторот Мраковиќ (*Mraković, M. 1971:109*).⁷⁹

Со направената анкета на фудбалерите од сите спортски тимови од националната лига дошол до драгоцени сознанија кои укажуваат на потеклото на фудбалерите, нивната семејна структура, степенот и нивното воспитување и образование, нивните личности на неделиквентно и деликвентно однесување.

Опити сознанија се :

- 1) Поголем дел од фудбалерите се од семејства со тешкотии од материјална, станбена и културна природа;
- 2) Поголем дел од фудбалерите го напуштиле редовното школување и се дошколувале со значително побавно темпо;
- 3) Семејствата на фудбалерите се многудетни семејства, и
- 4) Кај одреден број фудбалери евидентно е асоцијалното однесување.

Заклучоците на авторот биле дека фудбалерите што покажуваат знаци на деликвенција потекнуваат од деструктивни семејства, некои без еден родител, а некои без двата, некои со многу деца и значително многу тешки услови за живот. Кај нив биле истакнати знаци на агресија, незадоволство кон општеството и непочитување на авторитетите. Но се покажало дека фудбалот како спортска игра и спортскиот клуб е единствена средина во која можат да се ресоцијализираат и да станат подобри

⁷⁹ Marković, M. (1971). Tjelesno vežbanje i delikvencija maloletnika, Zagreb: Sportska štampa. str. 109.

личности. Во својата документација авторот има преку педесет случаи на фудбалери кои покажувале знаци на деликвентно однесување, а кои подоцна во фудбалот и преку педагошка работа во спортска атмосфера (спортски тренинзи, спортски натпревари, спортска публика, масовни медиуми) постигнуваат ниво на врвни спортисти, државни репрезентативци и примерни родители, спортски тренери и граѓани.

Како за крај на оваа проблематика, ќе изнесам два историски примери за фудбалери што покажувале знаци на деликвентно однесување пред доаѓањето во фудбалски клуб, а кои после неколку години постанале врвни фудбалери:

Пример 1.

Играч од семејство со седум деца. Таткото работник со мала плата. Стан многу скромн. Мајка невработена и болна. Детството изминато во борба за опстанок, во борба за секое парче леб. Додека најстарото дете било во град со единствените чевли што ги имале, останатите чекале дома. Школото еден по еден сите го напуштиле и сè повеќе се ориентирале на работа и помагање на нивниот татко во секаков тип работа со цел да опстанат. Фудбалерот бил шесто дете кое многу рано го напуштило школото, почнал да пуши и многу време минувал на улица. Многу лажел и се занимавал со ситно крадење. Често доаѓал во конфликт со соседите кон кои чувствувал и омраза. Неколку пати бил кај судија поради прекршок. Двапати приведен поради мали кражби.

Со доаѓањето во спортскиот клуб многу брзо е оценет од тренерот како момче со деликвентни црти, ама исто така и со посебни способности за фудбал. Бил јак, агресивен, брз и со извонредни сензорни способности. Спортскиот тренер го засакал како син. Со многу разбирање и љубов и покрај грешките што ги правел, спортскиот тренер и околината успеале да го превоспитаат и тој постанал пример за одличен играч и млад човек. Се оженил, добил син и постанал миленик на публиката и спортистите.

Пример 2.

Фудбалерот е од семејство на разведени родители. Живее со болна мајка, брат и сестра. Долго примале социјална помош. Бил слаб ученик со многу изостаноци веќе во основното школо, како и многу расправи и недоразбирања со наставниците. Голем силеција и бестрашен мал крадец, природно силен и одлично развиен. Не почитувал авторитети и со омаловажување ја проследувал секоја акција на спортскиот тренер и на другите личности кои му пренесувале воспитни пораки. Живеел во свој свет и се

однесувал по сопствени норми и правила. Често доаѓа во судир со чуварите на јавниот ред и мир.

Во клубот покажува ациклично однесување. Одвреме-навреме се смирува, почитува ред и задачи за работа, а потоа дивеел на секој можен начин. Во друштво постојано чувствувал напнатост и спремност за агресија. Спортскиот тренер, инаку голем стручњак и педагог, му поклонил големо внимание, со тек на време му дава и капитенска лента, и постепено направил одличен, одговорен фудбалер и човек. Фудбалерот постанал одличен играч и исклучително добар деловен човек.

Од сè изнесено може да се види дека спортот има значајна улога во воспитување и превоспитување на личноста. Покрај другото, спортот може да биде значајна мерка во превенција на малолетничката деликвенција. Но за резултат во овој сегмент потребни се исклучително добри спортски тренери со оптимални педагошки и психолошки предзнаења. Во процесот на спортскиот тренинг на еден ваков вид воспитување потребен е посебен третман, покрај општата и заедничката работа. Во посебен третман треба да се даваат вежби кои максимално влијаат на намалување на анксиозноста и агресивноста и зголемување на позитивната самодоминација, а тие вежби да бидат истовремено атрактивни и фасцинантни. Може да се користат и боречки вештини бидејќи тие оптимално ја намалуваат анксиозноста и агресивноста, а ја зголемуваат самовербата и чувството на безбедност. Сепак, спортските тренинзи се препорачува да бидат со голем интензитет со големо интелектуално, физиолошко и емоционално оптоварување.

Процесот на превоспитување е многу сложен и деликатен. Па затоа секој спортски тренер и педагог мора посебно да се образоваат и усовршуваат за оваа мисија. Од голема важност и денес може да бидат делата на прочуениот руски педагог Макаренко во кои на брилијантен начин се прикажани случаи на решавање на некои проблеми во превоспитување на деликвентите. Конечно, спортскиот тренер е должен како помош да повика и специјални педагози како соработници, психолози и социјални работници, за да ја подигнат својата работа на повисоко ниво и за да постигнат поголеми и поуспешни резултати.

а) Дизајнирањето на спортот како превентивен фактор за спречување малолетничка деликвенција и криминалот

Спортот и спортските практики, може да се организираат на различни начини со цел да се промовира позитивен развој во однос на спречување на криминалот и малолетничката деликвенција. Првин, мора да се признае вредноста на неспортските компоненти, кои се индиректно инволвирани во системот спорт и истите немаат вродено или суштинска вредност во однос на спречувањето на криминалот. На пример, тоа може да биде образованието за ненасилство, важноста на добро здравје и самоконтрола и чувство на одговорност за себе и за другите. Второ, спортските практики треба да ги нагласат конкурентните елементи и со тоа да се истакнат и неконкурентни компоненти. Во спортските практики треба да се истакнат личните и социјалните односи со други млади и возрасни групи. Тие треба да се состојат од неколку формални правила и дозволи, да се врши поединечно или во помали групи каде што учесниците ќе почувствуваат независност и сите ќе земат учество; и да се нагласи внатрешната мотивација и индивидуализирани стандарди за успех. Трето, спортските практики треба да имаат рационален и експлицитен план за развој и понуда на аранжмани во која учесниците можат да размислуваат и да го разберат криминалното однесување. Во овој поглед, за спортските практики исто така треба да се признае важноста на креаторите на политиките, како и спортските организации.

Секогаш кога говорите дека спортот може да биде еквивалент или одговор за лошите поведенија на малолетниците, се наидува на поделени мислења и реакции кај авторите, од тие причини голем е бројот на истражувања кои артикулираат повеќе критичка перспектива, истакнувајќи каков треба да биде спортот и каде да биде ставен фокусот на неговото активирање како општествено добро од аспект на неговиот негативен и позитивен потенцијал во превенирање на криминалот и малолетничката деликвенција.

Неколку примери за употребата на спортот и неговото дизајнирање како фактор за превентивна активност за криминалот и малолетничката деликвенција:

- 1) Општествената литература секогаш сугерира дека спортот како таков не ги намалува сиромаштијата, невработеноста и социјалната помош, кои се сметаат за основи на криминалното и деликвентното однесување на младите,

верувањето во спортот го заматува структурното објаснување на социјалните проблеми и понатаму да ги легитимира структурите во општеството кои се репродуцираат на темелите на криминалот. Во таа насока, самиот спорт смета дека е премногу едноставно решение и исто така придонесува за идеите на индивидуалните одговорности.

- 2) Сугестијата е дека спортските организации претежно се сконцентрирани и заинтересирани за дејноста спорт од аспект на игра, тренирање, резултат и бизнис, а не како социјална работа, со што и самиот спортот покажува дека не е социјална служба. Постои претерана верба во интересот и можностите за спортски организации во привлекување и грижата за социјално исклучени лица или за девијантната младина.
- 3) Аспекти на селекција и стратификација се појавуваат во литературата која се обработува. Спортските практики имаат за цел да ги привлечат младите од економски и социјално привилегираните околии. Со самото тоа се поставува прашање кои групи социјално ранливите млади ќе можат да допрат до спортот и да имаат привилегии да бидат дел од спортот. Исто така, постои функција за стратификација во разни спортски практики, како што се расна, половна, етничка верска, возрасна дискриминација кои потенцираат дека контролата и дисциплината во текот на спортските активности се насочени кон привилегираните, одбраните и побогатите слоеви за просперитет и социјална мобилност. Понатаму, спортските практики се со поголема веројатност да доведат до ексклузивно сврзување отколку со инклузивното премостување, зајакнување без надминување на општествените граници. Оваа функција на спортот, сепак, е замислена како ефектуирање на социјалната контрола, нормализацијата и ресоцијализацијата во едно општество кое се карактеризира со цврсти хиерархиски односи.
- 4) Конкуренцијата и подреденоста во спортот, како проблематични активности, наведуваат на тоа дека логиката и вредностите на конкуренцијата по сè изгледа доминираат и ги исклучуваат другите можни идеали. Конвенционалните спортови на многу начини го изразуваат социјалното опкружување во кое категоријата ранливи млади луѓе веќе искусила пораз. Во овој поглед, спортот може да има негативен ефект. Логиката на конкуренција, исто така, може да

резултира со допинг, употребата на нелегални средства за мамење и лично профитирање.

- 5) Претпоставката е таа дека спортот има аспекти на ритуали кои се насилни и со самото тоа легитимираат насилство и конфронтација во врска со идеалите на мажественост (полова нееднаквост). Затоа се поставува прашањето дали спортот е погодно средство за одговор на проблемите кои ги продуцира тното однесување кое прераснува во сторено кривично дело, и воедно реплицира и легитимира искуства на кои произведуваат возбуда кај поединецот и групата, а тоа најмногу се рефлектира при употребата на недозвоените наркотични средства и алкохолните пијалоци кај младите лица. Покрај тоа, акцентот на насилството во спортот се нагласува и со сексуалното насилство меѓу спортисти.
- 6) Верувањето во социјалното згрижување преку спортот честопати е претерано и предозирано, како и усвоените вредности и вештини стекнати во спортот кои автоматски не се рефлектираат на општеството како целина, и како тие не се нужно потребни во општеството.

Заклучни согледувања

Превенцијата на криминалитетот и малолетничката деликвенција треба да биде воспоставена на повеќе нивоа. Превенцијата на насилство на индивидуално ниво има две цели: да се поттикнат размислувањата и однесувањата поврзани со здравствената состојба кај децата и младите луѓе за да се заштити нивниот развој и да се променат оние размислувања и однесувања кај поединци што веќе станале насилни или, пак, на кои им се заканува опасност да се повредат. Ваквата превенција е особено насочена кон поттикнување на луѓето да ги решаваат проблемите и судирите без употреба на насилство. Ова ниво ги опфаќа следните активности: интервенции за третман и рехабилитација на адолесценти со нарушување во однесувањето, жртви на насилство, терапевтски програми со соодветни услуги за жртвите на насилство, поддршка за групи и терапии за однесување при депресији, програми за лекување, програми за извршители на сексуалното насилство, програми за социјален развој со цел да го подобрат успехот во училиштата, едукативни интервенции за децата и младите, други интервенции на индивидуално ниво (отворени линии), интервенции преку спортскиот тренинг, решавање конфликт и справување со лутина.

Од сето напишано погоре може да ги извлечам следните заклучоци:

- 1) Спортот и физичкото образование се ефикасно средство за редукција на малолетничката деликвенција кај луѓето чија структура на личност содржи црта на агресивност и анксиозност, поради позитивната корелација на овие димензии со ангажирањето во спортот и физичката активност;
- 2) Користењето на спортот е оправдано во превентивни мерки и во цел за ресоцијализација што бара потреба за реорганизација за постојниот систем при воспитување и ревоспитување, како и
- 3) Потребата од понатамошни истражувања со цел да се утврди ефикасноста на различните облици на телесна активност, и со цел за превенција и ресоцијализација на личностите со посебна структура на личноста.

8. Улогата на волонтеризмот во физичкото образование и спортот

Волонтерството е еден од темелите на граѓанското општество потврдувајќи го најблагородното во човекот, а тоа е: мир, слобода, еднакви можности, безбедност, правда за сите луѓе. Во ерата на глобализација и на постојаните промени, светот станува сè повеќе и повеќе зависен од потребата за цивилно граѓанско општество.

Волонтерството без оглед дали е групно или индивидуално, истото е начин за зајакнување на човечките вредности.

А тие вредности (види подолу, слика 15) се:

- 1) *Д*ружење,
- 2) *Г*рижа за другите,
- 3) Обезбедување *М*ожност секој поединец да биде одговорен во општеството, и
- 4) *П*омагање на другите да научат и да се здобијат со практично искуство.

Слика 15: Сlikовит приказ на вредности кои го дефинираат волонтеризмот во физичко образование и спорт

Според универзална декларација за волонтерство, волонтерската работа или волонтерството е начин да се воспостават врски со кои ќе се намалуваат разликите помеѓу луѓето и преку заедничка работа ќе се создадат услови за соживот.

Како и во секој друг сегмент на општеството, така и во спортот неопходна е потребата од воведување на волонтерството или активизам на младите луѓе. Волонтеризмот во спортот претставува почеток на системски пристап кон прашањето на волонтерство во спортот. Тоа е новина на која треба сериозно да се поработи, да ѝ се посвети поголемо внимание како од страна на академската заедница, така и од страна на техничко-административните фактори во спортот. Неопходно е да се констатира дека навистина малку или воопшто и да не е пишувано, анализирано и придонесувано за афирмирање на оваа тема во нашево општество, но и во регионот. Теоретски гледано, кои се можните групи и поединци што би се вклучиле во волонтерска активност, а воедно која би била нивната улога и нивната активност во делот на волонтерството во спортот. Според некои мои истражувања (*Анастасовски, И. и сор. 2014:64*),⁸⁰ во кои со група автори дојдовме до одредени сознанија се покажа дека лицата што би можеле да извршуваат волонтерска активност во спортот се:

- ✓ избрани студенти од различни факултети (не само технички),
- ✓ активисти од средните училишта,
- ✓ општински спортски здруженија,
- ✓ државни спортски федерации,
- ✓ стручни спортски школи,
- ✓ спортски клубови и
- ✓ навивачките групи.

Волонтерите претставуваат едни од најпотребните надворешни фактори на секоја спортска институција, како и на разни организирани спортски манифестации. Волонтерите и волонтерството придонесуваат за градење социјални односи, како и човечки капитал. Волонтерството придонесува за зголемено учеството на граѓаните во општествениот развој и за успешна имплементација на сите активности во кои истите се вклучени.

Повеќето од спортските организации кај нас од разни лукративни причини не го признаваат волонтерството како стратегиски ресурс кој може да има позитивно влијание преку спроведување на своите сопствени политики. Од една страна, една од главните причини за лошиот пристап на спортските институции е немање јасна слика за тоа што всушност претставува волонтерството и какви видови волонтерска работа

⁸⁰ Анастасовски, И., Алексовска, В.Л., Стојаноска, И.Т., Нанев, Ј. (2014). Спортот во општество (Ставови и Предлози), Скопје: ГИ ГЛОБАЛ, стр. 64.

постојат. Воедно, спортските институции се соочуваат со недостаток на професионален персонал, особено кога станува збор за организирање на некој спортски настан, манифестација или натпревар. Од друга страна, пак, младите луѓе не соодветно го користат своето слободно време, затоа им се потребни можностите за вклучување во спортските организации, токму преку волонтерската работа.

Претпоставки се дека со зголемување на улогата на волонтерството во спортот ќе се овозможи детален увид во односот помеѓу спортските организации и потенцијалните волонтери. Со што се создава основа за понатамошна работа во правец на воспоставување механизми за поттикнување, организирање и оценување на волонтерската работа во спортот. Исто така, волонтерство во спортот има за цел да ги охрабри младите луѓе кон волонтерската активност како на локално, така и на регионално и државно ниво. Важноста на волонтерството во спортот се одразува во креирањето врски меѓу спортските организации и волонтери, како и зголемување на бројот на младите луѓе што се вклучуваат во спортските активности.

Во поново време, кое претставува предизвик за сите што даваме придонес во спортот, волонтирањето како форма има големо значење за понатамошниот развој на нашиот општествениот систем, особено кога се говори за спортот. Волонтерската активност на младите луѓе им дава можност за нивен личен развој и напредок, особено на стручен план. Мора да се признае дека терминот волонтерство претставува особина во областа на спортот, но тоа значи и голем предизвик за натамошно унапредување на спортот како во неговиот стручен дел, така и во нормативниот дел.

9. Вредностите и границите на спортот базирани на социјални интервенции во постконфликтни општества

За некои општества карактеристично е прекумерното верување во спортот и неговата општествена функција, додека за општествата како што е нашево, *општество во транзиција*, на спортот се гледа како на нешто секундарно и маргинализирано.

Прекумерното верување во спортот, преку негова митологизација, на него се гледа како на некој вид религија која треба да овозможи реализација на водечките идеали. Од една страна што повеќе практикување на спортот денес, во овие кризни времиња, ќе значи дека на спортот почнува да се гледа како на способна формула за општествената мобилност (подвижност).

Се мисли дека може да се направи споредба помеѓу магија, како верба на човекот во сопствената моќ, и спортот за кој се мисли дека може да биде во функција првин на индивидуалната, а потоа и општествената трансформација. Всушност, спортот е само слика и одраз на одредено општество и има улога за обновување на општеството. Спортот е здрав кога општеството е стабилно, во спротивно се јавува криза со самото кризирање на општеството. Ако општеството е склоно кон криминал и пороци, тие лесно ќе го најдат патот до спортот, кој во таков случај не може да биде имун на тие пороци. Затоа секоја реформа на спортот бара и претходна реформа на самото општество.

За да се постигне тоа, мораат да бидат откриени и предизвикувачите на тие болести од кои страда и самото општеството. Значајноста за истражувањата поврзани со спортот се евидентни бидејќи тие им припаѓаат на нашата цивилизација и се составен дел на цивилизациските и културните текови. По курсот и развојот на спортот во различни општества, може да се констатира следново: „Спорт не е под стакло своно, и всушност ја дели истата судбина со самото општество на кое му припаѓа и каде што се манифестира секојдневно“ (Анастасовски, И., Стојаноска Т. 2010:151-160).⁸¹ Поточно кажано, спортот е одраз на едно општество, со сите негови форми и сите негови противречности што ги носи. Спортот е потсистем, посебна област, сегмент во

⁸¹ Анастасовски, И., Стојаноска Т. (2010). Насилство, агресија и спорт, Скопје: ФФК, Флексограф, стр. 151-160.

секое општество, што значи дека му припаѓа на глобалниот поредок и на пошироката општествена целина.

Прашањата на културниот конфликт и меѓуетничка толеранција полека но сигурно се преселија во центарот на политичката и јавната дебата во мултиетничките европски земји. Оваа посебно е пример за поодделни постконфликтни општества кои до неодамна страдаа од граѓанска војна или од вооружен конфликт.

Една од културните практики која најмногу ветува надеж и дава сигурност за подобрување на меѓуетничките контакти и социјалната кохезија во едно општество како алатка за мир и иницијатива за помирување на сите нивоа (етнички, социјално, политички, верски итн.), секако дека е спортот. Спортот честопати силно е идентификуван од страна на европските и националните политички лидерства или креатори на политики како поле за акција со кое се подобрува духот на заедништвото и се промовира меѓукултурното разбирање и меѓусебното почитување во рамките на една заедница, но и помеѓу заедниците во едно општество. Евидентната општествена моќ на спортот се гледа во фактот што истиот денес е мошне важен фактор за интеркултурните релации и социјалната стабилност во рамките на европската спортска политика.

а) Социјалната кохезија, социјалната интеграција и социјалната инклузија и спортот

Концептите на социјалната кохезија, социјалната интеграција и социјалната инклузија се поврзани една со друга. Како што ќе речат Фон Ботенбург и Фон Стеркенберг (*Van Bottenburg & Van Sterkenburg 2005*),⁸² овие концепти се преклопуваат и се однесуваат на изреката „се чувствуваме добро“ како процеси на државите кои се некој вид форма на спротивставување на „темната страна“ на сегрегацијата, изолацијата и фрагментацијата. Условите ја одразуваат моќта на социјалната интеракција и тоа како резултат на индивидуалниот и заемниот бенефит од тоа. Тие услови се однесуваат на друг свет, на поединечните и општествените предности стекнати преку социјалната конекција. Поединечните или општествените предности што се стекнати преку социјалното поврзување во и преку спортот содржат,

⁸² Van Bottenburg & Van Sterkenburg (2005). *Sociology of Sport, Sports Participation*, Utrecht: ARKO Sports Media (Nieuwegein).

меѓу другото, реципрочитетен развој, градење релации и пријателства, градење заемна доверба и развој на персонални и социјални вештини. На практичен начин, користењето на социјалните врски стекнати преку спортот можат да резултираат со различни позитивни дејствија во секое општество, подобрување на нивото и квалитетот на живеење итн. Неспорно е дека спортот може да придонесе за социјализација и за зголемена самодоверба кај поединецот, како и за социјална еманципација на разни социјални групи во општеството.

Во социолошко-спортската литература користењето на терминот општествено поврзување стекнато преку спортот, често пати се опишува со концептот на општествениот капитал. Кога се дебатира за општествениот капитал, разни експерти, научници, социолози, психолози, спортски менаџери итн. прават евидентна разлика помеѓу сврзување на општествениот капитал и премостување на општествениот капитал. Под поимот сврзување на општествениот капитал се подразбира сврзување на врските меѓу истомисленици или зајакнување на хомогеноста. Се градат силни врски, но исто така може да резултира и со повисоки стандарди со исклучок на оние што не ги исполнуваат условите (*Schuller, T., Baron, S. & Field, J. 2000*), додека под поимот *премостување на општествениот капитал*⁸³ се подразбира изградба на врски помеѓу хетерогени групи под веројатноста дека ќе бидат повеќе крепки, но исто така ќе ја поттикнат социјалната инклузија (*Schuller, T., Baron, S. & Field, J. 2000*).

Во спортските кругови владее големо убедување дека самиот општествен сегмент спорт претставува важен инструмент за стимулирање на овие меѓусебни врски, т.е. на процесите поврзани со социјалната интервенција, социјалната кохезија и градење општествен капитал. Регуларната интеракција лице в лице кај поединците од различно општествено ниво, што е карактеристично само за спортот како општествен сегмент, посебно во колективните (тимски) спортови, е под претпоставка за зголемување на социјалната кохезија и општествениот капитал како на локално, така и на национално ниво. Со својата улога спортот како алатка за инклузивни социјални промени е поле каде што владите генерално сакаат да стимулираат премостување на општествениот капитал наместо на сврзување на општествениот капитал.

⁸³ Schuller, T., Baron, S. & Field, J. (2000). Social capital: A review and critic. In S. Baron, J. Field, & T. Schuller (Eds.). *Social Capital*. Oxford: Oxford University Press.

б) Општествена вредност на спортот во постконфликтните општества

Спортот не може да се гледа изолирано од општествената ситуација и општествениот контекст. Секое општество е составено од многу групи и класи, социјалната поделба на трудот создава услови кои се наметнати од страна на индивидуални групи, кои се вклучени во специјализирани активности (економски и некономски), и со тоа се упатуваат едни на други. Врската помеѓу општеството и спортот се состои во:

- ✓ *Општествените групи, секогаш се јавуваат поради одредени активности и за задоволување одредени потреби. Тие во најголем случај се поделени по функциите што ги извршуваат луѓето колективно, и тоа економски, семејни, образовни, културни, верски, политички, рекреативни, спортски и така натаму.*
- ✓ *Општеството е тесно поврзано со сите манифестивни форми на спортот, само се поставува прашањето за функционирањето на неговите институционални форми;*
- ✓ *Општеството обезбедува соодветна поделба на улогите, вклучувајќи го и спортот, и ги наведува (подготвува) младите луѓе да преземат некои од постојните улоги;*
- ✓ *Општеството преку спортот им дава на своите членки можност на интеракција и одредени видови комуникација;*
- ✓ *Општеството на своите членки им нуди одредено искуство, знаење и вредносни ориентации во областа на спортот;*
- ✓ *Со самото тоа општеството презема одредени нормативни правила, вклучувајќи ги и оние во спортот. Со самиот податок дека правилата во спортот се типични, тоа може да биде уникатна форма на признавање на општествените правила, и*
- ✓ *Општеството обезбедува социјализација на своите членови, а спортот е значаен агенс при таа социјализација.*

Општествената функција на спортот е документирана не само по однос на поттикнување на меѓуетничка толеранција, туку и по однос на мир и иницијативи за помирување во поодделни постконфликтни општества. Со отворена сигурност констатирам дека нетолеранцијата која продуцира конфликти во поранешните држави од Југославија доаѓа токму од верската нетрпеливост помеѓу заедниците. Почнувајќи од 1991 година, па сè до денес државите кои се дел од еден поранешен општествен систем сè уште се потенцијални верски жаришта. Затоа разни спортски асоцијации и граѓански движења во последните неколку години организираа конференции кои беа насочени токму против национализмот во спортот на овие простори.

Заклучни согледувања

Онаа што е од круцијално значење е тоа дека државите во балканскиот регион неопходно е да работат на заедничка стратегија, која би одела во правец на изнаоѓање нов модел за организираност и функционалност на спортот. Преку тоа да се фаворизира општествена и хумана улога и функција на спортот, и тоа со декларативна цел за донесување благосостојба на луѓето во овие општества. Како што диктираат историските услови, сите овие новонастанати држави го избраа интервенционистичкиот модел на организирање, каде што владините политики го уредуваат спортот во голема мера. Затоа ни е потребно силно олимписко движење поставено на база на мултикултурна соработка, и неколку пазарно ориентирани спортски здруженија кои ќе можат да ги движат процесите напред во прогрес, иако денес најголем дел од спортските асоцијации, да не речеме скоро сите, се зависни од државните или од локалните авторитети.

Иако со сигурност можеме да кажеме дека секоја од државите поодделно има своја стратегија за развој на спортот (меѓу кои и нашата држава), сепак убеден сум дека е потребна една заедничка спортска стратегија која ќе биде дел од националната документација на секоја држава на Балканот.

10. Улогата на спортските и училишните манифестации како дел од образованиот и спортскиот систем

Манифестациите како специфични општествени појави имаат за цел задоволување одредени (општествени) потреби. Во зависност од тоа, тие имаат и свој специфичен карактер и содржина (културен, спортски, стопански и др.). Со тоа тие најнепосредно и нужно се поврзани со движењето на луѓето, со огромно влијание врз прометот и потрошувачката на одредено место, регион, па и пошироко.

Имајќи го предвид значењето за задоволување на конкретни општествени потреби, како и огромните материјални и финансиски средства за нивно остварување, се овозможува и постигнување економски ефекти. Бројот на манифестации што се одржуваат денес во светот е толку голем што практично не е можно прецизно да биде дефиниран нивниот број, но секогаш ќе се трудам што е можно пореално да ја утврдам бројката на истите. Меѓутоа, очигледно најголеми, но и најпривлечни за луѓето помеѓу сите манифестации од спортски карактер се: летните олимписки игри, светските првенства, изложбите ЕКСПО и зимските олимписки игри.

Под поимот манифестација (lat. *Manifestare* - огледување, јасно прикажување) се подразбира:

- 1) видливо (надворешно) покажување на некоја внатрешна состојба, склучување, расположение (животни, психички манифестации - манифестации на радост, страв и бес) и
- 2) (обично во множина манифестации), колективна акција во која некое мноштво покажува со восклик и сл. изрази на своето воодушевување по повод некој настан, ја одобрува некоја одлука, искажува почест и симпатии на некоја личност.

Спортските манифестации, не се само игра, тие претставуваат прослава на социјалните врски и разбирање меѓу различните културни традиции. Затоа е многу важно да се обезбеди нивно мирно и безбедно одвивање во сигурна средина. Во многу случаи повеќе насилни и агресивни инциденти имаат меѓународна димензија.

Според мое убедување, многу малку, да не речам воопшто, кај нас науката посериозно се интересирала за тоа што претставуваат и што всушност значат спортските манифестации. Многу мал број експерти и научни работници се обиделе да

дадат дефиниција за тоа што претставуваат спортските манифестации, која е нивната општествена улога, какви вредности промовираат тие, и други слични активности.

Во својата докторска теза јас првпат давам дефиниција за спортските манифестации⁸⁴ и тоа: „спортски манифестации се облик на јавен настан кој стимулира однесување на повеќе илјади луѓе во одреден временски период“ (*Анастасовски, И. 2010:60*).

Професорот Анастасовски, А. ќе напише: „Многу спортски манифестации⁸⁵ се излив или тренинг на омраза. На таквите натпревари и натпреварувачите и публиката се претвораат во власт, стануваат учесници на активност која владее со нив исто толку колку и тие што владеат со неа“, (*Анастасовски А. 1988:78-83*).

Спортските манифестации и спортските ѕвезди се жива реалност во нашето време. Спортските манифестации, со својот колективен амбиент, силно влијаат врз гледачите. Социолозите од Соединетите Американски Држави ги дефинираат спортските манифестации како да се направи заедничка претстава (анг. *A get together show*), претстава во која луѓето ќе се чувствуваат многу слични едени на други, или како што вели францускиот писател, новелист и наставник Мангане (*Georges Magnane, 1964:34*), спортската публиката⁸⁶ од спортските стадиони, спортските рингови и другите спортски борилишта сака да биде составен дел од она што пред нив се случува, до крајот на спортскиот настан за кој не се знае каков ќе биде гледано резултатски, и во кој му се дава можност и самиот да игра одредена улога.

Од една страна, спортските манифестации претставуваат мала симулација на борба за резултат. Таква борба за резултат, особено на меѓународен натпреварувачки план, кај луѓето предизвикува емотивен набој од повеќе аспекти. Но, за разлика од тоа, од друга страна, спортските манифестации и спортските натпревари понекогаш може да служат како вистинска разонода и уживање за гледачи, уживање во фер плеј, вештина на манифестирање на физичка активност итн.

⁸⁴ Анастасовски, И. (2010). *Социолошки аспекти на насилно и агресивно однесување на спортски манифестации во Република Македонија*, Скопје: Докторски труд, ИСПШИ, стр. 60.

⁸⁵ Анастасовски, А, Анастасовски. И. (2001). *Насилство, спорт и култура*, Скопје, Факултет за физичка култура, Народна и Универзитетска библиотека „Климент Охридски“, стр. 78-83.

⁸⁶ Georges Magnane, (1964). *Sociologie du sport: Situation du loisir sportif dans la culture contemporaine*, Gallimard, pp34.

Сепак, неспорна е вредноста на спортските манифестации во доживувањето на гледачите и нивното чувство за еден од основните проблеми на човековата егзистенција: борба меѓу луѓето и доживување победа или пораз. Но, тие доживувања и тоа чувство во исто време предупредуваат на примитивноста и ограниченоста на луѓето за сфаќањата за личната егзистенција која за многу пасионирани поборници на спортските манифестации го смалува нивното животно богатство на еден единствен поглед, на спортските манифестации. И тој, на прв поглед, позитивен момент треба поблиску и постудиозно да се цени бидејќи бруталноста, тепачките и ексцесите од разни видови, на кои гледачите се чести сведоци, нудат целосно други чувства од чувствата на катарза што ја доживувале старите Грци кога ги гледале драмите на нивните борилишта. Грчките гледачи, според Аристотел, гледајќи ги натпреварите на борилиштата, во нив побудувале страв или одушевување, па тие на крајот на драмата со катарза - чистење на еднакво со еднакво, се ослободувале од сите страсти и за одредено време станувале имуни за слични вознемирувачки емоции во секојдневниот живот.

а) Видови и поделби на спортските манифестации

Кога се зборува за проблемот на спортските манифестации, треба да го споменеме и прашањето на актерите на тие спектакли, т.е. спортски идоли, спортските гледачи. Обожавањето на спортските идоли,⁸⁷ за францускиот социолог Магнане (*Georges Magnane, 1964:22*) во книгата *Sociologie du sport: Situation du loisir sportif dans la culture contemporaine* претставува главен проблем и е предмет на вознемиреноста на спортските моралисти. Предвидувањето на Кубертен и неговите истомисленици, околу тоа дека спортските ѕвезди и идоли ги замислувале како воспитувачи, со мали отстапувања се отфрлени. Гледачите во своите спортски ѕвезди го гледале само она најпозитивното, па оттаму во процесот на градење на митовите одат дотаму, од спортски победници да прават полубогови, во што големо влијание, покрај спонтаното барање на спортските гледачи, имаат и средствата за јавно информирање.

Спортските манифестации, претставуваат еден од поважните не само спортски, културни и туристички, туку и политички настан за земјата домаќин, исто така тие се

⁸⁷ Georges Magnane, (1964). *Sociologie du sport: Situation du loisir sportif dans la culture contemporaine*, Gallimard, pp22.

пасош на мирот, што дава можност за промовирање на општествените добра на земјата организатор. Тие претставуваат агенс на мотивација за патувања на голем број посетители како туристи и спортски посетители кои сакаат да бидат дел од спортските манифестации. За таа цел, потребата да се доживее тој настан во свеста на човекот и претставена како цел, но се поставува прашањето што тоа би се постигнало со патувањето, дали можеби ќе се појави мотив како покренувач на одредени девијантни појави кај тие луѓе. Спортската манифестација, како мотив е надворешната дразба која поттикнува и разрешава една потреба кај поединецот и влијае надразнувачки и на психичките функции на човекот, а истовремено има поволно физиолошко и психолошко влијание врз човекот.⁸⁸

Спортските манифестации, како специфични општествени појави, имаат за цел да задоволат одредени општествени потреби. Потребата од спортските манифестации се дозира во онаа количина во која таа се продава на пазарот и во која таа дава можности за квалитетна разонода на потрошувачите. Спортските манифестации можат да се одржуваат како во затворени, така и во отворени објекти и арени, и не само од чисто спортски аспект, туку можат да се користат за разни други општествени области, како на пример: образование, едукација, култура, екологија и/или бизнис. За земјата организатор на спортските манифестации им се нуди можноста за подобрување на сопствената патна инфраструктура, подобрување на сообраќајните средства, и сигнализацијата, усовршување на ПТТ и интернет-мрежа, можноста за телевизиски права и преноси, развој и унапредување на туристичките капацитети, развој и унапредување на културните добра итн. Од сето погоренаведеното произлегува дека успехот на самата спортска манифестација ќе зависи од:

- ✓ *видот и обликот каде се одржува;*
- ✓ *успешноста на организирањето;*
- ✓ *временските услови;*
- ✓ *атраaktivни и комуникативни фактори (сообраќајни), и*
- ✓ *услугноста на организаторот и сл.*⁸⁹

Она што е важно да се укаже дека одреден инцидент, конфликт или дезинформација поврзани со местото на одржување, како и политичката ситуација во

⁸⁸ Anastasovski, I., Nikovski, G., Stojčevski, S. (1998). *Sportske prirebde u funkcii razvoja rekreacije i turizma*, Niš: FIS -Komunakacije, str. 63.

⁸⁹ Anastasovski, I., Nikovski, G., Stojčevski, S. (1998). *Sportske prirebde u funkcii razvoja rekreacije i turizma*, Niš: FIS -Komunakacije, str 3 - 4.

место каде што треба да се одржува спортската манифестација негативно се рефлексираат на бројот и структурата на посетители и учесниците, дури ја доведуваат и во прашање самата организација на настанот. Аналогно на тоа, стабилната политичка состојба го стимулира приливот на посетители и учесници и ја зголемува атрактивноста на спортската манифестација.

Според својата содржина и тематика на одржување, генерално манифестациите можат да се поделат на:

- 1) Културни (забавни, уметнички, верски, религиозни);
- 2) Спортски (спортски првенства и натпреварувања во сите спортови)
- 3) Стопански (бизнис и економски форуми);
- 4) Политички (кампањи и митинзи);
- 5) Научни (конференции, конгреси, симпозиуми, дебати), и
- 6) Комбинирани манифестации.

Мотивите да една држава или, пак, регион да добие право на организирање манифестација (сите видови наведени погоре) можат да бидат:

- ✓ *економски мотиви;*
- ✓ *туристичко-комерцијални мотиви (публицитет);*
- ✓ *социокултурни мотиви, и*
- ✓ *политички мотиви.*

Поделбата во делот на спортот, каде што според самиот термин ги класифицираме како манифестации со светски рамки, се дефинираат според повеќе параметри, и тоа:

- 1) Обемот на приредбата (настанот);
- 2) Обемот на средствата (парите) и
- 3) Психолошките услови на местото на одржување.

Меѓутоа, поставувањето остри граници помеѓу одделни видови манифестации е навистина тешко бидејќи во една манифестација се содржани елементи и од една и од друга манифестација. Од тие причини, според потеклото на учесниците, една спортска манифестација може да биде:

- 1) Национална (одржување само за еден држава и за нејзините граѓани)
- 2) Регионална (одржување за еден регион и за неговите граѓани), и
- 3) Меѓународна (одржување на сите што избориле пласман).

Спортските манифестации, според својот континуитет во одржувањето, можеме да ги поделиме на спортски манифестации според:

- 1) Одржување на секоја година (клубски спортски првенства, меморијални турнири);
- 2) Биенале одржување на секоја втора година (европски и светски првенства во поодделни спортови), и
- 3) Одржување на секоја четврта година (олимписки игри, светски првенства во поодделни спортови).

Според економските параметри, како и големината на самата спортска манифестација (број на посетители) и публицитетот што го има, можеме да ги поделиме на:

- 1) Спортски манифестации од прв ред (број на посетители: 1.000.000 и повеќе милиони), реноме и публицитет на светско ниво;
- 2) Спортски манифестации од втор ред (број на посетители помеѓу: 500.000 и 1.000.000), и
- 3) Спортски манифестации, од трет ред (број на посетители: до 500.000 посетители).

Содржината на спортската манифестација може да биде од поодделните спортови (фудбал, кошарка, атлетика, автомобилизам, тенис и др.) но исто така и комбинирани од повеќе разни спортови и дисциплини.

Сите големи спортски манифестации се од традиционален карактер. Исто така и истражувањата на големите спортски манифестации покажуваат дека тие се најмногу со меѓународен карактер. Меѓународните спортски манифестации ги карактеризира поголема атрактивност и спектакуларност. За потребите на овој учебник, најпрестижна поделба на самите спортски манифестации кои се од натпреварувачки карактер, а во себе содржат елементи на образовано, културно, економско, политичко и спортско дејствување за секое општество, т.е. секоја држава се:

- 1) Олимписки игри:
 - i) летни олимписки игри,
 - ii) зимски олимписки игри;
- 2) Медитерански игри;
- 3) Универзијада:
 - i) летна универзијада,
 - ii) зимска универзијада:
- 4) Светски првенства во сите спортови поодделно,
 - i) репрезентативно ниво
 - ii) клубско ниво

5) Европски клупски првенства во сите спортови поодделно,

i) репрезентативно ниво

ii) клубски ниво

Како најзначајна спортска манифестација од натпреварувачки карактер се летните олимписки игри (види подолу, табела 1). Тие како такви ги опфаќаат сите спортски дисциплини и се магнет за голем број посетители од целиот свет. Првите модерни летни олимписки игри се одржани во *Атина* во 1896 година, од 6 април (понеделник) до 15 април (среда). Церемонијата на свечено отворање се одржала на стадионот „Пантинакоки“, а за отворени игрите ги прогласил грчкиот крал Georгу I. На првите олимписките игри се натпреварувале 241 (двесте четириесет и еден) спортист од 14 (четиринаесет) земји во 9 (девет) спорта и 43 (четириесет и три) дисциплини.

	●	Церемонија на отворање		●	Натпревари		●	Финални натпревари		●	Церемонија на затворање	
Април	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
Церемонии	●									●		
Атлетика	●●●●●	●●●●● ●		●	●●●●● ●							
Велосипедизам			●				●●●●●	●	●			
Мечување		●●		●								
Гимнастика				●●●●● ●●	●●							
Стрелаштво			●	●	●	●●●●●	●					
Пливање							●●●●● ●					
Тенис			●	●			●●					
Подигање тегови		●●										
Борење					●	●						
Април	6	7	8									

Табела 1: Табеларен приказ на календарот на натпреварите на првите модерни олимписки игри во 1896 Атина, Грција

Најголемиот дел од посетителите на спортските манифестации, всушност, претставуваат спортската публика и туристите. Според тоа, спортската публика, спортските манифестации и туризмот (кој може да се дефинира како спортски) се неразделно поврзани. Влијанието на спортските манифестации врз посетителите (спортската публика) и туристите се гледа низ повеќе ефекти, а не само низ привлекувањето одреден број учесници и посетители кои претставуваат туристи, туку

и низ директни влијанија. Според одредени показатели во 1992⁹⁰ година кога се одржувале најголем број на спортски манифестации, посетеноста достигнала дури 26.000.000 посетители за цела година на сите спортски манифестации.

б) Видови и поделби на училишните манифестации

Покрај тоа што спортските манифестации го имаат префиксот *спортски*, тие исто така можат да бидат образовани или *училишни* за потребите на образовниот процес. Училишните спортски манифестации пред сè го детерминираат училишниот спорт, и се однесуваат на сите ученици, без оглед дали се во основните или во средните училишта. Овој вид манифестации се интересни од аспект на тоа што младата училишна популација е инволвирана во нив и тие поседуваат и образовен карактер.

Според одредени истражувања, се даваат насоки дека училишните манифестации се мошне распространети и квалитетно организирани како на европско, така и на домашно ниво. Како позначајни училишни манифестации ќе ги наведем:

- 1) Училиштана гимназијада;
- 2) Мали олимписки игри, и
- 3) Олимписки игри за ученици со посебни потреби.

Република Македонија има организација на училишни манифестации како облик на спортски манифестации, но морам да констатирам дека европските искуства се многу побогати во делот на училиштен спорт како облик на спортски манифестации. Една од позначајните училишни манифестации е гимназијадата, како облик на спортска манифестација во која учествуваат исклучиво средношколци од сите држави. Гимназијадите се организирани од страна на ISF (анг. *Internacional School Sport Federation*). Првата гимназијада е одржана во 1974 година во Висбаден, Германија. Во Република Македонија овие манифестации ги организира Федерација на училиштен спорт на Македонија (скр. ФУСМ), кои заедно со Владата на Република Македонија и Агенцијата за спорт и млади ги реализираат програмите на училишниот спорт, каде што спаѓаат следните манифестации: локални, регионални и државни првенства во основните училишта (машки и женски), и локални, регионални и државни првенства во

⁹⁰Anastasovski, I., Nikovski, G., Stojčevski, S.: *Sportske prirebe u funkcii razvoja rekreacije i turizma*, FIS - Komunakacije, Niš. 1998 str 3.

средните училишта (машки и женски), и олимписки игри за деца со посебни потреби, (види подолу, табела 2).

Основни училишта	Средни училишта
Локални првенства (машки и женски)	Локални првенства (машки и женски)
Регионални првенства (машки и женски)	Регионални првенства (машки и женски)
Државни првенства (машки и женски)	Државни првенства (машки и женски)
Олимписки игри за деца со посебни потреби	Олимписки игри за деца со посебни потреби

Табела 2: Преглед на училишни спортски манифестации кои ги организира Федерацијата на училиштен спорт на Република Македонија

11. Социокултурните ефекти од спортските и училишните манифестации

Спортските и училишните манифестации се место каде што се продава спортскиот натпревар пред масовниот аудиторинум, преку спортскиот резултат, а тоа се префрла во свеста на гледачите, слушателите и читателите. Натпреварувањето претставува основен облик на спортска активност во кој главните актери се спортистите и/или учениците, кои се обидуваат да ги надиграат своите соиграчи од спротивната екипа, пред сè, почитувајќи ги правилата и пропозициите во спортот. За спортистите, натпреварувањето претставува врвно и лично достигнување во однос на противникот, со што се одредуваат сопствените вредности.

Значи, спортските и училишните манифестации се социјален однос за меѓусебно спортско и образовно усовршување, корист и комуникација на посредни и непосредни актери, преточен во спортски резултат, понуда, побарувачка, бизнис и профит од политички и културни поединци. Социокултурните ефекти од спортските и училишните манифестации се едни од позначајни аспекти во самата организација на манифестациите. Спортските и училишните манифестации претставуваат одличен агенс за социјализација и културна размена помеѓу луѓето од различно етничко, верско, културно, полово, социјално и спортско убедување.

Од овие причини може да се каже дека социокултурните ефекти на спортските и училишните манифестации можат да бидат:

- 1) позитивни, и
- 2) негативни.

Позитивните ефекти првенствено можат да се огледаат во широчината со која манифестациите придонесуваат кон социјалните, образовните, спортските и културните вредности во развивање на локалната заедница, регионот и државата. Од социјален ефект пред сè се стреми кон подобрување на квалитетот на личните односи, што произлегува од широчината на добронамерните настојувања на самата спортска и училиштана манифестација. Тие имаат свое влијание прека развојот на животната средина, здравствените и хигиенски услови, социјализирање на луѓето и друго, но и како можност за почеток на образовен, спортски и културен развој, поттикнување на

културните активности на регионот и пошироко и развивање на социјалните и културните погледи на луѓето.

Негативни ефекти. за разлика од позитивните ефекти, негативните ефекти се медиумски многу повеќе промовирани во негативна конотација. Доколку не се води доволно грижа околу активностите на учесниците да бидат во согласност со законите, прописите, актите и вредностите на домашното население, може да дојде до негативни последици на планот на социокултурните ефекти, односно можност социјалните спротивставености да изродат одредени појави на културен елитизам. Преголемо комерцијализирање на големите спортски и училишни манифестации може да доведе до уништување на социокултурните вредности и традиции. Од аспект на самото одржување на спортските и училишните манифестации може да дојде до негативни ефекти преку демонстрирање девијантно однесување, понатаму етничка, верска, расна, сексуална навреда, како и националистички пароли, нетолерантност, исвиркување на националните химни, опасност од губење човечки животи преку стампеда, панка, страв или, пак, терористички напад.

а) Причини за појавување на девијантното однесување на спортските и училишните манифестации

Во целата историја на спортските и училишните манифестации се покажало дека со зголемувањето на насилното однесување се влијаело на зголемување и на неиграчките моменти, какви што се шовинизмот, национализмот, расизмот, нетолерантноста, како и тероризмот на спортските и училишни манифестации пројавени уште од педесеттите и шеесеттите години, а со непредвидливи пропорции во седумдесеттите и осумдесеттите години. Девијантното однесување на истите отсекогаш ја шокирало и ја конфронтирало моралната состојба при што создавало драматична ситуација, чувство на неправда и сериозни реакции против невиталната игра.

Спортските и училишните манифестации секогаш давале можности и начини да се оствари одредена цел надвор од него. Ако финансиите и славата не се главните мотиви во спортот, тогаш спортските борилишта се место каде што поединецот ги тестира своите физички и душевни можности и граници. Во врска со тоа, целта ќе се насочи од спортот кон играта од борба против други во борба со самиот себе. Но се

случува сосема спротивното, премин од игра на спорт без игра. Современиот спорт сè повеќе има стоковни, робовски и роботски обележја, додека играта ги губи своите изворни карактеристики, а тоа се: занесот, природноста, радоста, чувството и сл. Победата не е само императив, туку таа е сè. Таа е единствената вредна работа, сè друго е безвредно. Спортот е средство за градење комуникации и мостови помеѓу луѓето, верите, нациите и културите, но во исто време и средство на судири и разединување на народите, нациите и расите. Тој е верна сенка на политиката. Национализмот е форма на насилство во спортот, па затоа мора да се даде предност на културата бидејќи таа има не само способност да ги објасни доказите, туку и мудрост да ги разбере вредностите. Сепак, потребно е да се направи разлика помеѓу физичкото и духовното насилство или помеѓу насилството над телото од насилството на духот на човекот.

Професорот на Филозофскиот факултет Нелко Стојаноски за неделен весник ќе изјави: „Во Република Македонија на сите нивоа расте насилството. Погледнете што се случува, тепачки на средношколци, семејно насилство, сексуално насилство“.⁹¹

Има огромен број причини што можат да провоцираат девијантно однесување на спортските и училишните манифестации, покрај тие што ги напоменав погоре, како што се: шовинизмот, национализмот, (појави што се прифатливи за нашата средина во која живееме, поточно за состојбите во нашата држава како еден вид дискриминација), расизмот и нетолерантноста (појави што се својствени за светските и европските држави бидејќи таму се водат големи кампањи против овој вид дискриминација).

Како причини за појавување девијантно однесување е и однесувањето на гостинските спортски навивачи кое буди провокации кај домашните спортски навивачи. Потоа, одлука на спортскиот судија која може да провоцира насилно однесување на поединци и групи, исто така, однесувањето на спортистите на самиот спортски натпревар може да провоцира насилство кај поединци и групи. Една од почестите причини за провоцирање девијантно однесување е и конечниот спортски резултат, ако тој е негативен за некоја од групите на спортскиот натпревар, е мотив за провокација на навивачите да продуцираат девијантно однесување. Еден од реалните примери за колективно насилство е идолатрија во спортот, каде што постои можност

⁹¹ Прочитано на ден 13.05.2007 година во Неделник весник „Глобус“ стр. 12-13.

поголема група спортски навивачи да не избираат начин и средства на кој би го следеле својот спортски идол од тимот за кој навиваат во неговите спортски успеси и резултати за што постојат и постојат повеќе примери за идолатријаат во спортот.

Во услови во кои денес живееме постојат повеќе видови фактори кои ја надополнуваат агресивноста во организмот кои може да бидат агенс за стимулација на девијантно однесување на спортските и училишните манифестации, како што се: невработеноста, нискиот животен стандард, сиромаштијата, кои ги опфаќаат најшироките слоеви на општеството. Воедно, присутно е неконтролирано богатење на поединци, корупција, организиран криминал, привилегии само за малкумина итн. Сето тоа има тешки последици кои најчесто се манифестираат со чувство на бескорисност, резигнираност, песимизам и апатија. Но тоа може да трае само некое време (додека се полни базенот), а кога ќе се појават одредени ситуации, доаѓа до експлозија на човечките постапки, напад врз луѓе, објекти, опрема, како некој вид разбеснета водена стихија.

Втора група фактори, имајќи ги предвид немилите настани во спортот и на спортските и на училишните манифестации, може да се нарече незадоволството од нечесните појави во спортот. Кај „запалините“ спортски навивачи (поединци или групи), кои живеат за спортските и училишните манифестации, нечесните појави за кои слушаат или ги гледаат, како што се местење натпревари, тенденциозно судење, пораз на својот спортски тим, спортско профитерство, неспортско навивање, организирање сценарија, исвиркување национални химни, палење знамиња на други држави, отсуство на ефикасни мерки на безбедност на спортските и училишните манифестации и други појави за кои сметаат дека нивниот тим го губи натпреварот, се порив кој стимулира девијантно однесување на поединци и групи. Ова незадоволство се јавува повеќе кај младите, во адолесценцијата, особено во раната адолесцентна возраст, но и кај членови на клупски управи кои се животно заинтересирани за успех на својот клуб. Поединците кои ја сочинуваат толпата (без оглед колку се слични или различни во нивниот начин на живеење, нивното ниво на образование, нивните карактери или нивната интелигенција), факт е дека тие се претворени во толпа, во еден вид колективен ум кој ги тера сите да мислат, да чувствуваат и да дејствуваат на сосема различен начин од тоа кога секој поединец би дејствувал сам. Поединецот се

претвора во маса која, според Марјановиќ (*Marjanovic, R. 1987:46*),⁹² кој го цитира Ле Бон, има сила само за разурнување, а некои поединци (свесни за своите слабости и недостатоци), го губат чувството на ништовност и немоќ и на нивно место стапува свеста на една сурова, преодна и неразумна сила. На површина избиваат примитивното, ирационално однесување, поединецот ја губи самоконтролата и дејствува на импулсивен начин правејќи работи што би го запрепастиле да е сам. Како што вели Канет (*Canett, E. 1989:84*),⁹³ луѓето се собираат поради среќниот момент во кој никој не е пободар и никој не е над другиот. Оваа појава ја согледал уште грчкиот филозоф Платон, кој е автор на изреката „Дури и кога секој атињанец би бил Сократ, сепак секој собир на атињаните би бил толпа“.

⁹² Marjanović, R. (1987). *Torija i empiriska istraživanja sportske publike, kod nas i u svetu*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO, Srbije, str. 46.

⁹³ Canett, E. (1984). *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 84.

Библиографија:

- Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичка култура*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, Универзитетска библиотека Климент Охридски, стр. 21-22.
- Анастасовски, А. Анастасовски, И. (1995). *Социологија на спорт*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, ФФК, Графопринт-Куманово, стр. 70.
- Анастасовски, И. (2010). *Социолошки аспекти на насилно и агресивно однесување на спортски манифестации во Република Македонија*, Скопје: Докторски труд, Институт за социолошко-правно, политички истражувања, стр.60, стр.76.
- Анастасовски, А, Анастасовски, И. (2001). *Насилство, спорт и култура*, Скопје, Факултет за физичка култура, Народна и Универзитетска библиотека „Климент Охридски“, стр. 78-83.
- Анастасовски, И., Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агесија и спорт*, Скопје: ФФК, Флексограф-Куманово, стр. 151-160.
- Анастасовски, И. Нанев, Л. (2015). Спортот и физичката активност како фактор за превенција на малолетничка деликвенција, Скопје: Стручно списание Кондиција, ФФОСЗ, Година 2, Број 3, 2015, стр.52-57.
- Anastasovski, I., Nikovski, G., Stojčevski, S. (1998). *Sportske prirebe u funkciji razvoja rekreacije i turizma*, Niš: FIS -Komunakacije, br. 63. str. 3-4.
- Арнаудовски, Јб. (1983). Малолетнички криминал во СР Македонија, Скопје.
- Bajalski, R. (1967). *Svi na siledzije*, Borba, 30 III 1967.
- Burt, C. (1965). *The young delinquent*, Londo: Academic Book.
- Haas, W. (1952). *Leibesübungen*, pg.150.
- Canett, E. (1984). *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 84.
- Fiutko, R. (1967). *Wychowanie fizyczne i sport-istotnym czynnikiem u reedakcji mladocianch prezstepcon*, Warsava: Kultura Fizyczna 5.
- Georges Magnane, (1964). *Sociologie du sport: Situation du loisir sportif dans la culture contemporaine*, Gallimard, pp22, pp34.
- HSH Prince Albert II of Monaco, (2010). *Peace and sport*, IX Sport Forum in Monaco from 25 to 27 November.
- Плић, С. (1988). *Istorija fizičke kulture*, Beograd: Partizan, str.37.
- Marjanović, R. (1987). *Torija i empiriska istraživanja sportske publike, kon nas i u svetu*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO, Srbije, str.46.
- Marković, M. (1971). *Tjelesno vežbanje i delikvencija maloletnika*, Zagreb: Sportska štampa. str.109.
- Ogulivie, B.C. (1968). *Sto je sportista*, Sportska praksa 3-4, Marković, T. (1965). *Maloletnicka delikvencija*, Zagreb.
- Прочитано на ден 13.05.2007 година во Неделник весник „Глобус“ стр.12-13.
- Прочитано на интернет страна на ден 20.03.2017:
https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_von_Clausewitz
- Rodić, N. (2000): *RAZVOJ NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA OSNOVNE NASTAVE FIZIČKOG VASPITANJA*, Sombor: Učiteljski fakultet,
- Van Bottenburg & Van Sterkenburg (2005). *Sociology of Sport, Sports Participation*, Utrecht: ARKO Sports Media (Nieuwegein).
- Schuller, T., Baron, S. & Field, J. (2000). *Social capital: A review and critic*. In S. Baron, J. Field, & T. Schuller (Eds.). *Social Capital*. Oxford: Oxford University Press.

Симоновиќ Љ. (1995). Спорт, капитализам и деструкција, Београд: Академска књига; Лорка.

Todorović A. (1973) Sociologia maloletnicke bande,, Novi Sad: Radivoj Cirpanov.

Ниту еден дел од оваа публикација не смее да биде репродуциран на било кој начин без претходна писмена согласност на авторот

Е-издание: http://www.ukim.edu.mk/mk_content.php?meni=53&glavno=41